

บทที่ 6

รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน

ในการวิจัยชุมชน เพื่อหารูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน คณะนักวิจัยได้ศึกษาเพื่อตอบ โจทย์การวิจัย 6 ข้อ และ ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการวิจัยและพัฒนา ผลการวิจัยปรากฏ ดังนี้

1. การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชนที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน

ลักษณะความรู้ชุมชน เพื่อเป็นกรอบสำหรับการศึกษา คณะนักวิจัยได้กำหนดลักษณะความรู้ชุมชน ดังนี้

ความรู้ชุมชน มีลักษณะอย่างไรต่อไปนี้

1) มีลักษณะเป็นความรู้ในเชิงปฏิบัติ เพื่อตอบปัญหาบางอย่างในเชิงปฏิบัติของคนในชุมชน ซึ่งอาจใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น การทำนา การทำมาหากิน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนั้น สิ่งที่ชี้วัดการตอบปัญหาในเชิงปฏิบัติของความรู้ คือ “สัมฤทธิ์ผล” ของความรู้นั้นๆ

2) เป็นความรู้ที่ไม่อ้างความเป็นสากล มีเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น เพราะเป็นความรู้ที่จะตอบปัญหาเฉพาะท้องถิ่น เป็นความรู้ที่ไม่เป็นทฤษฎี ไม่มีทฤษฎีตายตัวสำหรับการหาความรู้ในแต่ละท้องถิ่น ถ้าท้องถิ่นอื่นหรือชุมชนอื่นจะนำไปใช้ จะต้องนำไปประยุกต์ ไม่สามารถที่จะหยิบไปใช้ได้ใดๆได้ เช่น ไม่มีการอ้างว่า การทำเกษตรอินทรีย์ จะต้องทำเหมือนกันทั่วโลก ต้องใช้สะดวกเพื่อฆ่าแมลงหมดทั้งโลก ความรู้ที่เป็นอ้างความเป็นสากล จะไม่สัมพันธ์กับคนเรียน เช่น วิชาเคมีไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กับคนเรียน เพราะ ความรู้ที่เรียนเกี่ยวกับเคมีเป็นสิ่งที่สามารถพบได้ทุกที่ในโลก

3) เป็นความรู้ที่ไม่อยู่ในลายลักษณ์อักษร แต่มักจะฝากไว้ในประเพณีและพิธีกรรมหรือฝากไว้ในวิถีชีวิตของคน ดังนั้น ความรู้และวิถีชีวิต จะต้องสัมพันธ์เชื่อมโยงกันตลอดเวลา ไม่ได้อยู่ในตำรา แต่ในปัจจุบันคนเรียนหรือหาความรู้จากตำรา และอาจไม่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต เช่น คนที่จบปริญญาเอกทางวิทยาศาสตร์ก็อาจจะยังเชื่อผีต่อไป เพราะ สิ่งที่เรียนไม่ได้เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต

4) มีมุมมองที่เกี่ยวกับศาสนธรรม ไม่ใช่ความรู้ได้มาลอยๆ แต่จะมาพร้อมกับมุมมองหรือท่าทีต่อโลก หรือต่อชีวิตที่มีลักษณะมาจากฐานของศาสนธรรม ซึ่งอาจจะเป็นศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม หรือศาสนาอื่น ความรู้เหล่านี้ เมื่อนำไปใช้ ต้องใช้ในเชิงเมตตาธรรม เอื้อเพื่อเอื้อแก่ ไม่ใช่เพื่อการแข่งขัน แต่ความรู้ในสถาบันการศึกษาหรือความรู้โดยทั่วไป ไม่ได้มีมุมมองจาก ศาสนธรรม เช่น การบริหารธุรกิจ มักจะสอนเพื่อทำกำไรสูงสุด ไม่ได้มองในเรื่องความเป็นธรรม

อย่างไรก็ตาม ความรู้ชุมชนอาจมาจากการสร้างขึ้นเองในชุมชน หรืออาจนำมาจากชุมชนอื่น แล้วมีการถ่ายทอดและการสืบทอดกันเองในชุมชน มีการจัดการเพื่อให้ได้ใช้ประโยชน์จากความรู้ ได้พัฒนาความรู้ และทำให้ความรู้เกิดประโยชน์กว้างขวางขึ้น เกิดประโยชน์ดีขึ้น

การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชนที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน จะขอก้าวใน 2 ลักษณะ คือ เป็นรายชุมชนและเป็นบทสรุป ดังต่อไปนี้

1.1 บ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท

1.1.1 การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชนในอดีตที่ผ่านมา

องค์ความรู้ที่เด่นของบ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการทำนาและการจัดการโรงสีชุมชน

1) การทำนา

(1) ที่มาของความรู้/การสร้างความรู้ เนื่องจากตำบลเที่ยงแท้มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ดินคลองชลประทานและแม่น้ำน้อย สภาพพื้นที่ที่มีความเหมาะสมกับการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าว ซึ่งเป็นพืชที่ต้องการน้ำมาก ดังนั้น คนส่วนใหญ่ในบ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้จึงประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก ตามสภาพแวดล้อม มีการปลูกข้าวมานาน แต่ไม่มีข้อมูลเชิงประจักษ์ว่า ความรู้เกี่ยวกับการทำนาสร้างขึ้นมาอย่างไร เพราะไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่เกษตรกรในพื้นที่นั้นยืนยันว่า ความรู้เกี่ยวกับการทำนาอยู่ในวิถีชีวิตของคน มีการสืบทอดในครอบครัวมานานมาก เนื่องจากพ่อแม่พาเด็กไปทำนาด้วย ทำให้เด็กได้เรียนรู้การทำนาทั้งจากการเห็นและชิมชั้บ บางครั้งก็มีส่วนร่วมในการทำนาด้วย โดยในอดีตที่ผ่านมา เกษตรกรทำนาปี แบบหว่านสำรวย มีการไถนาและเตรียมดินโดยใช้ควายย่ำ และเก็บเกี่ยวโดยแรงงานคน แต่การทำนาหว่านสำรวยนั้น จะเริ่มไถนาและเตรียมดินได้ ต้องรอให้ฝนตกและรีบทำทันที หากทิ้งช่วงหลังจากฝนตกไปนาน จะเกิดปัญหานอกจากนั้น ชาวนารายใดที่มีพื้นที่มาก จะมีปัญหาในเรื่องแรงงาน เพราะ ต้องเร่งรีบดำเนินการ เพื่อแก้ไขปัญหานี้ จำเป็นต้องสร้างหรือนำความรู้ใหม่เข้ามา

ดังนั้น ในปี 2521 เกษตรกรได้เปลี่ยนจากการทำนาหว่านสำรวยมาทำนาหว่านน้ำตม โดยทางราชการมาแนะนำ เนื่องจากการประหยัดแรงงานและไม่จำเป็นต้องอาศัยน้ำฝน แต่ต้องใช้สารเคมีควบคุมวัชพืช ในเรื่องพันธุ์ข้าวนั้นในปี 2544 ได้เปลี่ยนมาปลูกข้าวปทุมธานี 1 ซึ่งปัจจุบันยังมีการใช้พันธุ์นี้

(2) การจัดการความรู้เพื่อให้เกิดประโยชน์ สำหรับการจัดการความรู้เกี่ยวกับการทำนาของเกษตรกรบ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ นั้น มีการนำความรู้มาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ เมื่อสภาพแวดล้อมและกาลเวลาเปลี่ยนแปลงไป เกษตรกรบ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ ก็มีการปรับปรุง การพัฒนาหรือสร้างความรู้ใหม่ๆ เพิ่มเติมขึ้นใช้งาน ให้สอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมของตน ทำให้สามารถดำเนินชีวิตประจำวันได้

การเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมา เริ่มต้นโดยการปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าวจากข้าวไวแสงมาเป็นข้าวไม่ไวแสง และมีการทำนาปรัง ในระยะนี้เริ่มมีการปุ๋ยเคมีแต่ใช้ในอัตราไม่สูงมากนัก ประมาณ 30 กิโลกรัมต่อไร่ การใช้สารเคมีกำจัดแมลงที่สำคัญ ได้แก่ หนอนกอ

สภาพพื้นที่นาในอดีตจะเป็นนาลุ่ม ต่อมามีการปรับปรุงพื้นที่โดยการจัดรูปที่ดิน ประกอบกับมีถนนเป็นแนวกั้นน้ำทั้งริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำน้อย และถนนที่อยู่แนวคลองส่งน้ำเพื่อการชลประทาน ทำให้สภาพน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากลดลงไป ยกเว้นในปีที่น้ำท่วมมากกว่าปกติ พื้นที่ในส่วนนี้จึงใช้ทำนาข้าวพันธุ์ต้นเตี้ย และสามารถทำนาในแปลงใดเวลาใดก็ได้ ไม่จำเป็นต้องทำนาตามระดับน้ำในที่ลุ่มดอนเช่นแต่ก่อน

เนื่องจากการปรับปรุงระบบชลประทาน และแรงงานส่วนหนึ่งเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม มีการพัฒนารถไฟเดินตาม และการผลิตข้าวโดยการทำนาหว่านน้ำตม การใช้สารเคมีควบคุมและกำจัดวัชพืชเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันการใช้พันธุ์เดียวกันในพื้นที่กว้าง การใช้ปุ๋ยในอัตราสูง ทำให้มีเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลระบาดอย่างหนักในฤดูแล้ง และในบางปีมีการระบาดของโรคไหม้

การผลิตข้าวได้พัฒนาให้สามารถผลิตได้ ปีละ 2 ครั้ง ประกอบกับมีการประดิษฐ์รถนวด ทำให้เกษตรกรเกี่ยวข้าว นำมานวดสีด้วยเครื่องจักร ทำให้ทุนเวลาในการเก็บเกี่ยว

เมื่อมีการพัฒนารถเกี่ยวข้าว การผลิตข้าวสามารถทำนาได้ปีละ 2-3 ครั้ง เนื่องจากเก็บเกี่ยวผลผลิตได้รวดเร็ว โรงสีจะรับซื้อข้าวที่มีความชื้น และตากในลานของโรงสี ทำให้ไม่จำเป็นต้องมียุ้งฉางและลานตากนวดอีกต่อไป แต่พื้นที่จะมีลานตากรวม หรือของส่วนตัว เพื่อตากข้าวเพื่อทำเมล็ดพันธุ์

ในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมา มีการนำเข้าหอยเชอร์รี่เข้ามาในประเทศไทย และเกิดระบาดออกมาในพื้นที่ทั่วประเทศ ทำให้เกษตรกรมีการใช้สารเคมีในการกำจัด ซึ่งเป็นอันตรายมาก ต่อมาได้มีการห้ามใช้สารเคมีดังกล่าว นอกจากหอยเชอร์รี่แล้ว เพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลเป็นศัตรูสำคัญที่ระบาดเป็นประจำ นอกจากความเสียหายที่รุนแรงแล้ว การป้องกันกำจัดต้องใช้สารเคมีทำให้ต้นทุนสูงขึ้น

การทำแปลงปลูกเมล็ดพันธุ์ มีการจัดการความรู้ในลักษณะ เพื่อนช่วยเพื่อน โดยแบ่งเป็นสมาชิกเป็น 2 กลุ่ม คือ ไร่แดงและไร่ขาว

ไร่แดง คือ ผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมจากกรมการข้าว มีการนำความรู้และประสบการณ์มาแนะนำให้แก่ไร่ขาว ซึ่งเป็นเพื่อนที่ไม่ได้เข้ารับการฝึกอบรม ทำให้สามารถปฏิบัติได้อย่างถูกวิธี

2) การจัดการโรงสีชุมชน

(1) ที่มาของความรู้/การสร้างความรู้ ดังได้กล่าวข้างต้นว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ของบ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้มีการปลูกข้าวมานานมากแล้ว และทำเป็นอาชีพหลัก เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวจะถูกตรึงราคาจากพ่อค้าโรงสี เนื่องจากปริมาณข้าวออกสู่ตลาดพร้อมกันเป็นจำนวนมาก ปัญหานี้ เป็น

ปัญหาร่วมของชุมชนที่ต้องพยายามหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน จึงเกิดการสร้างความรู้ชุมชนขึ้น โดยการร่วมปรึกษาหารือกันในกลุ่มเพื่อจัดตั้งโรงสีขึ้นเอง ในลักษณะโรงสีชุมชนที่เป็นโรงสีข้าวครบวงจร ซึ่งจัดตั้งเมื่อ 16 ตุลาคม 2544 มีที่ทำการอยู่ที่ 69 หมู่ที่ 9 บ้านวังยาว มีการจัดการโรงสีชุมชนโดย นายแพทย์ บุญสาดี เป็นผู้นำ และมีสมาชิกจำนวน 169 คนมารวมตัวกันเป็นกลุ่ม กลุ่มมีสมาชิกที่มีพื้นที่ทำการเกษตร 5,000 ไร่ มีการคัดเลือกคณะกรรมการบริหารจำนวน 15 คน ฝ่ายตรวจสอบ 3 คน สมาชิกมีการระดมหุ้นเป็นเงิน 38,600 บาท ดำเนินการโดยการนำข้าวเปลือกปลอดสารพิษชนิดต่าง ๆ มาสีเป็นข้าวสารบรรจุใส่ถุง ขนาด 5 กิโลกรัม ราคาขายส่งและปลีกในราคาถูกลง 70 บาท

(2) การจัดการความรู้เพื่อให้เกิดประโยชน์ มีการนำความรู้เกี่ยวกับการจัดการโรงสีชุมชนมาแก้ไขปัญหาราคาข้าวตกต่ำ อีกทั้งคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มยังได้รับเงินปันผลตามธุรกิจที่ทำกับโรงสี

อย่างไรก็ตามอาชีพหลักของกลุ่ม ยังคงทำนา ทำสวน ทำไร่ และอาชีพรอง คือ การรวมกลุ่มทำธุรกิจโรงสีชุมชนและรับจ้าง เมื่อดำเนินการไปได้ระยะหนึ่ง ก็มีปัญหาเรื่องอาคารสถานที่คับแคบ ขาดเงินทุนในการหมุนเวียนและเครื่องจักรกลยังไม่เพียงพอต่อการผลิต กลุ่มจึงร่วมกันวิเคราะห์และแนวทางแก้ไข โดยการประสานหน่วยงานภาครัฐและองค์กรส่วนท้องถิ่นจัดทำโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนจากโครงการกระตุ้นเศรษฐกิจตำบลละ 1 ล้านบาท เมื่อได้รับการสนับสนุนกลุ่มก็สามารถบริหารจัดการจนประสบความสำเร็จ เป็น best practice ที่เป็นแหล่งศึกษาดูงานของกลุ่มเกษตรกรและองค์กรประชาชนต่างๆ

เนื่องจากการจัดการโรงสีชุมชนครบวงจร ต้องการความรู้ความสามารถหลายด้าน อีกทั้งต้องการความร่วมมือร่วมใจ ต่อมาเริ่มมีปัญหามากขึ้น คณะกรรมการบริหารบางคนทำงานไม่เท่ากัน แต่เวลาที่แบ่งปันผลประโยชน์กลับได้ทำกัน ทำให้บางส่วนหมดกำลังใจที่จะทำงาน และสมาชิกบางส่วนหันไปซื้อข้าวที่สีจากโรงสีขนาดใหญ่ ซึ่งสามารถซัดสีข้าวสารได้ขาวกว่า และคุณภาพเมล็ดข้าวไม่หักมากเหมือนโรงสีชุมชน ในที่สุดการจัดการความรู้เกี่ยวกับโรงสีชุมชนก็ไม่มีพัฒนาต่อไป ทำให้ความรู้เรื่องการจัดการโรงสีครบวงจรไม่สามารถดำรงอยู่ แต่ปัญหาข้าวเปลือกราคาตกต่ำยังคงอยู่ ส่งผลให้เกษตรกรมีรายได้น้อยไม่ครอบคลุมรายจ่าย ทำให้มีหนี้สินมา

1.1.2 การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชนในปัจจุบัน ความรู้ในปัจจุบันที่ควรได้รับการจัดการ จากการดำเนินการศึกษาข้อมูล และการจัดเวทีชุมชนที่บ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จ.ชัยนาท ทำให้ได้ทราบแนวทางเบื้องต้นว่า ความรู้ในปัจจุบันที่ควรจัดการเพื่อแก้ปัญหาให้เกิดประโยชน์หรือเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนบ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท ได้แก่

1) การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว เพื่อปลูกในชุมชนเอง เนื่องจากการทำนาตลอดทั้งปีและใช้เมล็ดพันธุ์ลูกผสม ทำให้ไม่สามารถเก็บพันธุ์ไว้ใช้เองได้ จำเป็นต้องซื้อจากศูนย์ขยายพันธุ์พืช หากไม่เพียงพอจะซื้อจากเกษตรกรผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ หรือ เกษตรกรในหมู่บ้าน ร้านค้าและโรงสีบางแห่งจะรับ

ชื่อเมล็ดพันธุ์มาจำหน่าย ซึ่งไม่มีผู้ใดทราบแหล่งกำเนิดของเมล็ดพันธุ์ ปัจจุบันเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพ ยังไม่เพียงพอ ดังนั้น เกษตรกรจึงต้องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว เพื่อปลูกในชุมชนเอง เพื่อให้ได้เมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพ และจำหน่ายได้ราคาสูงกว่าการปลูกข้าวเพื่อบริโภค

2) การปรับปรุงบำรุงดินเพื่อลดต้นทุนการผลิต โดยการหมักฟางด้วยสารสกัดชีวภาพ จากหยวกกล้วย แทนการเผาฟาง เพื่อการย่อยสลายข้าว วัชพืช และช่วยให้บำรุงดิน มีการทดสอบ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน โดยการเก็บตัวอย่างดินก่อนและหลังการฉีดพ่นสารสกัดหยวกกล้วย การเก็บตัวอย่างดินใช้คำแนะนำของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน การตรวจวิเคราะห์ธาตุอาหารในดิน โดยใช้ชุดตรวจสอบดิน (ซื้อได้จากการไปร่วมงานวิจัยของ สกว.) ตรวจสอบเอง และได้รับการอนุเคราะห์ จาก สถานีวิจัยและพัฒนา จังหวัดชัยนาท ช่วยตรวจสอบคุณภาพของดิน ทำให้ทราบธาตุอาหารที่มีอยู่ในดิน จึงสามารถเลือกใช้ปุ๋ยให้เหมาะสมกับดิน เป็นการจัดการความรู้โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้

3) การจัดการศัตรูพืชโดยชีววิธี ด้วยวิธีการ ดังนี้

(1) หาสูตรสมุนไพร เพื่อไล่แมลง การใช้พันธุ์เดียวกันในพื้นที่กว้าง การใช้ปุ๋ยในอัตราสูง ทำให้มีเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลระบาดอย่างหนักในฤดูแล้ง ดังนั้นเกษตรกรจะไปศึกษาหาสูตรสมุนไพร เพื่อไล่แมลง จากเกษตรกรชุมชน หมู่ 10 ตำบลแพรก

(2) หาสูตรสมุนไพร เพื่อฆ่าหอยเชอรี่ ในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมามีการนำเข้าหอยเชอรี่เข้ามาในประเทศ และเกิดระบาดออกมาในพื้นที่นาทั่วประเทศทำให้เกษตรกรมีการใช้สารเคมีในการกำจัด ซึ่งเป็นอันตรายมาก ต่อมาได้มีการห้ามใช้สารเคมีดังกล่าว ดังนั้น เกษตรกรจึงต้องการที่จะหาสูตรสมุนไพร เพื่อฆ่าหอยเชอรี่

4) การพัฒนาแนวเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำไปสู่การดำรงชีวิตที่พึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

5) การพัฒนากลุ่มและเครือข่าย เพื่อให้สามารถดำเนินงานพัฒนากลุ่มและเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

1.2 บ้านห้วยหินดำ ป่าผาก และห้วยขนุน ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี

เนื่องจากสภาพพื้นที่ของชุมชนที่ศึกษาในจังหวัดสุพรรณบุรี ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบสูง และที่ลาดเชิงเขา พื้นที่บางส่วนอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนและเขตอุทยานแห่งชาติพุเตย อาชีพโดยทั่วไปของคนในชุมชน จึงได้แก่ อาชีพเก็บของป่า เพาะปลูกพืชไร่เชิงเดี่ยว เช่น มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพด สับปะรด เป็นต้น พืชสวน เช่น ผักกาดขาว กะหล่ำปลี ผักคะน้า หน่อไม้ฝรั่ง เป็นต้น ทำเกษตรผสมผสาน ปลูกพืชล้มลุก ไม้ผล เลี้ยงสัตว์ไปพร้อมกัน และเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ แพะนม แพะเนื้อ วัวนม วัวเนื้อ ไก่ ประชาชนส่วนใหญ่อพยพมาจากที่อื่น แต่ก็มีชนพื้นเมืองดั้งเดิมเป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง และชาวละว้าเดิม ซึ่งปัจจุบันยังมีชนพื้นเมืองจำนวนหนึ่งที่ยังอาศัยอยู่ในพื้นที่

1.2.1 การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชนในอดีตที่ผ่านมา

การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชนในอดีตที่ผ่านมาที่เห็นได้ชัดและน่าสนใจของชุมชนที่ศึกษานี้ จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ผูกพันใกล้ชิดกับชุมชน วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน และอาชีพที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ การจัดการป่าชุมชน ฝ้าทอຍ้อมสี่ธรรมชาติ การเลี้ยงแพะ และการทำเกษตรอินทรีย์ การทำผลิตภัณฑ์แปรรูป และหัตถกรรม คือ พรหมเช็ดเท้า

1) การจัดการป่าชุมชน

(1) **ที่มาของความรู้/การสร้างความรู้** การสร้างความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน เป็นความรู้ที่ใช้ในการแก้ไขปัญหา โดยแต่เดิมนั้น พื้นที่ป่าชุมชนซึ่งมีอยู่มากกว่า 10,000 ไร่ ติดกับพื้นที่ห้วยขาแข้ง เดิมเคยเป็นป่าสมบูรณ์ เพราะแม้ชาวบ้านจะมีการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า แต่ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็มีความเชื่อต่างๆ ที่ช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรป่า เช่น ชาวกะเหรี่ยงซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ห้วยหินดำ มีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการเลือกพื้นที่ในการเพาะปลูกอยู่ว่า ห้ามทำในพื้นที่ลาดชัน ที่หลังเต่า (ยอดเขา) ที่ต้นน้ำ ที่ใกล้แหล่งน้ำ ห้ามตัดสร้างทางพงข้ามห้วย ห้ามตัดต้นไม้ใหญ่ เช่น ต้นตะเคียน ต้นประดู่ เป็นต้น เพราะที่เหล่านี้หรือต้นไม้เหล่านี้จะดู และในการทำไร่ของชาวกะเหรี่ยงนั้น จะไม่ใช่สารเคมีเลย แต่จะปล่อยแบบธรรมชาติ ในแต่ละปีครอบครัวหนึ่งๆ จะครอบครองพื้นที่ได้มากที่สุดประมาณ 5 ไร่ เนื่องจากทำการเกษตรด้วยมือ ไม่ใช่เครื่องจักร ทำไว้เพื่อกินเป็นหลัก เนื่องจากชาวกะเหรี่ยงมีความเชื่อดั้งเดิมว่าปลูกข้าวเพื่อกิน ไม้ให้ปลูกเพื่อขาย จึงต้องทำให้พอดีในแต่ละปี ถ้าทำน้อยก็吃不พอกิน ถ้าทำมากก็เหลือทิ้ง การทำไร่ข้าวของชาวกะเหรี่ยงจะทำ 1 ปี แล้วก็เว้นพื้นที่เพื่อให้ไม้ใหญ่เติบโต ซึ่งจะช่วยควบคุมหญ้าและวัชพืชต่างๆ ไม้ให้โต และช่วยฟื้นความอุดมสมบูรณ์ของดิน อย่างไรก็ตาม แม้ชาวบ้านจะเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าโดยมีความเชื่อต่างๆ ที่มีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า แต่ก็ยังไม่มีการจัดการที่เป็นกิจจะลักษณะ

จนกระทั่งมีการให้สัมปทานป่า และมีนายทุนเข้ามาบุกกรุกป่า มีคนทำไม้เดือน แต่ชาวบ้านไม่มีกำลังในการต่อต้าน ส่งผลให้ป่ามีสภาพเสื่อมโทรม น้ำในลำห้วยมีน้อยลงและแห้งขอด ในบางช่วง ผลผลิตจากป่าลดจำนวนลง ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของจำนวนสัตว์ที่ลดลง หากินยากขึ้น จนหนุระบาดกินข้าวในไร่ ซึ่งปัญหาป่าเสื่อมโทรมนี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งปี 2537 ชุมชนเล็งเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านทนไม่ได้กับสภาพความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้น ประกอบกับแกนนำบ้านห้วยหินดำ เล็งเห็นว่า ฐานเศรษฐกิจที่สำคัญคือ ป่า ซึ่งเป็นต้นน้ำธรรมชาติ และชาวบ้านสังเกตเห็นว่า ถ้าป่าขึ้นเมฆฝนที่ตั้งเค้ามา จะมาตกบริเวณดินเขา จึงเป็นจุดเริ่มต้นให้ชุมชนหันมาดูแลป่าต้นน้ำ ทำให้ชุมชนเริ่มที่จะตั้งกลุ่มขึ้นมา เพื่อจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นป่า เกิดการรวมกลุ่มคณะกรรมการดูแลป่าไม้ไม่ให้ถูกตัด มีการจัดการในลักษณะเป็นองค์กร ทำการกำหนดกฎ ระเบียบ กติกา ในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า และประกาศเป็นกฎระเบียบป่าชุมชนอย่างเป็นทางการ เป็นลายลักษณ์อักษร มีการปลูกป่า ปลูกต้นไม้เพิ่ม มีการส่งเสริม/ประสานจากหน่วยงานองค์กรต่างๆ และมีการวางแผนกำหนดพื้นที่ป่า

(2) การจัดการความรู้เพื่อให้เกิดประโยชน์ เป็นการจัดการความรู้เพื่อแก้ปัญหาป่าเสื่อมโทรมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งปี 2537 ชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านทนมไม้ได้กับสิ่งที่เกิดขึ้น จึงรวมกลุ่มคณะกรรมการดูแลป่าไม้ไม่ให้ถูกตัด โดยมีการจัดการในลักษณะเป็นองค์กร มีการร่างกฎระเบียบ กติกา เช่น การประกาศเป็นกฎระเบียบป่าชุมชนอย่างเป็นทางการ และรวบรวมจัดการความรู้ที่มีอยู่ให้เป็นระบบเช่น ข้อมูลเกี่ยวกับการแยกแยะ โชนการใช้ประโยชน์ สรรพคุณ ประโยชน์ใช้สอย นอกจากนี้ยังมีการปลูกป่า ปลูกต้นไม้เพิ่ม มีการส่งเสริม/ประสานจากหน่วยงานองค์กรต่างๆ และมีการวางแผนกำหนด พื้นที่ป่าเป็น 3 โชน คือ

โชน 1 ป่าอนุรักษ์ ป่าต้นน้ำ มีกฎของชุมชนว่าห้ามตัดไม้ในโชนนี้ แต่ยังสามารถเข้าไปเก็บหาของป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด ผักป่าต่าง ๆ เพื่อนำมาบริโภคได้

โชน 2 ป่าใช้สอย ตามกฎของชุมชนจะกำหนดให้สามารถตัดไม้มาใช้ได้ปีละไม่เกิน 25 ต้น ใครต้องการไม้มาใช้สอยต้องแจ้งกับคณะกรรมการป่าชุมชนก่อน เพื่อให้คณะกรรมการพิจารณาถึงความเหมาะสม แล้วจึงจะอนุญาตให้ตัดไม้มาใช้ได้ นอกจากนี้ก็ยังมีกฎในเรื่องของการเข้าไปเก็บของป่าว่า ในปีหนึ่งๆ จะสามารถเข้าไปเก็บหน่อไม้ได้ 45 วัน ซึ่งช่วงเวลานี้สามารถยืดหยุ่นได้ตามช่วงเวลาที่เหมาะสมกับสภาพอากาศและความอุดมสมบูรณ์ ไม่ได้กำหนดตายตัวว่า ต้องเป็นช่วงใดในทศวรรษ ถ้าเป็นการเก็บเพื่อขายต้องมีการลงทะเบียน และต้องจ่ายเงินเพื่อสนับสนุนกลุ่ม 50 บาท สามารถหาได้ตลอด 45 วัน สำหรับพ่อค้าที่เข้ามาสั่งซื้อก็ต้องจ่ายให้กับกลุ่มกิโลกรัมละ 20 สตางค์และต้องเป็นพ่อค้าคนเดิม เจ้าเดิมที่เคยซื้อ เพื่อที่จะได้ตรวจสอบได้ว่า ในแต่ละปีมีหน่อไม้ออกจากชุมชนเป็นจำนวนเท่าไร จากการควบคุมการเข้าไปใช้ประโยชน์พบว่า หน่อไม้เพิ่มปริมาณขึ้นทุกปี สำหรับคนต่างชุมชนก็ห้ามเข้ามาหาหน่อไม้ในชุมชน เพราะถือว่าไม่ได้ร่วมดูแลด้วย จะเข้ามาใช้ประโยชน์อย่างเดียวไม่ได้ ซึ่งเมื่อมีการพูดคุยคนต่างชุมชนก็ยอมรับในกฎ กติกา

โชน 3 ป่าพื้นที่ทำไร่ (สปก.) มีพื้นที่ประมาณ 1,000 ไร่ เป็นโชนที่อยู่ในความควบคุมของอุทยานแห่งชาติพุเตย การจะเข้าไปใช้ประโยชน์ต้องแจ้งทุกปีว่า ใครจะทำบ้าง มีกี่ไร่ และทำตรงไหน มีการจับพิกัดลงแผนที่ GPS พื้นที่นี้จะกำหนดให้ปลูกข้าวและพืชผักต่างๆ เอาไว้กินเท่านั้น ห้ามปลูกพืชในเชิงเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพด ห้ามใช้รถไถหรือเครื่องจักรต่างๆ ห้ามใช้สารเคมีทุกชนิด

หากมีการฝ่าฝืนกฎระเบียบ ชุมชนก็จะมีส่วนร่วมกันตัดสินบทลงโทษโดยคณะกรรมการป่าชุมชน ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้าน หากมีการฝ่าฝืนก็จะห้ามเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าเป็นเวลาสูงสุด 5 ปี (พิจารณาแล้วแต่ความผิด) นอกจากนี้ก็มีมาตรการทางสังคม โดยใช้การควบคุมกันเองของคนในชุมชนด้วย

การถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่เกี่ยวกับภูมิปัญญาการใช้ป่า การรักษาต้นน้ำลำธารนี้ ใช้วิธีเล่าเรื่องเช่น ความเชื่อเรื่องผีต้นน้ำ นางไม้ ให้ลูกหลานฟัง และมีการออกเป็นกฎระเบียบชุมชน นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มกันรวบรวมความรู้เกี่ยวกับป่าจากผู้อาวุโสมาเก็บบันทึกไว้

2) การทำผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ

(1) ที่มาของความรู้/การสร้างความรู้ ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติเป็นหัตถกรรมที่ทำสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่ชาวกะเหรี่ยง บ้านห้วยหินดำ สามารถผลิตขึ้นใช้เองภายในครัวเรือน สามารถพึ่งตนเองได้ตั้งแต่ วัตถุดิบในการผลิต คือปลูกฝ้ายไว้ใช้ตลอดจนกระบวนการผลิต อุปกรณ์ เครื่องมือ และมีการสืบทอดกันต่อมาจากบรรพบุรุษ ผู้หญิงทุกบ้านจะต้องทอผ้าเป็น

การทอผ้าของชาวห้วยหินดำ นอกจากเสื้อผ้าสำหรับการสวมใส่แล้ว ยังมีการทอผ้าเพื่อใช้ในงานต่างๆ เช่น ทอเป็นผ้าห่มกันหนาว ขนาดของผ้าที่ทอและสี ความกว้างสุดประมาณ 20 นิ้ว ส่วนความยาวจะยาวได้ตามความต้องการ หากต้องการผ้าที่มีความกว้างมากจะต้องมาเย็บต่อกัน

สำหรับลวดลายบนเสื้อผ้านั้น หากเป็นเสื้อผ้าผู้ชาย ส่วนใหญ่จะเป็นสีพื้น มีลวดลายไม่มากนัก แต่หากเป็นเสื้อผ้าของผู้หญิง จะมีสีสันและลวดลายมากกว่า ลวดลายที่ทอ ส่วนใหญ่มีต้นแบบมาจากธรรมชาติ ผู้ทอจะถ่ายทอดออกมาด้วยรูปทรงเรขาคณิต วิธีการทอผ้าเพื่อสร้างลวดลายต่างๆ จะมี 2 วิธี คือ การทอลายยก และการทอลายจก โดยการมัดย้อมเส้นฝ้ายก่อนที่จะนำมาทอเป็นลาย

ต่อมาสภาพสังคม เศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป การซื้อหาสามารถทำได้ง่ายและราคาไม่เกินความสามารถในการจ่าย ประกอบกับเครื่องนุ่งห่มบางอย่างคุณภาพการใช้งานเป็นที่ต้องการ ทำให้การทอผ้าลดความสำคัญลง เยาวชนรุ่นใหม่บางบ้านจะทอผ้าไม่เป็นแล้ว

ในปี 2535 คุณระวีวรรณ ศรีทอง นักวิจัยท้องถิ่น ได้เข้าไปทำงานวิจัยเรื่อง องค์ความรู้ดั้งเดิมของกะเหรี่ยงในการใช้สีย้อมผ้า และได้พูดคุยกับแกนนำกลุ่มผู้หญิงจึงเกิดความคิดในการรวมกลุ่ม โดยมีเป้าหมายที่จะฟื้นฟูการทอผ้า เพื่อเป็นการรักษาภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ และมีผลพลอยได้ เป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัว อีกทั้งยังเป็นที่พักการทำงานกลุ่มร่วมกัน ในช่วงแรกๆ ไม่ได้ได้รับความสนใจมากนัก แต่ก็ยังคงรวมกลุ่มกันทำงาน ปัจจุบันมีสมาชิกกลุ่ม 20 ราย

(2) การจัดการความรู้เพื่อให้เกิดประโยชน์ มีการจัดการความรู้ในลักษณะต่อไปนี้

ก. การจัดการรวมกลุ่มเพื่อผลิตใช้เองและจำหน่าย โดยนำความรู้ที่มีมารวมกลุ่มกันผลิต เพื่อใช้เอง เป็นการลดรายจ่าย และมีการจัดจำหน่าย เพื่อเป็นรายได้เสริม

ข. การจัดการความรู้เพื่อพัฒนากลุ่ม โดยดำเนินการดังนี้

ก) การประชุม สมาชิกกลุ่มจะมาประชุมกันเดือนละ 1-2 ครั้ง คือ ทุกวันที่ 1 ของเดือน ซึ่งเป็นวันที่สมาชิกนำผ้ามาส่ง และทำบัญชี หากสมาชิกว่างจากงานบ้านก็จะมาประชุมกันทุกวันที่ 20 ของเดือน

ข) การปรึกษาหารืออย่างไม่เป็นทางการ เพื่อทำความเข้าใจร่วมกัน

ค) การวิเคราะห์ความต้องการความรู้ เช่น ต้องการเรียนรู้การทอลวดลายและรูปทรงใหม่ๆ

ง) การพัฒนาความรู้ของสมาชิก โดยการเชิญวิทยากรเข้ามาฝึกอบรมให้ความรู้ในการซ่อม การออกแบบวางสายผ้า รวมถึงการหาคัด การฝึกอบรมจากคนภายนอก ก็ช่วยเสริมฐานความรู้และทำให้เกิดมุมมองในการสร้างผลงานที่มีรูปลักษณะใหม่ๆ มีการพัฒนาวัสดุที่ใช้ในการซ่อมสีให้หลากหลายมากขึ้น มีการคิดค้นวิธีการซ่อมที่มีประสิทธิภาพ และการคิดตายเพิ่มเติม

จ) การจัดเก็บความรู้ ส่วนใหญ่ใช้วิธีจำ มีบ้างที่เก็บเป็นเอกสารตำราที่ได้รับมา และจดบันทึกไว้อ่านกันลืม เมื่อมีคนถามเปิดอ่านให้ฟัง

3) การเลี้ยงแพะ

(1) ที่มาของความรู้/การสร้างความรู้ คณะกรรมการศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีได้หารือกันว่า ชาวบ้านทั่วไป มักประสบปัญหาฝนแล้ง ซึ่งหากยังมุ่งปลูกพืชเชิงเดี่ยว ก็จะเป็นปัญหา จึงมีการเสนอให้ชาวบ้านเลี้ยงแพะ เพื่อทดแทนภัยแล้ง ประกอบกับมีการรวมตัวกันเพื่อทำงานวิจัยในโครงการบ่มเพาะนวัตกรรม มีเกษตรกรผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งไปปรึกษากับคุณเสน่ห์ นานคงแนบ ซึ่งเป็นนักวิชาการและมีประสบการณ์ในการเลี้ยงแพะมาก่อนว่า จะสามารถนำมูลแพะมาทำเป็นปุ๋ยใส่หน่อไม้ฝรั่งได้หรือไม่ และมีเกษตรกรทดลองปลูกผักไปพร้อมกับการเลี้ยงแพะ และเมื่อพบว่าเป็นไปได้จึงทำให้ความสนใจเลี้ยงแพะกระจายไปยังผู้ปลูกพืชไร่รายอื่น

การสั่งสมความรู้และประสบการณ์ของคุณเสน่ห์ นานคงแนบนั้นเริ่มต้นจากการทดลองเลี้ยงแพะที่จังหวัดศรีสะเกษเพื่อริเริ่มให้บุตรสาวซึ่งเป็นโรคหอบหืดกิน และต่อมาก็ได้ปรึกษากันทั้งครอบครัว คุณเสน่ห์ นานคงแนบ จึงได้พัฒนาสายพันธุ์แพะมาตลอด จนกระทั่งได้รับรางวัลจากการประกวดแพะในปี 2529 เมื่อเกษียณอายุก่อนกำหนด (early retire) แล้วย้ายมาอยู่ที่ชุมชน บ้านวังยาว อำเภอคำชะอี ก็ได้นำแพะสายพันธุ์ดีมาด้วย 5 ตัว และนำมาผสมกับแพะที่มีอยู่ในภาคกลาง ทำการคัดเลือกพันธุ์จากลักษณะการให้นม การให้ลูก การเจริญเติบโต และการเลี้ยงง่าย ทำการปรับปรุงพัฒนาสายพันธุ์และขยายพันธุ์แพะ จนกระทั่งมีแพะมากถึง 300 ตัว แต่เกิดปัญหาด้านแรงงาน จึงได้ลดจำนวนแพะลงเหลือประมาณ 40 แม่ และเน้นคุณภาพเป็นหลัก มีการจัดการอย่างเป็นระบบ และมีการบันทึกข้อมูลต่างๆ เช่น การทำปฏิทินรายวัน รายเดือน รายปี เกี่ยวกับการเลี้ยงแพะ ซึ่งสะท้อนข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมที่ทำ เวลาที่ทำ ค่าใช้จ่าย รายได้และผลประโยชน์ที่ได้ รวมทั้งข้อมูลจากประสบการณ์ที่เคยสังเกตทดลองไว้ และด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้คุณเสน่ห์ นานคงแนบ มีข้อมูลจากประสบการณ์ที่เคยทดลองและตั้งข้อสังเกตไว้อธิบายชาวบ้านที่มาปรึกษา ชาวบ้านจึงยอมรับการเลี้ยงแพะได้ไม่ยาก

(2) การจัดการความรู้เพื่อให้เกิดประโยชน์ ปลายปี 2548 มีการจัดตั้งกลุ่มผู้เลี้ยงแพะ และได้รับการรับรองวิสาหกิจชุมชน โดยได้รับการประเมินจากวิสาหกิจจังหวัดให้อยู่ในระดับ 3 ดาว มีสมาชิก 7 ครัวเรือน เลี้ยงแพะรวมกันทั้งสิ้น 200 กว่าตัว ให้ลูก 1.8 ตัวต่อแม่ต่อปี และมีการกำหนดคุณสมบัติสมาชิกว่าจะต้องผ่านการฝึกอบรมที่จัดขึ้นโดยกลุ่มก่อน

เนื่องจากแพะเป็นเรื่องใหม่ของพื้นที่นี้ จึงมีการจัดการความรู้ เพื่อพัฒนาอาชีพผู้เลี้ยงแพะดังนี้ คือ

ก. การให้ความรู้โดยการฝึกอบรม ในเรื่องต่อไปนี้

ก) การเลี้ยงแพะและการรีดนมแพะ เป็นหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับ สมาชิก
ในกลุ่ม

ข) การแปรรูปผลิตภัณฑ์ เป็นหลักสูตรมาตรฐานที่จัดโดยหน่วยงาน
ราชการ ภายนอกชุมชน โดยส่งตัวแทนกลุ่มไปรับการอบรมและนำความรู้มาเผยแพร่แก่สมาชิก

ค) การจัดการฟาร์มให้ได้มาตรฐาน เป็นที่เชื่อถือของผู้บริโภค เป็น
หลักสูตรท้องถิ่นสำหรับสมาชิกในกลุ่ม แต่มีการประสานให้นักวิชาการด้านปศุสัตว์ได้มาร่วมให้
ความรู้เพิ่มเติมแก่สมาชิกด้วย ทำให้สมาชิกดำเนินการสำเร็จ ได้รับการรับรองเป็นฟาร์มมาตรฐานแล้ว
2 ราย และเป็นฟาร์มปลอดโรค 4 ราย

ข. การพัฒนาความคิด ที่เน้นการเลี้ยงแพะ เพื่อความอยู่รอดตามแนวเกษตร
พอเพียงไม่มีหนี้สิน ไม่เน้นร่ำรวย

ค. การส่งเสริมให้จำหน่ายเป็นแพะพันธุ์ เนื่องจากสมาชิกมีความรู้
ความสามารถ ทำให้สามารถเลี้ยงแพะพันธุ์ดี ที่สามารถให้น้ำนมมากได้ คุณเสหนท์ นานคงเนบ จึง
ส่งเสริมให้สมาชิกจำหน่ายเป็นแพะพันธุ์แทนแพะเนื้อ เพราะได้ราคาดีกว่า โดยแพะพันธุ์ดี มีประวัติ
ให้นม 4.6 ลิตร/ตัว/วัน จะมีราคาตัวละ 10,000 บาทขึ้นไป ขณะที่แพะเนื้อทั่วไป มีราคาตัวละ 1,000 -
2,000 บาท เท่านั้น

4) การทำเกษตรอินทรีย์

(1) ที่มาของความรู้/การสร้างความรู้ ความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์เป็น
ความรู้เพื่อแก้ปัญหา ซึ่งริเริ่มที่ป่าชุมชนห้วยหินดำ ซึ่งเป็นชนเผ่ากะเหรี่ยง ปัจจุบันมีสมาชิก 10 กว่าคน
เดิมชาวบ้านอยู่กับป่า ปลูกข้าวไร่ ปลูกผักและหาปลากิน โดยใช้ความรู้เก่าที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ
ที่ไม่ใช่ยาฆ่าแมลง หรือสารเคมี ต่อมาเมื่อชาวบ้านหันไปปลูกพืชเชิงเดี่ยวตามกระแสของการปลูกพืช
เศรษฐกิจ แต่ต้องทำเกษตรพึ่งฝนฟ้า หากไม่มีฝนพืชที่ลงทุนไปก็สูญเปล่า หลายคนมีหนี้สิน
สภาพแวดล้อมไม่ดี เมื่อเริ่มรู้ตัวจึงมีการพูดคุยร่วมกันของเกษตรกร เกี่ยวกับการทำเกษตรในอนาค
และเริ่มหันกลับไปอยู่แบบเดิมก่อนที่จะมาปลูกพืชเชิงเดี่ยว โดยเน้นปลูกข้าว ขุดบ่อเลี้ยงปลา ปลูกผัก
ปลูกไม้ยืนต้นและเลี้ยงสัตว์ ที่ “ไม่มีเงิน แต่มีกิน” ทั้งนี้การทำเกษตรอินทรีย์ในระยะแรกนั้น เป็นการ
ไปเรียนรู้ไป โดยทดลองทำมา 4-5 ปี ไม่ใช่ปุ๋ยเคมี แต่ใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักและ ใช้สมุนไพรไล่แมลง

นอกจากนั้น ยังมีการผลิตผักจีน กระน้ำ กวางตุ้ง ผักหอม ซึ่งเป็นความรู้ที่
องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาส่งเสริมที่บ้านห้วยหินดำ เพื่อให้ชาวบ้านได้ทำการปลูกพืชที่หลากหลายขึ้น
แทนการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า โดยองค์กรเหล่านี้ได้จัดวิทยากรมาอบรมให้ความรู้และพาชาวบ้าน
ไปดูงาน ชาวบ้านสะท้อนความคิดเห็นว่า ช่วงแรกได้ไปดูงานบ่อยมาก และที่มีการนำความรู้ใหม่นี้มา
ใช้นั้น เนื่องจากพบว่า การปลูกพืชเชิงเดี่ยวล้มเหลว กระแสตลาดต้องการพืชอินทรีย์ รวมทั้งต้องการรู้วิธี
แก้ปัญหาพืชเป็นโรค จึงทดลองทำกัน

(2) การจัดการความรู้เพื่อให้เกิดประโยชน์ สมาชิกได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา และความต้องการของกลุ่ม พบว่า ปัญหาที่สมาชิกกลุ่มต้องเผชิญ คือ ภัยแล้งในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม จึงได้กำหนดแนวทางเพื่อดำเนินการต่อไปว่า จะส่งเสริมการทำเกษตรผสมผสาน ทั้งพืชที่ให้ผลผลิตระยะสั้น ระยะปานกลาง และระยะยาว โดยมีเป้าหมายว่า สมาชิกทุกครัวเรือนจะต้องปลูกข้าวไร่ เป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองหลายสายพันธุ์ ซึ่งแต่ละครัวเรือนจะคัดพันธุ์และเก็บไว้ทดลองปลูกในปีต่อไป หากพบว่า ได้ผลผลิตน้อย จะเปลี่ยนสายพันธุ์

5) การทำผลิตภัณฑ์แปรรูป และหัตถกรรม

(1) ที่มาของความรู้/การสร้างความรู้

ก. การทำผลิตภัณฑ์แปรรูป เช่น การทำอาหาร ทำขนม น้ำยาซักล้าง เช่น แชมพู สบู่และผงซักฟอก ซึ่งดำเนินการโดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแม่บ้านเกษตรกรวังยาว ความรู้ส่วนใหญ่ได้มาจากการไปอบรมเรียนรู้ดูงานของแกนนำ และกลับมาทำผลิตภัณฑ์จำหน่ายให้กับชาวบ้านในชุมชน และประชาชนที่เดินทางผ่านไปมา แต่การทำผลิตภัณฑ์เหล่านี้ก็ยังมีไม่มาก และการถ่ายทอดความรู้ก็เป็นเพียงการถ่ายทอดความรู้เพียงบางส่วนของกระบวนการผลิต ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ไม่สามารถไปผลิตได้

ข. *พรมเช็ดเท้า* อยู่ในช่วงเริ่มต้น โดยศูนย์ส่งเสริมชาวเขามีโครงการมาให้เลือกไปอบรมอาชีพเสริม ทำให้มีโอกาสเรียนรู้วิธีการทำพรมเช็ดเท้าสี่เหลี่ยม

(2) การจัดการความรู้เพื่อให้เกิดประโยชน์ มีการจัดการความรู้ในลักษณะต่อไปนี้

ก. การจัดการรวมกลุ่มเพื่อผลิตใช้เองและจำหน่าย โดยนำความรู้ที่มี มารวมกลุ่มกันผลิต เพื่อใช้เอง เป็นการลดรายจ่าย และมีการจัดจำหน่าย เพื่อเป็นรายได้เสริม

ข. การจัดการความรู้เพื่อพัฒนากลุ่ม โดยดำเนินการดังนี้

ก) การปรึกษาหารืออย่างไม่เป็นทางการ

ข) การวิเคราะห์ความต้องการความรู้ และร่วมกันกำหนดเป็นเป้าหมาย โดยการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ซื้อ เช่น การทำพรมเช็ดเท้า ได้วางแผนว่า ต้องการเรียนรู้การทำพรมเช็ดเท้ารูปแบบอื่นเพิ่มเติม นอกเหนือจากพรมรูปสี่เหลี่ยม เช่น วงกลม หัวใจ เพราะมีคนถามจะซื้อ

ค) การกำหนดแนวทางในการพัฒนาความรู้ของสมาชิก โดยจะสะสมเงินกลุ่ม เพื่อไปดูงาน และนำความรู้มาพัฒนากลุ่มต่อไป

ง) การจัดเก็บความรู้ ส่วนใหญ่ใช้วิธีจำ มีบ้างที่เก็บเป็นเอกสารตำราที่ได้รับมา และจดบันทึกไว้อ่านกันลืม เมื่อมีคนถามเปิดอ่านให้ฟัง

1.2.2 การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชนในปัจจุบัน ความรู้ในปัจจุบันที่ควรได้รับการจัดการ จากการดำเนินการศึกษาข้อมูล และการจัดเวทีชุมชนที่บ้านวังยาว ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี ทำให้ได้ทราบแนวทางเบื้องต้นว่า ความรู้ในปัจจุบันที่ควรจัดการเพื่อแก้ไข

ปัญหา หรือเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนบ้านวังยาว และบ้านห้วยหินดำ ตำบลวังยาว อำเภอคำชะอี จังหวัดสุพรรณบุรี ได้แก่

1) การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน เพื่อบูรณาการกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ เพื่อร่วมมือกันเป็นเครือข่าย ให้ชุมชนเข้มแข็ง สามารถสร้างรายได้แก่สมาชิกในชุมชน

2) การจัดการป่าชุมชน เพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้อย่างยั่งยืน เพราะเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้คงอยู่อย่างยั่งยืน และยังสามารถใช้เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน ด้วย

3) การพัฒนากลุ่มสตรีทอผ้าสี่ธรรมชาติเพื่อให้สตรีในชุมชนสามารถใช้เวลว่างให้เกิดประโยชน์ โดยทอผ้าพื้นเมืองเป็นอาชีพเสริม และยังเป็น การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของกะเหรี่ยงไว้ให้เด็กและเยาวชน รวมทั้งสามารถใช้เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน ด้วย

4) การพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชนเลี้ยงแพะ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการเลี้ยงแพะให้แก่สมาชิกกลุ่ม และเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยชุมชน

5) การผลิตผักอินทรีย์ เพื่อให้มีผักปลอดภัยสำหรับการบริโภค และจำหน่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน รวมทั้งสามารถใช้เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน ด้วย

6) การพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชนแม่บ้านเกษตรกรวังยาว ในเรื่องการแปรรูปอาหารและหัตถกรรม เพื่อลดค่าใช้จ่ายภายในครอบครัว และเป็นอาชีพเสริม อีกทั้งยังเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยชุมชน ด้วย

7) การพัฒนากลุ่มและเครือข่าย เพื่อให้สามารถดำเนินงานพัฒนากลุ่มและเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

1.3 ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

1.3.1 การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชนในอดีตที่ผ่านมา

องค์ความรู้ที่เด่นตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการทำนา การปลูกผักและการเพาะเห็ด

1) การทำนา

(1) ที่มาของความรู้/การสร้างความรู้ เนื่องจากเมื่อ ปี 2489 ราษฎรอพยพมาจากอำเภอศรีมหาโพธิ์ มาตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำบางปะกง ต่อมา มีราษฎรจากอำเภอเมืองปราจีนบุรีได้ไปตั้งบ้านเรือนจนตั้งเป็นตำบลท่างามในปัจจุบัน สาเหตุที่ตั้งชื่อตำบลท่างามเพราะมีลำน้ำเป็นทรายขาวเรียบแม่น้ำบางปะกง ดังนั้น ชุมชนท่างามมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำเป็นระยะเวลา นานกว่า 100 ปี วิถี

ชีวิตจึงมีความผูกพันกับแม่น้ำ สภาพสังคมเป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีวิถีชีวิตเป็นชานาและจับสัตว์ในแม่น้ำ เพื่อการยังชีพและเป็นรายได้เสริม ดังนั้น การทำนาจึงดำเนินการมานานมาก

ความรู้เกี่ยวกับการทำนา นี้จำแนกได้เป็น 3 ยุค คือ ยุคที่ 1 (2467 – 2514) ยุคที่ 2 (2515 – 2543) และยุคที่ 3 (2544 - ปัจจุบัน) ดังรายละเอียด ในตารางที่ 6.1 ต่อไปนี้

ตารางที่ 6.1 ความรู้เกี่ยวกับการทำนา ในตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

ประเด็น	ยุคที่ 1 (2467 – 2514)	ยุคที่ 2 (2515 – 2543)	ยุคที่ 3 (2544 - ปัจจุบัน)
1. ระบบนา			
1.1 นาปี			
1.1.1 หว่าน	ทำในที่ลุ่ม (ลึก) ไกลจากน้ำ ทำในช่วงหน้าแล้ง หว่านข้าวไร่	ทำในที่ลุ่ม (ลึก) ไกลจากน้ำ ทำในช่วงหน้าแล้ง หว่านข้าวไร่	ทำในที่ลุ่ม (ลึก) ไกลจากน้ำ
สำรวจ	สงกรานต์	สงกรานต์	ทำในช่วงหน้าแล้ง
1.1.2 หว่าน	ไม่ทำ	ทำบริเวณที่ดอน มีน้ำเพียงพอ	ทำบริเวณที่ดอน มีน้ำเพียงพอ
น้ำตม			
1.1.3 ดำ	ทำบริเวณที่ดอน ใกล้บ้านและแหล่งน้ำ ทำหลังจากทำนาสำรวจเสร็จ เป็นช่วงฤดูฝน	ไม่ทำ	ไม่ทำ
1.2 นาปรัง	ไม่ทำ		
1.2.1 หว่าน		ไม่ทำ	น่าน้ำฝน ปรยุคต่อมาจากนาปีหว่านสำรวจ
สำรวจ			ทำกันมากบริเวณที่มีคลองส่งน้ำเข้าถึง
1.2.2 หว่าน		เริ่ม 2520 แล้วหยุดไป	
น้ำตม			
2. พันธุ์			
2.1 เบบ	สายบัว ขาวมะแก	สายบัว	---
2.2 กลาง	พวงนาค ขาวหลวง ขาวตาเจือ	ขาวหลวง ขาวตาเจือ	ขาวหลวง
2.3 หนัก	ข้าวเขียว เหลืองปะทิว	ข้าวเขียว เหลืองปะทิว พลาขงาม	---
3. เทคโนโลยี	ไถ ควาย สีสีด	รถไถเล็กเดินตาม ลูกทูปขนาดข้าว เครื่องนวดข้าวแบบคู่ยึด	รถไถเล็กเดินตาม รถไถกลาง รถไถใหญ่ รถเกี่ยวข้าว (รองกระสอบ) รถเกี่ยวข้าวแบบอ้อม
4. แรงงาน	ในครัวเรือนและชุมชน	ในครัวเรือนและชุมชน	ในครัวเรือน ชุมชนและจ้าง
5. พิธีกรรม	แลกนาไถ ทิ้งข้าวบิ น รับขวัญข้าว และถือวันศุกร์ฤกษ์ดี	แลกนาไถ ทิ้งข้าวบิ น รับขวัญข้าวและถือวันศุกร์ฤกษ์ดี	แลกนา ไถ ทิ้งข้าว บิ น รับขวัญข้าวและถือวันศุกร์ฤกษ์ดี

เกษตรกรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา และเลี้ยงวัว มีบางส่วนปลูกพืชไว้บริโภคและแจกจ่ายให้เพื่อนบ้าน

(2) การจัดการความรู้เพื่อใช้ประโยชน์ ความรู้ในชุมชนเรื่องการประกอบอาชีพทำนา เป็นความรู้ที่เกษตรกรเรียนรู้มาจากบรรพบุรุษ เป็นประสบการณ์ที่ได้จากการช่วยพ่อแม่ทำมาตั้งแต่เด็ก แต่ไม่มีการจดบันทึก เป็นการสะสมเรื่อยมาและได้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างเกษตรกรด้วยกัน และมีการลองผิดลองถูก จากประสบการณ์ของตนเอง แม้ว่าเกษตรกรทุกคนจะทำนาโดยวิธีหว่านน้ำตมเหมือนกัน แต่เกษตรกรแต่ละคนมีการปรับรูปแบบเทคนิควิธีการทำนา ชนิดปุ๋ยที่ใช้ และวิธีการใส่ปุ๋ยที่แตกต่างกันไป ขึ้นกับสภาพที่ดินและความเชื่อของแต่ละคน เช่น

บางคนใส่ปุ๋ย 2 ครั้ง คือ

ครั้งที่ 1 ใช้ปุ๋ยสูตร 45-0-0 ในการใส่ปุ๋ยครั้งที่ 1 (30 วันหลังปลูก)

ครั้งที่ 2 ใช้ปุ๋ยสูตร 16-20-0 (หลังจากปลูกได้ 120 วัน)

ในขณะที่บางคนใส่ปุ๋ย 3 ครั้ง คือ

ครั้งที่ 1 ใช้ปุ๋ยสูตร 45-0-0 (15 วัน หลังจากปลูก)

ครั้งที่ 2 45 วัน หลังจากปลูก

ครั้งที่ 3 120 วัน หลังจากปลูก

นอกจากนี้ ยังไม่มีการทดลองเปรียบเทียบในเรื่องการใส่ปุ๋ย (เกษตรกรไม่พร้อมที่จะเสี่ยงในการลดปริมาณการใส่ปุ๋ย) แต่ที่เหมือนกันทุกราย คือ เกษตรกรใช้ยามาหญ้า อย่างไรก็ตามเกษตรกรยังไม่ได้นำข้อมูลและปัญหาอุปสรรคร่วมกันวิเคราะห์และร่วมกันหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน

2) การปลูกผัก

(1) ที่มาของความรู้/การสร้างความรู้ ชาวบ้านทำงานมีความรู้เรื่องการปลูกผักมาช้านาน โดยได้รับการถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษ ส่วนมากจะปลูกผักริมหาด ต่อมานิยมปลูกเพื่อจำหน่ายเป็นหลัก โดยไม่ปลูกผักให้มีความหลากหลาย และมีการใช้สารเคมีและมีการปลูกโดยไม่มีการปรับปรุงบำรุงดิน ดังนั้นจึงต้องกระตุ้นให้ชาวบ้านได้เรียนรู้เรื่องวิธีการปลูกผักด้วยวิธีการหมุนเวียนผักเพื่อให้เพียงพอแก่การบริโภคตลอดทั้งปี และเรียนรู้เรื่องการเตรียมดิน การทำน้ำหมักชีวภาพสูตรบำรุงดิน บำรุงผล และการทำปุ๋ยหมัก วัสดุที่ใช้ทำน้ำหมักบำรุงดินนั้นให้ใช้ส่วนของลำต้น ใบ หรือ ผักที่แตกยอดอ่อน ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ส่วนวัสดุที่ใช้บำรุงผลนั้นให้ใช้ส่วนของผล ไม่ว่าจะเปลือก มะละกอ ฟักทอง เป็นองค์ประกอบสำคัญ ส่วนผลอื่นที่ในท้องถิ่นสามารถใช้เป็นส่วนประกอบได้ สำหรับการหมักปุ๋ยหมักนั้นก็เช่นกัน คือ เน้นใช้วัสดุหลักในท้องถิ่นเป็นสำคัญ เพื่อลดการใช้สารเคมี โดยเริ่มไปศึกษาดูงานบ้านนายทอน แป้นโก้ ตำบลไผ่หูช้าง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548 จากนั้นกลับมาทดลองปลูกผักโดยไม่ใช้สารเคมีบริเวณหลังบ้านของตนเอง

3) การเพาะเห็ด

ชาวบ้านท่างามมีพื้นฐานการเพาะเห็ดฟางมาก่อนจากการส่งเสริมของ ดร.กระจ่าง พันธุ์นาวัน ในปี พ.ศ. 2526 รูปแบบการเพาะเป็นเห็ดฟางกองเดี่ยว แต่ล้มเลิกไปเนื่องจากชาวนามีเป้าหมายในการผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นหลัก เมื่อไม่มีตลาดรองรับจึงทำให้ต้องเลิกการผลิตเห็ดฟางไป ต่อจากนั้น มีการรื้อฟื้นเรื่องการทำเห็ดกันอีกครั้ง เนื่องจากเกษตรกรคิดว่าเป็นหนทางที่จะลดรายจ่าย ในครัวเรือน การเพาะเห็ดนี้มีเป้าหมายเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ดังนั้นรูปแบบการเพาะเห็ดจึงเน้นรูปแบบที่ง่ายต่อการเพาะ การดูแลรักษาคือการเพาะเห็ดฟางในตะกร้า และเห็ดฟางกองเดี่ยว ซึ่งเป็นวิธีการเพาะที่ง่าย และสะดวกเหมาะแก่การเพาะเพื่อบริโภคในครัวเรือน สำหรับความรู้เรื่องการเพาะเห็ดฟางในตะกร้าเกิดจากการค้นคว้าหาความรู้ของทีมนักวิจัย แล้วจัดอบรมให้ความรู้กับคนที่สนใจในช่วงปี 2549

1.3.2 การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชนในปัจจุบัน ความรู้ในปัจจุบันที่ควรได้รับการจัดการ จากการดำเนินการศึกษาข้อมูล และการจัดเวทีชุมชนที่บ้านท่างาม ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี ทำให้ได้ทราบแนวทางเบื้องต้นว่า ความรู้ในปัจจุบันที่ควรจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาหรือเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนบ้านท่างาม ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี ได้แก่

1) **การพัฒนาการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวและการทดสอบพันธุ์ข้าว** พันธุ์ข้าวในอดีตมีหลายพันธุ์ ทั้งพันธุ์เบา พันธุ์กลาง และพันธุ์หนัก แต่ปัจจุบันเหลือเพียงพันธุ์กลางพันธุ์เดียว คือ ข้าวขาวหลวง เนื่องจากข้าวขาวหลวงเป็นข้าวพันธุ์กลางที่ปัจจุบันชาวนาท่างามนิยมปลูกกันมากที่สุด เนื่องจากเป็นพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่ซึ่งเป็นที่กึ่งลุ่มกึ่งดอน อีกทั้งข้าวขาวหลวงเป็นข้าวที่ให้น้ำหนักข้าวดี ละเอียด แต่พันธุ์ข้าวขาวหลวงที่ปลูกอยู่เป็นพันธุ์ข้าวที่ใช้สืบต่อกันมายาวนาน โดยไม่มีการปรับปรุง และคัดเลือกพันธุ์ ดังเช่นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สั่งสมมาดังในอดีต ทำให้เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ปลูกมีคุณภาพต่ำ เช่น มีเมล็ดลีบมาก ข้าวแดงปน เป็นท้องไข ฯลฯ เมื่อนำมาปลูกจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การเจริญเติบโตไม่ดี ด้านทานต่อโรคดำ ฤกษ์โรคร และแมลงเข้าทำลายได้ง่าย และท้ายสุด คือ ได้ผลผลิตต่อไร่ต่ำ

2) **การพัฒนาอาชีพเสริม** โดยการทำน้ายาเอนกประสงค์ แชมพูมะกรูด และ ครีมอาบน้ำมะขาม เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เพื่อการลดรายจ่ายในครัวเรือนด้วยการผลิตผลิตภัณฑ์ในครัวเรือน เช่น น้ายาเอนกประสงค์ที่สามารถใช้ล้างจาน ซักผ้า ล้างห้องน้ำได้โดยไม่มีพิษต่อผู้ใช้และสิ่งแวดล้อม และใช้วัตถุดิบที่หาง่ายในท้องถิ่น ซึ่งความรู้ที่ได้มาจากผู้รู้ที่ผลิตอยู่แล้วใช้เองอยู่แล้ว คือ นางเพลินตา นามเย็น และ นางกาญจนา เลื่อมศรี การศึกษาดูงานกลุ่มเกษตรกรดงพระราม และการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมของนักวิจัยในการนำมาถ่ายทอดให้แก่ชุมชน

3) **การจัดการด้านการตลาดสินค้าเกษตร** เพื่อแก้ไขปัญหาการจำหน่ายผลิตผลทางการเกษตรในราคาที่ไม่เป็นธรรม โดยเฉพาะข้าว ซึ่งถูกโรงสีกดราคา

4) การจัดการที่ดิน เพื่อปรับปรุงดินตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ เพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดินและลดการใช้สารเคมี ซึ่งมีราคาแพง ทำให้สามารถลดต้นทุนการผลิต และเป็นการรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้วย

5) การพัฒนาเยาวชน ชุมชนท่างาม ประกอบด้วย สถานศึกษา 4 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนวัดเลียบ โรงเรียนวัดสง่างาม โรงเรียนวัดกระแจะ โรงเรียนวัดหาดสะแก และตัวแทนผู้ปกครอง ตัวแทนเด็ก ตัวแทนเยาวชน ตัวแทนประชาคมกำนัน – ผู้ใหญ่บ้าน และตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม ได้ริเริ่มจัดทำกองทุนสวัสดิการพัฒนาเด็กและเยาวชน ซึ่งครอบคลุมการพัฒนาทุกด้าน ได้แก่ ด้านการศึกษา สุขภาพ กีฬา การเสริมสร้างจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อม การหลีกเลี่ยงอบายมุข โดยงบประมาณเริ่มต้นนี้ได้รับการสนับสนุนจากศูนย์พัฒนาสังคม หน่วยที่ 29 จังหวัดปราจีนบุรี จำนวน 150,000 บาท เป็นกองทุนสวัสดิการเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนตำบลท่างาม โดยคนในตำบลท่างามเองเป็นผู้วางแผน ดำเนินการ และสรุปผลร่วมกัน ส่วนการดำเนินการของกองทุนจะต้องเกิดประโยชน์ตามเงื่อนไขที่เหมาะสม ซึ่งจะต้องผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการกองทุน ที่จะคัดเลือกในลำดับต่อไป

6) การพัฒนากลุ่มและเครือข่าย เพื่อให้สามารถดำเนินงานพัฒนากลุ่มและเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

1.4 บ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ

1.4.1 การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชนในอดีตที่ผ่านมา

องค์ความรู้ที่เด่นของบ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการรวมกลุ่มเพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกิน การสร้างบ้านดิน การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการปลูกข้าวเหนียวดำ

1) การรวมกลุ่มเพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกิน

(1) ที่มาของความรู้/การเกิดความรู้ เดิมพื้นที่ตำบลบ้านไร่เป็นป่าสมบูรณ์ จนกระทั่งปี 2498 โดยประมาณ มีชาวบ้านกลุ่มแรกมาอาศัยเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม เรียกว่า ชาวบนหรือคนคง เป็นชนเผ่ามอญโบราณ ที่ไม่ชอบอยู่กับคนหมู่มาก เมื่อมีคนจากถิ่นอื่นเข้ามาอาศัย จะย้ายเข้าไปในผืนป่า และในปี 2514 รัฐบาลให้สัมปทานทำไม้บนผืนป่าบริเวณที่ตั้งของตำบลบ้านไร่ในปัจจุบัน ทำให้นายทุนเข้ามาตัดไม้ทำซุงและชาวบ้านต่างถิ่นเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างตัดและเคลื่อนย้ายไม้ เมื่อป่าในเขตสัมปทานโล่ง ชาวบ้านที่เคลื่อนย้ายเข้ามาส่วนใหญ่ไม่ได้ออกไป แต่จับจองที่ดินบริเวณที่ถูกถางไป เพื่อเป็นที่อยู่และที่ทำกิน ต่อมาในปี 2534 รัฐบาลดำเนินโครงการจัดสรรที่ดินทำกินเพื่อเกษตรกรผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม ทำให้มีการเคลื่อนย้ายชาวบ้านกลุ่มใหม่ไปทำกิน แต่เกิดปัญหาเพราะ ชาวบ้านที่อาศัยเดิมได้อ้างสิทธิ์การจับจองก่อน ในที่สุด ชาวบ้านบางส่วนของกลุ่มอาศัยเดิมจึงรวมตัวกันและส่งตัวแทนเดินทางไปกรุงเทพฯ เพื่อร่วมเคลื่อนไหวกับสมาคมนกชนที่หน้า

ทำเนียบรัฐบาล ในปี 2539 ยุครัฐบาลบรรหาร ศิลปอาชาและในปี 2540 ยุครัฐบาล พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ในที่สุด ได้รับอนุญาตให้กลับมาอาศัยในที่ดินบริเวณเดิม ชาวบ้านได้ตั้งหมู่บ้านใหม่ ชื่อ บ้านเทพนา ในวันที่ 2 กรกฎาคม 2539

(2) การจัดการความรู้ในปัจจุบันเพื่อให้เกิดประโยชน์ การรวมกลุ่มเพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกิน โดยการไปร่วมเคลื่อนไหวที่กรุงเทพฯ ทำให้ชาวบ้านเทพนาได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้านจากที่อื่น ซึ่งได้รับผลกระทบจากนโยบายและโครงการของภาครัฐ รวมทั้งได้รู้จักและทำกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานองค์กรที่ให้การสนับสนุนผู้ที่ประสบปัญหาต่างๆ เช่น การสร้างบ้านดิน เป็นต้น (<http://www.dopa.go.th/kce2.3.2.htm#AA> และ http://www.thaico.net/b_page/fop_s3y.htm และ <http://www.siamsewana.org/articles/>)

2) การสร้างบ้านดิน

(1) ที่มาของความรู้/การเกิดความรู้ เนื่องจากการรวมกลุ่มเพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกิน โดยการไปร่วมเคลื่อนไหวที่กรุงเทพฯ ดังได้กล่าวแล้ว และในปี 2538 เริ่มมีคนจากกรุงเทพฯ เข้ามาตั้งรกรากในตำบลบ้านไร่ มีการทำการเกษตรที่แตกต่างไปชาวบ้านและในปีต่อมา ชาวกรุงเทพฯ กลุ่มนี้ เริ่มสร้างที่พักผ่อนท่องเที่ยวในรูปแบบรีสอร์ทและโฮมสเตย์ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งแต่ละปีจะมีนักท่องเที่ยวไปท่องเที่ยวและพักที่ตำบลบ้านไร่จำนวนมาก รวมทั้งชาวบ้านก็ได้มีการสร้างบ้านดิน โดยมีคนต่างชาตินำมาสอนให้ ทำให้ชาวบ้านเริ่มเห็นประโยชน์ ดังนั้น ในต้นปี 2549 องค์กรเอกชนและชาวบ้านผู้ประสบปัญหาความยากจนในบ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ ได้จัดทำโครงการจัดสร้างบ้านดินและตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านดินสิ่งมหัศจรรย์ของโลก จาก 16 หมู่บ้านของตำบลบ้านไร่ โดยมุ่งหวังให้เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านทั้ง 16 หมู่บ้านมีงานทำอย่างครบวงจร เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ แก้ไขปัญหาความยากจนอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน โดยเป็นสถานที่พักผ่อนแบบธรรมชาติสำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปเที่ยวชมอุทยานแห่งชาติป่าหินงามและทุ่งดอกกระเจียวในช่วงเดือนพฤษภาคม ถึง สิงหาคม ของทุกปี โครงการนี้ได้รับการจัดสรรงบประมาณจากจังหวัดและศูนย์ต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ

(2) การจัดการความรู้ในปัจจุบันเพื่อให้เกิดประโยชน์ มีการนำบ้านดินที่สร้างขึ้นมาเป็นโฮมสเตย์เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ที่มาเที่ยวชมทุ่งดอกกระเจียว และอุทยานแห่งชาติป่าหินงาม และมีการนำความรู้เกี่ยวกับวิธีการสร้างบ้านดิน ไปใช้เป็นการแสดงให้เห็นนักท่องเที่ยวที่มาพักค้างได้ชมเป็นการดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยว และเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน

3) การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

(1) ที่มาของความรู้/การเกิดความรู้เนื่องจากพื้นที่ในตำบลบ้านไร่และในเขตอำเภอเทพสถิต มีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจหลายแห่ง เช่น อุทยานแห่งชาติป่าหินงาม น้ำตกเทพนาและน้ำตกเทพประทาน เป็นต้น ดังนั้น จึงมีกิจกรรมต่อเนื่องทางเศรษฐกิจ เช่น รีสอร์ท และ home stay ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งในการสร้างรายได้ จึงเกิดการจัดการความรู้โดยการนำความรู้จากภายนอก โดยรอง

ศาสตราจารย์ ดร. เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชเป็นหัวหน้าโครงการ มาดำเนินการส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวบ้านดิน ในลักษณะการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในระหว่าง ตุลาคม 2549 จนถึง มีนาคม 2550

(2) **การจัดการความรู้ในปัจจุบันเพื่อให้เกิดประโยชน์** การดำเนินการส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวบ้านดิน ด้วยการวิเคราะห์สภาพรวมสถานการณ์การท่องเที่ยวชุมชน และหาแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในท้องถิ่น สร้างกระบวนการจัดการความรู้ด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน อันจะทำให้บุคลากรในชุมชนได้ทราบ และเข้าใจในหลักการ แนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (community based tourism) และการเป็นเจ้าบ้านที่ดี ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างรายได้ให้แก่ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน รวมทั้งบุคลากรในชุมชนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ฝึกทักษะ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านการบริหารจัดการ การให้บริการ และความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยการแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เตรียมการ โดยการศึกษาข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวโดยคนในชุมชน จัดเวทีชุมชนวางแผนดำเนินการ และดูงานการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่บ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่

ขั้นตอนที่ 2 ดำเนินการ โดยการอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ออกแบบเส้นทางแหล่งท่องเที่ยว ทดลองจัดการท่องเที่ยวสำหรับคนภายนอกชุมชน ประเมินและปรับปรุงเส้นทางแหล่งท่องเที่ยว โดยคนในชุมชนและคนภายนอกชุมชน จัดทำแผ่นพับ Model แหล่งท่องเที่ยว และวีซีดีเรื่องราวบ้านดิน ประชาสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายกับภาคที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 3 สรุปผลและทำรายงาน โดยการสรุปผลการวิจัยและนำเสนอผลการวิจัยโดยชุมชน

4) การปลูกข้าวเหนียวดำ

(1) **ที่มาของความรู้/การเกิดความรู้** เนื่องจากเป็นที่ราบสูงภูเขา อากาศหนาว ช่วงหน้าฝนจะมีฝนตกหนักมาก ชาวบ้านในละแวกนี้นิยมปลูกข้าวเหนียวขาวและข้าวเจ้าไว้บริโภคในครัวเรือน และนิยมปลูกข้าวเหนียวดำไว้จำหน่าย ทั้งข้าวเหนียวดำและข้าวเหนียวกล้อง เป็นข้าวพันธุ์พื้นเมือง มีคุณภาพดี เหนียว หอม วิธีการเพาะปลูก ใช้วิธีการหยอดเมล็ดตามรถไถ มีการขายหญ้า 2 อาทิตย์พอข้าวออก ก็ทำให้ดินร่วน แล้วจึงหมั่นถอนหญ้าบริเวณรอบๆ ในช่วงที่ข้าวเหนียวดำตั้งท้อง จะใช้ปุ๋ยสูตร 15-15-15 รดข้าวเหนียวดำแก่ จึงจะเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ ข้าวเหนียวดำจะปลูกช่วงมิถุนายน-กันยายน และเก็บเกี่ยวช่วงเดือนตุลาคม โดยแรงงานที่ใช้ในการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว จะระดมจากการเอาแรง ร้อยละ 30 และอีกร้อยละ 70 ใช้วิธีการจ้าง

(2) การจัดการความรู้ในปัจจุบันเพื่อให้เกิดประโยชน์ เนื่องจากพื้นที่ในตำบลบ้านไร่และในเขตอำเภอเทพสถิต มีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจหลายแห่ง เช่น อุทยานแห่งชาติป่าหินงาม น้ำตกเทพพนาและน้ำตกเทพประทาน เป็นต้น ดังนั้น จึงมีกิจกรรมต่อเนื่องทางเศรษฐกิจ เช่น รีสอร์ท และ home stay ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งในการสร้างรายได้ จึงเกิดการจัดการความรู้โดยการนำความรู้จากภายนอก โดยคณาจารย์จากสาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มาดำเนินการส่งเสริมอาชีพเพื่อประกอบการจัดการท่องเที่ยวบ้านดิน ในลักษณะการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในระหว่างเดือนตุลาคม 2549 จนถึงเดือนมีนาคม 2550 มาฝึกอบรมให้ชาวบ้านแปรรูปข้าวเหนียวดำให้อยู่ในรูปของอาหาร เพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มมูลค่าของข้าวเหนียวดำ

1.4.2 การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชนในปัจจุบัน ความรู้ในปัจจุบันที่ควรได้รับการจัดการ จากการดำเนินการศึกษาข้อมูล และการจัดเวทีชุมชนที่บ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ ทำให้ได้ทราบแนวทางเบื้องต้นว่า ความรู้ในปัจจุบันที่ควรจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาหรือเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน ได้แก่

- (1) การสร้างและตกแต่งบ้านดิน เป็นการใช้อนุภูมิปัญญาเดิมร่วมกับการพัฒนาความรู้ขึ้นมาใหม่ เพื่อสร้างบ้านดินเป็นโฮมสเตย์ ไว้รองรับนักท่องเที่ยว
- (2) การจัดภูมิทัศน์ เพื่อนำมาปรับใช้ในการจัดภูมิทัศน์ของบ้านดินเพื่อให้เป็นท่องเที่ยวที่สวยงาม
- (3) การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อสร้างรายได้ที่ยั่งยืนแก่ชุมชน
- (4) การทำเกษตรอินทรีย์ เพื่อทำการเกษตรปลอดภัยสำหรับบริโภค และจำหน่าย และเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- (5) การจัดทำโครงสร้างพื้นฐานในชุมชน เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้อยู่อาศัย และนักท่องเที่ยว
- (6) การพัฒนาเยาวชน โดยการวิจัยเกี่ยวกับนักสืบพันธุ์ไม้ เป็นการรวบรวมความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้ตามเส้นทางท่องเที่ยวที่จัดโดยชุมชน แนวทางในการอนุรักษ์ และขยายพันธุ์ไม้ที่สำคัญในท้องถิ่น รวมทั้งรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนบ้านดินอย่างเหมาะสมและยั่งยืน เพื่อเป็นประโยชน์ในการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้แก่ชาวชุมชน และเยาวชนคนรุ่นใหม่ในชุมชน ได้มีโอกาสทำกิจกรรมที่จะช่วยเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ในการทำงานวิจัยร่วมกัน นอกเหนือไปจากการให้บริการด้านข้อมูลกับนักท่องเที่ยวและผู้สนใจทั่วไป
- (7) การพัฒนากลุ่มและเครือข่าย ให้ดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

1.5 สรุปภาพรวมการสร้างความรู้ชุมชนและการจัดการความรู้ชุมชนที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน

1.5.1 ภาพรวมการสร้างความรู้ชุมชนที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน สามารถสรุปได้ดังนี้

การสร้างความรู้ชุมชน มีขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้

1) การเกิดปัญหาที่จำเป็นต้องแก้ไข หรือ ความต้องการที่จำเป็นต้องตอบสนอง เมื่อชุมชนเกิดปัญหาที่จำเป็นต้องแก้ไข หรือ ความต้องการที่จำเป็นต้องตอบสนอง ความรู้ชุมชนจะถูกสร้างขึ้น

2) การหาแนวทางแก้ไขปัญหา หรือ สนองความต้องการร่วมกัน สมาชิกในชุมชนจะหาแนวทางแก้ไขปัญหา หรือ สนองความต้องการร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ในลักษณะวงสนทนาพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และทดลองวิธีการหรือความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาที่สั่งสม สร้างขึ้นเองในชุมชน หรือมาจากชุมชนอื่น

3) การถ่ายทอดและการสืบทอดกันเองในชุมชน หากแนวทางแก้ไขปัญหา หรือ สนองความต้องการร่วมกัน สามารถแก้ปัญหา หรือ สนองความต้องการร่วมกันของสมาชิกในชุมชนได้ จะมีการถ่ายทอดและการสืบทอดกันเองในชุมชน

4) การกลายเป็น “ความรู้ชุมชน” ความรู้ที่มีการถ่ายทอดและการสืบทอดกันเองในชุมชน จะไม่ใช่ความรู้เฉพาะของคนใดคนหนึ่ง เมื่อมีการนำไปปรับใช้ หากเกิดปัญหา ก็จะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกในชุมชน อันส่งผลให้ความรู้นั้น ๆ ถูกยกระดับขึ้นเรื่อย ๆ ผ่านการปฏิบัติ ประยุกต์ และปรับใช้ ตามแต่สภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่หลากหลาย กลายเป็น “ความรู้ชุมชน”

ตารางที่ 6.2 สรุปความรู้ชุมชนที่ผ่านมา ของ 4 ชุมชนปฏิบัติการ

ชุมชน	ความรู้ชุมชน
1. บ้านวังยาว ต. เทียงแท้ อ. สรรคบุรี จ.ชัยนาท	1. การทำนา จากนาปี เพิ่มเป็น นาปีและนาปรัง ปี 2515 (นาปี: นาหว่านสำรวย เปลี่ยนเป็น นาหว่านน้ำตม ปี 2521) 2. การจัดการโรงสีชุมชน
2. บ้านวังยาว และบ้านห้วย หินดำ ต. วังยาว อ. ด่าน ช้าง จ.สุพรรณบุรี	1. การจัดการป่าชุมชน 2. หัตถกรรม (ผ้าทอข้อมสี่ธรรมชาติและพรม เจ็ดเท้า) 3. การเลี้ยงแพะ 4. การทำเกษตรอินทรีย์
3. ต. ท่างาม อ.เมือง จ.ปราจีนบุรี	1. การทำนา ● ยุค 1 (2467-2514) นาปี (นาหว่านสำรวยและนาดำ) ● ยุค 2 (2515-2543) นาปี (นาหว่านสำรวยและนาหว่านน้ำตม) และนา

ชุมชน	ความรู้ชุมชน
	<p>ปริง 2520</p> <ul style="list-style-type: none"> ยุค 3 (2544-ปัจจุบัน) นาปี (นาหว่านสำรวจ นาหว่านน้ำตม) นาปริง (นาหว่านสำรวจ นาหว่านน้ำตม) <p>2. การเพาะเห็ด 3. การปลูกผัก และ 4. การเลี้ยงปลาในกระชัง</p>
4. บ้านเทพนา ต.บ้านไร่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ	<p>1. การรวมกลุ่มเพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกิน 2. การสร้างบ้านดิน</p> <p>3. การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และ 4. การปลูกข้าวเหนียวดำ</p>

1.5.2 ภาพรวมการจัดการความรู้ชุมชนที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน สามารถสรุปได้ดังนี้

1) การจัดการความรู้ชุมชน เป็นการจัดการเพื่อให้ได้ประโยชน์จากความรู้ชุมชน ในการประกอบอาชีพ หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เนื่องจากความรู้ชุมชนไม่หยุดนิ่ง มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง พัฒนาความรู้ อาจเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสม สร้างขึ้นเองในชุมชน หรืออาจนำมาจากชุมชนอื่น และทำให้ความรู้ชุมชนเกิดประโยชน์กว้างขวางขึ้น ดีขึ้น เป็นกระบวนการนำทุนทางปัญญา ไปสร้างมูลค่าและเพิ่มคุณค่า โดยใช้ความรู้เป็นเครื่องมือ พัฒนาคน ครอบครัวและชุมชน

2) การจัดการความรู้ชุมชนในยุคเริ่มต้น เป็นดังนี้

- (1) มีลักษณะเรียบง่าย เป็นธรรมชาติ
- (2) มีการเรียนรู้จากบรรพบุรุษ และจากประสบการณ์ที่ช่วยบิดา-มารดา
- (3) เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ค่อยเป็น ค่อยไป
- (4) มีการจำ และถ่ายทอดโดยการบอกเล่า
- (5) มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน
- (6) มีคุณลักษณะเด่นอยู่ที่**ปัญญาปฏิบัติ** ดังนี้
 - ก. เป็นความรู้สำหรับการปฏิบัติ (actionable knowledge)
 - ข. เป็นความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติหรือการทำงาน
 - ค. เป็นสิ่งที่อยู่ในตัวผู้ปฏิบัติและมีอยู่ในผลสำเร็จที่ดีเยี่ยม (best practices)
 - ง. เป็นความรู้เฉพาะภายใต้บริบทหนึ่งๆ

3) การจัดการความรู้ชุมชนในยุคปัจจุบัน เป็นดังนี้

- (1) เพิ่มความซับซ้อนขึ้นเรื่อยๆ จากความรู้ชุมชนที่ส่วนใหญ่เน้นการผลิตทางการเกษตร เชื่อมโยงสู่การแปรรูปผลผลิต วิสาหกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนสู่สถาบันการเรียนรู้
- (2) ในแต่ละขั้นตอนของกิจกรรม มีการสร้างความรู้ขึ้นใช้งาน
- (3) มีการนำความรู้ปฏิบัติ มาแลกเปลี่ยนกัน
- (4) มีการขยายเป็นเครือข่าย ที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

- (5) มีความสัมพันธ์ร่วมมือกับภายนอก คือ นักวิชาการ ภาคราชการและภาคธุรกิจ
อย่างรู้เท่าทัน
- (6) มีการขยายผู้เด็กและเยาวชนที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัว
- 4) การจัดการความรู้ชุมชน ผ่านกลุ่ม มีการดำเนินการดังนี้
- (1) การเป็นสมาชิกกลุ่ม จะมีเป้าหมายร่วมกัน
 - (2) เมื่อสมาชิกพบกัน จะทักทายกัน ตามสารทุกข์สุกดิบ ความก้าวหน้าของการประกอบอาชีพ หรือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
 - (3) นำปัญหามาเล่าสู่กันฟัง
 - (4) หาทางแก้ไขปัญหา หรือ ค้นหาแนวทางในการดำเนินงาน ปฏิบัติร่วมกัน
 - (5) ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดความรู้ที่นำไปพัฒนาการประกอบอาชีพ หรือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการแก้ไขปัญหาต่างๆ
- 5) การจัดการความรู้ชุมชน ผ่านเครือข่าย มีการดำเนินการดังนี้
- (1) สมาชิกเครือข่าย จะมีเป้าหมายร่วมกัน ทำงานแบบช่วยเหลือเกื้อกูล และปรึกษาหารือกัน
 - (2) มีกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายให้ได้สูงสุด
 - (3) มีทุนสนับสนุน (มักจะเป็นทุนความร่วมมือและทุนความรู้ มากกว่าทุนเงิน)
 - (4) มีส่วนทำให้เกิดการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน
- 6) การวิเคราะห์การจัดการความรู้ชุมชนที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน เป็นการใช้อยู่นำการพัฒนา นำพาชุมชนออกจากวิกฤตการณ์ เปลี่ยนจากชุมชนที่เคยถูกลดทอนศักยภาพ เพื่อมุ่งสู่ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง นำสู่การพึ่งตนเอง โดยมีการปรับปรนระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีจากภายนอกชุมชน ซึ่งการปรับปรน คือ การเลือกรับ ปรับเปลี่ยนบางมิติ รวมทั้งปฏิเสธ ละทิ้งบางมิติ ตามเงื่อนไขที่สอดคล้องเหมาะสมกับแนวความคิดและวิถีปฏิบัติที่เป็นกระแสหลัก มากกว่าการเผชิญหน้า ทำทาบต่อต้าน หรือปฏิเสธโดยสิ้นเชิง
- สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี มีความแตกต่างกัน ดังตารางที่ 6.3 ต่อไปนี้

ตารางที่ 6.3 เปรียบเทียบภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี

ประเด็น	ภูมิปัญญาท้องถิ่น	วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี
1. ลักษณะเฉพาะถิ่นหรือสากล	<ul style="list-style-type: none"> ● เป็น “ประสบการณ์” ● เป็นเรื่องเฉพาะถิ่นไม่กระจาย ● ขึ้นอยู่กับบริบทของท้องถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> ● เป็น “หลักวิชา” ● เป็นเรื่องของสากล ● ขอมรับกันอย่างกว้างขวาง

ประเด็น	ภูมิปัญญาท้องถิ่น	วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี
2. การเกิด	<ul style="list-style-type: none"> เกิดจากการลองผิดลองถูก การปฏิบัติจริง ได้จากการ “ปฏิบัติ” คำนึงถึงจิต วิญญาณ ค่านิยมท้องถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> เกิดจากความต้องการเอาชนะธรรมชาติ เป็นทฤษฎี อาจมาจากการเรียน
3. ประเภทความรู้	<ul style="list-style-type: none"> เป็นความรู้ที่ “ฝังลึก” เก็บอยู่ในตัวคน ไม่มีการจดบันทึก เผยแพร่สืบทอด โดยการ บอกเล่า 	<ul style="list-style-type: none"> เป็นความรู้ที่ “บันทึกได้” คือเห็นได้ค่อนข้างชัด มีการจดบันทึก รวบรวม เผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ เช่น หนังสือ คู่มือ
4. การพิจารณา	<ul style="list-style-type: none"> มองภาพรวม 	<ul style="list-style-type: none"> มองแยกส่วน
5. การศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> ใช้อารมณ์ความรู้สึกของตนเอง 	<ul style="list-style-type: none"> ไม่ใช้อารมณ์ จิตวิญญาณของผู้ศึกษา

2. การใช้ภูมิปัญญาในและนอก

ภูมิปัญญาใน หมายถึง ความรู้/องค์ความรู้/ภูมิปัญญาที่คนในชุมชนที่ศึกษา ใช้ในการดำรงชีวิต ประกอบอาชีพ หรือจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ภูมิปัญญานอก หมายถึง ความรู้/องค์ความรู้/ภูมิปัญญา/วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ที่มีการใช้ออกนอกชุมชนที่ศึกษา และมีการนำเข้ามาในชุมชนที่ศึกษา โดยคนในชุมชน หรือทีมนักวิจัย หรือ องค์กรต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนที่ศึกษาได้ใช้ ซึ่งอาจเป็นการใช้โดยตรงหรือนำมาปรับปรุง ดัดแปลงหรือพัฒนาภูมิปัญญาใน ให้เป็น ความรู้/องค์ความรู้/ภูมิปัญญาใหม่ ที่สามารถใช้ประโยชน์ได้

การใช้ภูมิปัญญาในและนอก จะขอกกล่าวใน 2 ลักษณะ คือ เป็นรายชุมชนและเป็นบทสรุปดังต่อไปนี้

2.1 บ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท

2.1.1 การใช้ภูมิปัญญาใน

1) การทำนาถือได้ว่ามีการสืบทอดมาเป็นอย่างดี เกษตรกรหากเกิดและมีการทำนาแต่เด็ก เมื่อโตขึ้นและออกไปทำงานอุตสาหกรรม หากกลับมาทำนาอีกครั้ง จะสามารถทำนาได้ หากเป็นคนช่างสังเกตและพบปะแลกเปลี่ยน จะสามารถทำนาได้ผลมากขึ้น

เมื่อการทำงานเป็นเรื่องที่รู้กันอยู่โดยทั่วไป การทำงานจึงมีความแตกต่างกันน้อยมาก ภายใต้ระบบการทำงานแบบใหม่ ซึ่งเป็นการทำงานหว่านน้ำตม ที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบจากเดิมหลายประการได้แก่

พันธุ์ ในปัจจุบันต้องพึ่งพาพันธุ์ลูกผสมจากศูนย์ขยายพันธุ์พืช หรือสถานีวิจัยข้าวพันธุ์ดังกล่าว เกษตรกรไม่สามารถเก็บพันธุ์ได้เกิน 2-3 รุ่น การเก็บพันธุ์จึงไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป ภูมิปัญญาในการเก็บรักษาพันธุ์และพันธุ์ท้องถิ่น จะสูญหายไปด้วย สำหรับเกษตรกรในรุ่นต่อไป

การที่เกษตรกรไม่สามารถเก็บพันธุ์ข้าว ประกอบกับการทำนามากขึ้นในเขตพื้นที่ (เขตจัดรูปที่ดิน) แต่เมล็ดพันธุ์ที่ดีมีจำนวนไม่พอเพียง เกษตรกรจึงต้องเสี่ยงที่จะใช้พันธุ์ที่ซื้อมาจากตลาด และส่วนหนึ่งจะเลือกซื้อเมล็ดพันธุ์จากแปลงนาในหมู่บ้านที่เห็นว่าข้าวมีความสูงสม่ำเสมอ

แต่อย่างไรก็ตาม การพัฒนาภูมิปัญญาในเรื่องพันธุ์ ชาวนาสามารถอธิบายความเหมาะสมในการใช้พันธุ์ที่ใช้ปลูก และสามารถจัดการสภาพแวดล้อม ปัจจัยการผลิตที่เหมาะสมกับพันธุ์

การเตรียมดิน การจัดสภาพดินให้สามารถทำพื้นที่ราบเรียบ เป็นเทคนิคที่เกิดจากการสังเกต ทดสอบและลองดู ลองผิด

2.1.2 การใช้ภูมิปัญญานอก

ในชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการทำงาน โดยคุยกันในกลุ่มเล็ก ๆ หรือการแลกเปลี่ยนกับชุมชนข้างเคียง ในลักษณะการไปเยี่ยมชมแปลง นอกจากนั้น ในชุมชนยังมีการเรียนรู้ของชุมชนด้านการเกษตร โดย นายวิชาญ เหล็กเพชร และเพื่อนเกษตรกร จะเป็นตัวแทนชุมชนไปฝึกอบรมและทัศนศึกษา ดูงาน เพื่อรับความรู้จากหน่วยงานราชการ ซึ่งในระหว่างการไปปรับความรู้ ก็แลกเปลี่ยนความรู้ แนวคิดกับเกษตรกรที่เข้ารับการฝึกอบรมด้วยกัน แล้วนำกลับมาแลกเปลี่ยนกับเพื่อนเกษตรกรในชุมชน รวมทั้งจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการจัดกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ของทีมวิจัย ทำให้เกิดการใช้ภูมิปัญญานอก ดังนี้

1) การหมักฟางข้าว

จากกิจกรรมโรงเรียนเกษตรกร ได้มีประเด็นการทำสารสกัดชีวภาพจากหยวกกล้วยสำหรับหมักฟางแทนการเผาฟางนั้น เพื่อให้สามารถดำเนินการไถเตรียมดินเพื่อปลูกข้าวในรอบต่อไปได้ หากไม่เผาฟางการไถพรวนทำไม่สะดวก ฟางจะพันผาน และที่สำคัญฟางต้องการย่อยสลายประมาณ 1 เดือน หากฟางยังไม่ย่อยสลายแล้วจะเกิดการเน่าเสีย การหว่านข้าวจะเน่าเสียไปด้วย

การหมักฟางข้าว โดยใช้สารสกัดจากหยวกกล้วย (ซึ่งประกอบด้วย หยวกกล้วย กากน้ำตาล และ สารเร่ง พด.2) ราคาลงบนฟางในแปลงนา 5 ลิตรต่อไร่ เป็นเวลา 7 วัน จากนั้นย่ำดิน จะทำให้ฟางย่อยสลายเร็วจาก 1 เดือน เหลือ 1 สัปดาห์ ซึ่งจะทำให้ชาวนาสามารถเพาะปลูกได้เร็วขึ้น เป็นผลให้ใน 1 ปี สามารถทำนาได้มากกว่า 2 ครั้ง และจากผู้ที่มิประสบความสำเร็จมาก่อน เห็นว่า การหมักฟางจะช่วยให้น้ำดิน มีการย่อยสลายข้าวและวัชพืช จึงได้มีการทดสอบ ประกอบกับแปลงเมล็ดพันธุ์ได้เก็บเกี่ยวสิ้นสุดเดือนตุลาคม 2550 แต่สำหรับปี 2551 ยังไม่ทำนาปรัง เนื่องจากป้องกันความเสี่ยงจากน้ำ

ท่วม ซึ่งเคยเกิดขึ้นเมื่อปี 2550 และหลีกเลี่ยงอากาศหนาวเย็น ซึ่งจะทำให้การออกรวงไม่เต็มที่ ทำให้สามารถทดสอบการหมักฟางได้

การใช้ภูมิปัญญานอก คือ การหมักฟาง ทำในลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยการทดสอบการหมักฟางข้าว มีเกษตรกรในชุมชนเป็นผู้อาสาสมัครที่จะทำการทดสอบ 17 คน ทดสอบ 2 ประเด็น คือ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน และการกำจัดข้าวตืดที่หลงเหลืออยู่

(1) การทดสอบความอุดมสมบูรณ์ของดิน มีวิธีดำเนินงานโดยการเก็บตัวอย่างดินก่อนและหลัง การฉีดพ่นสารสกัดหอยกกล้วย การเก็บตัวอย่างดินใช้คำแนะนำของหมอดินประจำหมู่บ้าน การตรวจวิเคราะห์ธาตุอาหารในดิน ได้รับการอนุเคราะห์จาก สถานีวิจัยและพัฒนา จังหวัดชัยนาท

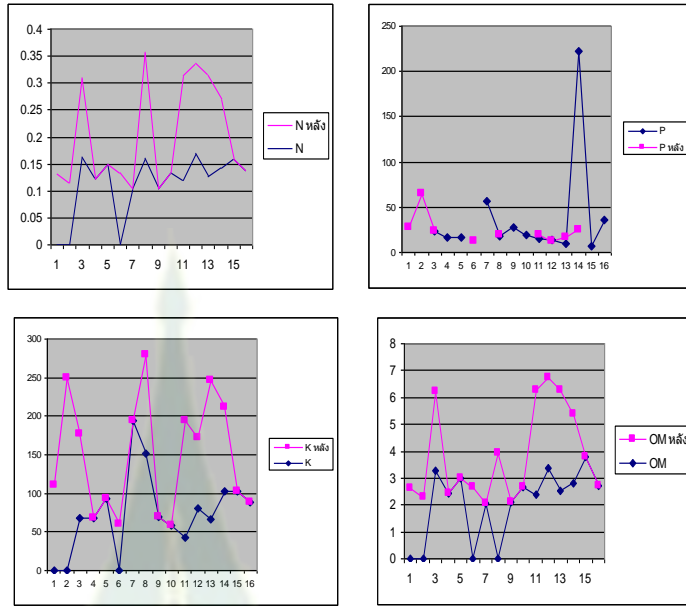
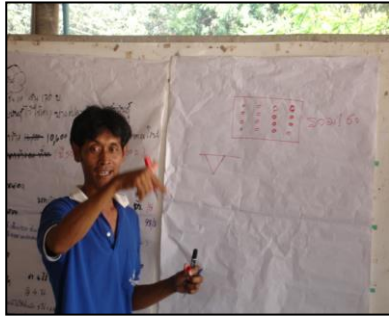
ผลการทดสอบด้านความอุดมสมบูรณ์ของดิน ปรากฏว่า สภาพดินร่วนซุย มีไ้เดือนมากขึ้น สำหรับผลการวิเคราะห์ดินทางห้องปฏิบัติการ แสดงผลการวิเคราะห์ธาตุอาหาร ก่อนและหลังการหมักฟาง

ภาพที่ 6.1 การวิเคราะห์ความอุดมสมบูรณ์ของดินจากการหมักฟางข้าว ระหว่างคณะนักวิจัยและชาวนาที่อาสาสมัคร

เพิ่มขึ้น

เมื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาแสดงในรูปกราฟ ผลแสดงว่า ธาตุอาหารที่สำคัญ มีปริมาณ

ภาพที่ 6.2 กราฟแสดงผลการวิเคราะห์ธาตุอาหารก่อนและหลังการหมักฟางข้าว

ส่วนในด้านการสังเกตด้าน โครงสร้างของดินด้วยสายตาจะเห็นว่า ดินมีสภาพร่วนซุย ไม่จำเป็นต้องไถ สามารถย่ำได้ทันที จึงลดการไถเพื่อเตรียมดินลงได้ 1 ครั้ง

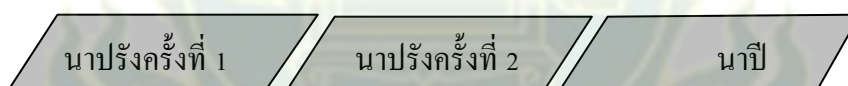
ภาพที่ 6.3 การทดสอบความอุดมสมบูรณ์ของดิน โดยการหมักฟางข้าว

การทดสอบด้วยสายตา หรือการสังเกต ในการดูแลแปลงข้าว เกษตรกรจะมีการสังเกตสภาพใบที่มีสีเขียวสมบูรณ์ หากพบว่าใบมีสีเหลือง แสดงว่าข้าวขาดความอุดมสมบูรณ์ จากข้อสังเกตนี้ ชาวนาจะใช้ตัดสินใจในการใส่ปุ๋ย ผลการศึกษาพบว่า สภาพความเขียว แสดงความสมบูรณ์ของต้นข้าวในระดับดี เป็นผลให้สามารถลดปริมาณการใส่ปุ๋ยลงมาได้

(2) การทดสอบการลดการระบาดของข้าวดีด จะทำการประเมินด้วยสายตา เปรียบเทียบอัตราการระบาดของข้าวดีด 2 แบบ คือ การเปรียบเทียบการระบาดในแปลงเดียวกัน และการเปรียบเทียบระหว่างแปลง ก่อนและหลังการใช้สารสกัดชีวภาพจากหยวกกล้วย

จากการทดสอบศึกษาทุกฝ่ายเห็นว่า การหมักฟางโดยใช้สารสกัดชีวภาพ ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตลดลง คุณภาพทางกายภาพของดินดีขึ้น และผลผลิตสูงขึ้นด้วย แต่การหมักฟางยังไม่สามารถทำได้ต่อเนื่องจาก ความต้องการผลิตเพื่อสนองราคาข้าวที่สูงขึ้น และโอกาสเช่นนี้ไม่เกิดขึ้นโดยง่าย แม้ว่าราคาปุ๋ยสูงขึ้น แต่อัตราการการเพิ่มของต้นทุนด้าน ยังมีอัตราที่น้อยกว่าเพิ่มของราคามาก และที่สำคัญ โครงสร้างของฝน ทำให้ไม่สามารถใช้เวลาหมักฟางได้ เพื่อให้การเก็บเกี่ยวแล้วเสร็จก่อนเดือนตุลาคม หรือ ต้นเดือนพฤศจิกายน เพื่อหลีกเลี่ยงการออกรวงในช่วงอากาศหนาวเย็น นอกจากนี้ เวลาที่เหลือไว้เพื่อหลีกเลี่ยงภาวะน้ำท่วมที่มีโอกาสเกิดขึ้นในเดือนพฤศจิกายน ถึงธันวาคม หลังจากการปลูกข้าวนาปีเสร็จสิ้นในเดือนตุลาคม 2551 ชาวนามีโอกาสที่จะหมักฟางได้อีกครั้ง เนื่องจากมีช่วงเวลาเหลือพอ ดังแผนผังระบบการผลิตข้าวในรอบปี ภาพที่ 6.4 ต่อไปนี้

	2550	2551											
เดือน	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	
วัน	31	31	28	31	30	31	30	31	31	30	31	30	

ภาพที่ 6.4 แผนผังระบบการผลิตข้าวในรอบปี

แม้ว่าการหมักฟางจะบ่งบอกว่าดินมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น ทั้งการประเมินด้วยสายตาและการวิเคราะห์ในห้องปฏิบัติการ แต่การทำนาปรังครั้งที่ 2 ไม่มีการหมักฟาง และคาดว่าจะใส่ปุ๋ยเคมีตามปกติ เนื่องจากชาวนาต้องการความมั่นใจที่ผลผลิตจะเป็นไปตามเป้าหมายเดิม แม้ว่าจะมีข้อเสนอว่าจะมีการตรวจวิเคราะห์ดิน แล้วนำมาคำนวณการใส่ปุ๋ย ทำให้เห็นว่า หน่วยงานที่มีหน้าที่สนับสนุนวิชาการ อาจจะจำเป็นต้องมีการสนับสนุน ในลักษณะประกันความเสี่ยงหากมีข้อผิดพลาด เพื่อให้มีการทดลองเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ในการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้ คณะผู้วิจัยจากภายนอกได้สนับสนุนค่าใช้จ่ายในการเก็บข้อมูล ทั้งปัจจัยการผลิต สภาพนิเวศน์ และสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการประชุมติดตาม

และแลกเปลี่ยนข้อมูล ซึ่งชาวนาที่อาสาสมัครมีความเข้าใจในกระบวนการวิจัยพอสมควร จึงมีส่วนร่วมการประหม่ออย่างดี หากไม่ดำเนินการเชิงวิจัย แต่เป็นการประชุมโครงการโดยปกติ ลักษณะการเรียนรู้ของชาวนาที่อาสาสมัครอาจจะต่างออกไป

2.2 บ้านวังยาว ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี

2.2.1 การจัดการป่าชุมชน

ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นภูมิปัญญานั้น สามารถจำแนกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นภูมิปัญญาใน และส่วนที่เป็นภูมิปัญญานอก

1) **ภูมิปัญญาใน** เป็นความรู้เก่าที่ชุมชนสั่งสมมา และนำมาใช้ในการประกอบอาชีพ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ความเชื่อ วัฒนธรรม ข้อห้ามดั้งเดิมของชุมชน ที่เป็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับการใช้ป่า การรักษาต้นน้ำลำธารซึ่งผ่านการบอกเล่าถ่ายทอดให้ลูกหลานฟังและปฏิบัติ สืบต่อกันมา เช่น ความเชื่อเรื่องผีต้นน้ำ นางไม้ ความเชื่อว่ามีตะเคียนทองเป็นไม้มงคลสำหรับคนที่มีบุญ ใช้สอยเท่านั้น คนธรรมดาทั่วไปไม่ควรนำมาใช้ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ไม้ตะเคียนทองไว้ นอกจากนี้ ยังมี การปลูกพืชผสมผสาน เช่น ปลูกข้าว พริก กะเพรา ยาสูบและพืชอื่นๆ โดยมีหลักการใช้ประโยชน์ให้อยู่ให้ได้ เนื่องจากที่ดินมีน้อย จำเป็นต้องปลูกหลายอย่างในพื้นที่เดียวกัน เพื่อให้มีอาหารรับประทานได้หลายอย่าง

ภาพที่ 6.5 การจัดการป่าชุมชน โดยการปลูกพืชผสมผสาน

2) **ภูมิปัญญานอก** เป็นความรู้ใหม่ที่ได้มาจากการไปอบรม ดูงาน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเครือข่ายในการสัมมนา ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าและการจัดการป่าชุมชนในลักษณะที่มีการจัดการเป็นองค์กร โดยใช้กฎ ระเบียบ กติกา ที่เป็นลายลักษณ์ และความรู้เกี่ยวกับการรวบรวม/จัดเก็บความรู้ที่มีอยู่ให้เป็นระบบ เช่น การรวบรวม/จัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการจัดสรร ไซนการ ใช้ประโยชน์ สรรพคุณ/ประโยชน์ใช้สอยของผลผลิตจากป่า

2.2.2 ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ

ความรู้เกี่ยวกับการทำผ้าทอย้อมสีธรรมชาตินี้เป็นภูมิปัญญาซึ่งจำแนกได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นภูมิปัญญาใน และส่วนที่เป็นภูมิปัญญานอก

1) **ภูมิปัญญาใน** ซึ่งเป็นความรู้เก่า ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการปลูกฝ้ายปั่น ด้าย ย้อมสี และทอผ้า ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น การปลูกฝ้ายควบคู่กับการปลูกข้าว โดยหยอดเมล็ดฝ้ายลงปลูกพร้อมกับข้าว หรือแยกออกมาปลูกในบริเวณรอบไร่ข้าว การเก็บเมล็ดฝ้ายไว้ ปลูกในปีต่อไป ซึ่งจะต้องปลูกทุกปีหากเก็บไว้ค้างปีก็จะไม่งอก การย้อมสีเส้นฝ้ายตามกรรมวิธีการย้อม ที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษของชาวกะเหรี่ยง โดยใช้สีจากวัสดุตามธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ สีที่นิยมใช้ คือ สีดำหรือสีน้ำเงินเข้ม (เซอ) ที่ได้จากต้นกระดังงาป่า สีแดง (งู) ที่ได้จากต้นประคูด และสี เหลือง (บอร์) ที่ได้จากแก่นขนุน

2) **ภูมิปัญญานอก** ซึ่งเป็นความรู้ใหม่ที่ได้มาจากการเชิญวิทยากรเข้ามาให้การ ฝึกอบรม การไปดูงาน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเครือข่ายในการสัมมนา ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับ เครื่องมือที่ใช้ในการปั่นฝ้ายซึ่งมีการนำมาจากภายนอกเข้ามาใช้ และการย้อมสีเส้นฝ้าย

เมื่อมีการตั้งกระทาะห้สีเคมีสำหรับย้อมขึ้น ชาวห้วยหินคำที่เคยย้อมเส้นฝ้ายด้วยสี จากวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ก็หันมาใช้สีสังเคราะห์ในการย้อมเส้นฝ้ายกันอย่างแพร่หลาย เพราะใช้ง่าย และสะดวก และหลังจากนั้นไม่นานนัก ชาวห้วยหินคำก็หันมาใช้ด้ายสีสำเร็จรูปในการทอผ้าอย่าง แพร่หลาย เพราะว่า สีสด ติดทนนาน ไม่ต้องยุ่งยากในการย้อม และมีหลายสีให้เลือกใช้ ในช่วงนั้น การพัฒนาภูมิปัญญาเกี่ยวกับการย้อมสีเส้นฝ้ายลดน้อยลง ผู้รู้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งนับวันจะมี แต่ลดน้อยลง ส่งผลให้พืชพรรณไม้ที่ใช้ในการย้อมสี ไม่ได้มีการดูแลรักษาไปด้วย เนื่องจากไม่เห็น ประโยชน์ที่จะนำไปใช้ พืชพรรณไม้พืชพรรณไม้เหล่านี้ หลายชนิดสูญหายไป หลายชนิดหายาก

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2535 คุณระวีวรรณ ศรีทอง ซึ่งเป็นนักพัฒนาอิสระ โดยการ สนับสนุนของโครงการพัฒนาองค์ความรู้และการศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพชาติ ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการใช้พืชให้สีในการย้อมผ้า ของชาวกะเหรี่ยงใน 5 หมู่บ้านรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ในงานวิจัยนี้นอกจากได้มีการ รื้อฟื้นภูมิปัญญาในการย้อมผ้าของชาวกระเหรี่ยงแล้ว ยังทำให้มีพัฒนาการด้านการย้อมมากขึ้น มีความรู้ ใหม่ๆ เกิดขึ้น โดยใช้ฐานความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เช่น ความรู้ในเรื่องของการใช้ตัว สกัด ซึ่งเป็นวัสดุจากธรรมชาติที่มีรส เปรี้ยว ขม หรือฝาด ที่จะทำให้สีติดดี และสีไม่ตก ก็ได้มีการ ทดสอบ/ทดลองโดยใช้ฐานความรู้นี้ เช่น การย้อมสีด้วยใบหูกวาง ก็ให้ใส่สารส้มเป็นตัวสกัด หรือหาก ย้อมสีจากใบไม้ เปลือกไม้ ฯลฯ ที่มีรส เปรี้ยว ขม และฝาด อยู่แล้วก็ไม่ต้องเพิ่มตัวสกัดก็ได้ ปัจจุบัน มี การนำวัสดุที่หลากหลายจากธรรมชาติมาใช้ในการย้อมฝ้าย เกิดสีใหม่ๆ ขึ้น ซึ่งส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ พืชพรรณต่างๆ มีการดูแลรักษา เพาะพันธุ์กล้าไม้ที่ให้สี ซึ่งเป็นการส่งผลถึงการดูแลรักษาป่าไม้

งานวิจัยดังกล่าวยังทำให้มีการรวมตัวกันของผู้หญิงตั้งเป็นกลุ่มสตรีทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ และดำเนินกิจกรรมการย้อมและทอผ้าจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันกลุ่มสตรีทอผ้าสีธรรมชาติส่วนใหญ่ไม่ได้ปั่นด้ายเอง แต่จะซื้อด้ายที่ปั่นสำเร็จแล้วมาย้อมและทอ เนื่องจากที่ดินของแต่ละครอบครัวมีจำนวนน้อยลง และเพื่อลดขั้นตอนในการปั่นด้าย อย่างไรก็ตามก็ยังคงมีการปลูกฝ้ายเพื่อเป็นการอนุรักษ์พันธุ์ฝ้ายไว้ใช้

ภาพที่ 6.6 ผลผลิตจากการใช้ภูมิปัญญาในและนอก

3) การเลี้ยงแพะ ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงแพะนี้กล่าวได้ว่าเป็นความรู้ใหม่ของชุมชนที่นายเสน่ห์ นานคงแนบ ได้นำความรู้ที่สั่งสมมากกว่า 30 ปีเข้ามาเป็นผู้นำด้านนี้และส่งเสริมในชุมชน โดย

ได้ประสานให้นักวิชาการด้านปศุสัตว์ได้มาร่วมให้ความรู้เพิ่มเติมแก่คนในชุมชนนี้ด้วย จึงกล่าวได้ว่า ความรู้และประสบการณ์ด้านการเลี้ยงแพะของชุมชนนี้เป็นภูมิปัญญานอกหรือความรู้ใหม่ทั้งหมด

4) การทำเกษตรอินทรีย์

ความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์นี้จำแนกได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นภูมิปัญญาใน และส่วนที่เป็นภูมิปัญญานอก

1) **ภูมิปัญญาใน** ซึ่งเป็นความรู้เก่าที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ได้แก่ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์ของชาวกะเหรี่ยงชุมชนห้วยหินดำ ได้แก่ พันธุ์ข้าวโพดพื้นเมือง การปลูกข้าวโดยไม่ใช้ยาฆ่าแมลงและสารเคมี การทำการเกษตรผสมผสานโดยปลูกพืชหลายชนิดในหลุมเดียวกัน

2) **ภูมิปัญญานอก** ซึ่งเป็นความรู้ใหม่ที่ได้มาจากการส่งเสริมขององค์กรเอกชน การไปอบรม ดูงาน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเครือข่ายในการสัมมนา ได้แก่ เรื่องของเทคนิคการปลูกผัก การทำน้ำหมักชีวภาพ การชุดบ่อเลี้ยงปลาทับทิม ปลาจีน ปลาดุก และกบ

ในการทำเกษตรอินทรีย์ของชุมชนนี้ ได้มีการนำภูมิปัญญานอกซึ่งเป็นส่วนที่เป็นความรู้ใหม่ที่ได้รับมาจากนอกชุมชน เข้ามาผสมผสานเข้ากับภูมิปัญญาในซึ่งเป็นส่วนที่เป็นความรู้เก่า แล้วปรับใช้ให้เหมาะสมกับพืชและสภาพพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

2.3. ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

2.3.1 การปรับปรุงดินตามแนวทางเกษตรอินทรีย์

ความรู้เกี่ยวกับการปรับปรุงดินตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ จำแนกได้เป็น 2 ส่วน คือ

1) **ภูมิปัญญาใน** ซึ่งเป็นความรู้เก่า ได้แก่ ความเชื่อ การสืบทอดกันมาจากรุ่นพ่อแม่ ที่เป็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเผาฟางเพื่อไล่โรคต่างๆ ที่สะสมในนาข้าว และการใส่ปุ๋ยในนาข้าวเพื่อเพิ่มผลผลิตที่ทำต่อๆ กันมา โดยเกษตรกรไม่ได้มีการทดลองเปรียบเทียบในเรื่องการใส่ปุ๋ย (เกษตรกรยังไม่พร้อมที่จะเสี่ยงในการลดปริมาณการใส่ปุ๋ย) แต่ที่เหมือนกันทุกราย คือ เกษตรกรใช้ยาฆ่าหญ้า อย่างไรก็ตามเกษตรกรยังไม่ได้นำข้อมูลและปัญหาอุปสรรคร่วมกันวิเคราะห์และร่วมกันหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน

2) **ภูมิปัญญานอก** ซึ่งเป็นความรู้ใหม่ที่ได้จากการรับจากสื่อต่าง ๆ คือ

(1) สื่อบุคคล จากหน่วยงานราชการ เช่น เกษตรตำบล หรือ ผู้นำในชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

(2) สื่อสารมวลชน เช่น สื่อวิทยุกระจายเสียง และ วิทยุโทรทัศน์ เป็นต้น

(3) สื่อกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การฝึกอบรม ดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเครือข่ายในการสัมมนา และนำความรู้ที่ได้มาทำการทดลองในที่นาของตนเอง

ความรู้ที่ใหม่ที่ได้จากสื่อต่าง ๆ คือ การหมักฟางเพื่อเพิ่มอินทรีย์วัตถุ และการปรับปรุงดินโดยใช้จุลินทรีย์ เป็นเรื่องที่เกษตรกรทำงานได้รับข้อมูลจากหน่วยงานราชการ แต่สิ่งหนึ่งที่ฝังอยู่ในความคิดของชาวนามาเป็นเวลานานคือการเผาฟางเพื่อไล่โรคต่างๆที่สะสมในนาข้าว ดังนั้นสิ่งที่สำคัญคือการศึกษาดูงานเพื่อให้เห็นว่าการทำงานไม่เผาฟาง มีประโยชน์อย่างไร และมีวิธีการอย่างไร จากการศึกษาจากผู้ทดลองแล้วประสบความสำเร็จ จึงได้ไปศึกษาดูงานที่บ้านของคุณชัยพร พรหมพันธุ์ อ.บางปลาหมอ จ.สุพรรณบุรี และการให้ความรู้ของคุณเดชา ศิริภัทร ประธานมูลนิธิข้าวขวัญ บรรยายภาคนิวาสสนทนาเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการทำนารวมถึงการซักถาม แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในแง่มุมต่างๆ ที่ชาวนาตำบลทำงานต้องการเรียนรู้ โดยเฉพาะเรื่องการทำนาโดยไม่เผาฟาง ด้วยการตัดแปลงอุปกรณ์รถไถนา ได้แก่ ผานที่สามารถไถกลับฟางได้โดยไม่ติดคอผาน และลูกทูปซึ่งประยุกต์คิดเหล็กเป็นรูปขอ เพื่อช่วยให้ข่าตอซังได้ดีขึ้น อุปกรณ์ทั้งสองชิ้นนี้สามารถไถกลับฟางได้ดี โดยไม่ต้องเผาฟางทิ้ง

ส่วนการปรับปรุงดินโดยใช้จุลินทรีย์ในป่า เกษตรกรทุกคนแปลกใจว่า จุลินทรีย์ในธรรมชาติสามารถนำมาใช้ได้ เพราะคิดว่าหัวเชื้อจุลินทรีย์ที่ดี คือ หัวเชื้อจุลินทรีย์ที่จำหน่ายบรรจุแกลลอนในท้องตลาดเท่านั้น นายกิตติพันธุ์ เหลาเพชร ยังมีความสงสัยต่อไปว่า “แล้วเราจะรู้ได้อย่างไรว่าเมื่อนำจุลินทรีย์กลับมาขยายต่อแล้วจะได้ผล” จากคำถามนี้แสดงให้เห็นถึงความสนใจของชาวนา ที่ต้องการเรียนรู้ต่อไปว่า แล้วได้ผลจริงหรือไม่ และได้รับการอธิบายของคุณเดชา ศิริภัทรว่า จุลินทรีย์มีอยู่ทั่วไป ทั้งในดิน น้ำ อากาศ แต่จุลินทรีย์ที่ดีต้องเป็นจุลินทรีย์ ในภูมิลำเนาของตนเอง ป่าที่อุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของจุลินทรีย์ การตรวจสอบว่า จุลินทรีย์ที่นำมาขยายนั้นได้ผลหรือไม่ สังเกตจากฟ้าสีขาวที่ลอยอยู่บริเวณผิวน้ำ และต้องมีกลิ่นหอม

จากนั้นเป็นต้นมาได้มีการทดลองในแปลงนาของตนเอง และตัดแปลงความรู้ที่ได้เรียนรู้มาใช้กับแปลงนาของตนเอง โดยเฉพาะเรื่องการใช้จุลินทรีย์เพื่อการปรับปรุงดิน

2.3.2 การพัฒนาการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวและการทดสอบพันธุ์ข้าว ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวและการทดสอบพันธุ์ข้าวจำแนกได้เป็น 2 ส่วน คือ

1) **ภูมิปัญญาใน** ซึ่งเป็นความรู้เก่า ได้แก่ ความเชื่อ การสืบทอดกันมาจากรุ่นพ่อแม่ ที่เป็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับการคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่ ซึ่งเป็นที่กึ่งลุ่มกึ่งดอน อีกทั้งข้าวขาวหลวงเป็นข้าวที่ให้น้ำหนักข้าวดี ไร่แฉ่งดี แต่พันธุ์ข้าวขาวหลวงที่ปลูกอยู่เป็นพันธุ์ข้าวที่ใช้สืบต่อกันมาช้านาน โดยไม่มีการปรับปรุงพันธุ์

2) **ภูมิปัญญานอก** ซึ่งเป็นความรู้ใหม่ที่ได้จากการรับจากสื่อต่าง ๆ คือ

สื่อกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การฝึกอบรม ดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเครือข่ายในการดูงาน และนำความรู้ที่ได้มาทำการทดลองในที่นาของตนเอง รวมทั้งมีการสรุปทบทวนเพื่อหาสายพันธุ์ที่ให้ผลผลิตมากขึ้น โดยร่วมมือกับเครือข่ายในการจัดหาข้าวขาวหลวงพันธุ์ดี เพื่อพัฒนาเป็นข้าวสายพันธุ์ดีต่อไป

การเรียนรู้เรื่องการปรับปรุงพันธุ์ข้าวของเกษตรกรท่างาม โดยเข้าไปเรียนรู้กับมูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี ชาวบ้านเริ่มมีการทดลองเล็กๆในกระถางของตนเองแต่ยังไม่สามารถเก็บพันธุ์ได้ จากนั้นเกษตรกรท่างามจำนวนหนึ่งได้รวมกลุ่มปรึกษาหารือกันถึงปัญหาในการทำนาอันเนื่องมาจากพันธุ์ข้าวมีคุณภาพต่ำข้างต้น และมีความเห็นร่วมกันว่า หากเกษตรกรยังคงใช้พันธุ์ที่อยู่ในปัจจุบันสืบต่อไป การทำนาก็ยังจะประสบกับความล้มเหลวขาดทุน และเป็นหนี้สินมากยิ่งขึ้นไปอีก เพราะผลผลิตข้าวไม่เพิ่มขึ้น และราคาข้าวคงที่ แต่ค่าปุ๋ย ค่ายา สูงขึ้นมาก มีผลให้รายได้จากการทำนา นั้นได้เพียงเสมอตัวและขาดทุน

จากการปรึกษาหารือถึงสภาพปัญหาที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นจึงเริ่มลงมือค้นหาข้าวขาวหลวงพันธุ์ดีจากแหล่งอื่นๆบริเวณใกล้เคียง เช่น สหกรณ์การเกษตร อำเภอประจันตคาม ศูนย์พันธุ์ข้าวจังหวัดปราจีนบุรี เป็นต้น เพื่อนำมาคัดและทำแปลงพันธุ์ต่อไป แต่ไม่สามารถค้นหาได้ จึงค้นหาและคัดเลือกแปลงข้าวขาวหลวงที่ดีที่สุดในตำบลท่างามเพื่อนำมาทำแปลงพันธุ์ต่อไป ในที่สุดจึงแปลงข้าวของนายอภิชาติ อินทะปัญญา จำนวน 6 ไร่ เกษตรกรท่างามได้มีกิจกรรมดูแลข้าวจำนวน 6 ไร่ อย่างต่อเนื่อง โดยมีการตัดกอและรวนพันธุ์ข้าวอื่นที่มาปะปนทิ้ง เช่น ลักษณะข้าวที่มีก้นจุก ข้าวมีหาง ข้าวรวงสีแดง ข้าวเมล็ดสั้นป้อม เป็นต้น จากนั้นจึงเกี่ยวมือเพื่อรอนำมาคัดเป็นรวงต่อไป ทั้งนี้ได้รับความร่วมมือจากศูนย์วิจัยพันธุ์ข้าวจังหวัดปราจีนนำข้าวขาวหลวงไปพัฒนาเป็นสายพันธุ์ที่มีคุณภาพ ควบคุมไปกับการทดลองวิจัยของชุมชน

2.3.3 การสีข้าวในชุมชน เนื่องจากชุมชนท่างาม อำเภอเมือง ปราจีนบุรี เป็นชุมชนที่ปลูกข้าวเป็นอาชีพหลักมานาน จึงมีการสีข้าวในชุมชน เพื่อแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสาร เอาไว้บริโภคภายในครัวเรือน ความรู้เกี่ยวกับการสีข้าว เป็นภูมิปัญญาหนึ่งที่ถูกนำเข้ามาใช้ในชุมชน โดยทางราชการให้การส่งเสริมและสนับสนุนเครื่องสีข้าวให้ชุมชน โดยเครื่องสีข้าวแบบเดิมทำด้วยไม้ ได้เลิกใช้แล้ว และในปัจจุบันได้รับเครื่องใหม่ ที่สามารถใช้ได้ทั้งน้ำมันและไฟฟ้า สำหรับภาพที่แสดงนั้นเป็นเครื่องที่ใช้ไฟฟ้า

แบบเดิม เลิกใช้แล้ว

แบบที่ใช้ในปัจจุบัน

เครื่องสีข้าว

ภาพที่ 6.7 เครื่องสีข้าวที่ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

2.3.4 การเลี้ยงปลาในกระชัง เนื่องจากบางส่วนของชุมชนทำงาน อยู่ติดแม่น้ำปราจีน จึงมีความเหมาะสมต่อการเลี้ยงปลาในกระชัง ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงปลาในกระชัง เป็นภูมิปัญญานอกที่ ถูกนำเข้ามาใช้ในชุมชน โดยผู้นำชุมชน คือ นางเบญจา จันดีว (ป้าแมว) ซึ่งเน้นการเฝ้าระวังคุณภาพน้ำ และมีการเชื่อมโยงกับบ้านท่าตุม และบ้านสร้างในการดูแลรักษาสภาพน้ำ

นางเบญจา จันดีวไปฝึกอบรม เรียนรู้ และทดลองปฏิบัติจริงจากภายนอกชุมชน จนเกิดความมั่นใจ จึงนำเข้ามาปฏิบัติจริงในชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจากภาคเอกชนมุ่งหวังกำไร

เมื่อนางเบญจา จันดีวประสบความสำเร็จ ก็ถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ที่สนใจและมีพื้นที่อยู่ติดแม่น้ำ รวมเป็นกลุ่มผู้เลี้ยงปลาในกระชัง ทำการเลี้ยงปลาต่างๆ เช่น ปลาทับทิม และร่วมกันซื้ออาหารสำเร็จรูปสำหรับใช้เลี้ยงปลา ทำให้ลดต้นทุนลง เมื่อปลาโต บริษัทที่ให้การสนับสนุนก็รับซื้อในราคาประกัน

ภาพที่ 6.8 การเลี้ยงปลาในกระชัง ที่ตำบลท่าตุม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

2.4 บ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ

2.4.1 การสร้างและปรับปรุงบ้านดิน

ความรู้เกี่ยวกับการสร้างและปรับปรุงบ้านดินนี้จำแนกได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นภูมิปัญญาใน และส่วนที่เป็นภูมิปัญญานอก

1) ภูมิปัญญาใน

ภาพที่ 6.9 บ้านดินของชุมชนม่นฮิ้น บ้านเทพนา และอิฐดินดิบที่ใช้ในการสร้างบ้านดิน

ชาวบ้านชุมชนม่นยืน บ้านเทพนา อำเภอสทิต จังหวัดชัยภูมิ มีจำนวนประมาณ 500 ครอบครัว ต้องรื้อย้ายที่อยู่อาศัยเนื่องจากได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในจังหวัดชัยภูมิ จึงได้มีการรวมกลุ่มเพื่อจัดหาที่ดินเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและมีแนวความคิดในการก่อสร้างบ้านดิน เนื่องจากเป็นวัสดุทั่วไปที่หาได้ง่ายและสามารถจะสร้างด้วยตนเองได้ จึงรวมกลุ่มเพื่อช่วยกันสร้างบ้านดิน มีการทอยทำอิฐดินดิบเป็นก้อนๆ ซึ่งมีส่วนผสม 3 ส่วน คือ ดินเหนียว 1.5 ส่วน ทราย 1 ส่วนและแกลบหรือฟางเส้นสั้นๆ 1 ส่วน เมื่อมีจำนวนมากพอ จึงสร้างบ้านดิน

การทำอิฐดินดิบ

1. ต้องเตรียมบ่อสำหรับย่ำดิน ลึกประมาณ 30 เซนติเมตร
2. เติมน้ำในบ่อและใส่ดินเหนียว ใช้เท้าย่ำจนดินที่เป็นก้อนแตกออก
3. ทอยใส่ทราย ย่ำให้เข้ากับดิน
4. เมื่อใส่ทรายครบตามอัตราส่วนแล้ว จึงใส่แกลบหรือฟางเส้นสั้นๆ ย่ำให้เข้ากัน
5. นำไม้แบบที่แช่น้ำทิ้งไว้มาวาง นำดินผสมมาใส่แม่แบบ ใช้มือกดตามมุมและขอบให้แน่น ปาดหน้าให้เรียบพอประมาณ แล้วยกไม้แบบออกทันทีโดยไม่ต้องรอให้แห้ง
6. ตากแดดทิ้งไว้ประมาณ 2 – 3 วัน จนอิฐแข็งพอที่จะพลิกได้ จึงยกอิฐขึ้นตั้งเพื่อให้ลมพัดผ่าน เมื่ออิฐแข็งแล้ว นำมาเก็บในที่ร่ม วางอิฐสลับกันเพื่อให้ลมระบายได้ เป็นการลดความชื้น

ชาวชุมชนบ้านเทพนา เรียกชาวบ้านชุมชนม่นยืน ว่า ชาวบน และถือเป็นต้นแบบของการสร้างบ้านดิน สำหรับความรู้ในการทำบ้านดินของชาวบ้านบ้านเทพนา นั้น ได้เริ่มจาก นายอิว เพชรสุก (ลุงไหล) ได้ไปร่วมกับชุมชนม่นยืน ทำบ้านดินเมื่อปี 2546 แล้วนำความรู้ที่ได้จากการฝึกปฏิบัติและร่วมทำบ้านดินกับชุมชนม่นยืน มาปลูกบ้านดินของตนเองในตำบลบ้านไร่ ซึ่งบ้านดินที่ลุงไหลได้ทำขึ้นนั้น ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและเปิดเป็นร้านค้าของชำและขายกล้วยเดี่ยว

เมื่อต้นปี 2547 ได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำบ้านดิน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำเป็นโฮมสเตย์ เพื่อให้มีรายได้แก่ชุมชน เหตุผลที่ชุมชนเทพนาสนใจจะทำบ้านดิน มีดังนี้

1. จากการที่สมาชิกชุมชนเทพนาได้เคยไปเยี่ยมชุมชนม่นยืน ซึ่งชุมชนดังกล่าวปลูกบ้านเป็นบ้านดินทั้งหมดทุกหลัง และมีคนมาเยี่ยมชม ทำให้เกิดรายได้ในชุมชน
2. ชุมชนเทพนาอยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยว (ทุ่งกระเจียว) ซึ่งในช่วงเทศกาลดอกกระเจียวบานจะมีผู้มาท่องเที่ยวมากมายและต้องการที่พัก
3. มีแหล่งธรรมชาติบริเวณใกล้เคียงที่สวยงามสามารถนำเที่ยวได้

ชาวชุมชนบ้านเทพนาจึงสนใจรวมกลุ่มกันเพื่อทำชุมชนบ้านดินเทพนาขึ้น โดยอาศัยความรู้จากลุงไหล ขณะเดียวกันคุณวิเชียร พรหมทุ่งก็ก็ได้มาช่วยในการบริหารจัดการเรื่องที่ดิน

และการจัดการ สมาชิกชุมชนจึงรวมตัวกันเพื่อสร้างบ้านดิน โดยเริ่มจากการสร้างสโมสร สำหรับวัสดุที่ใช้ในการสร้างบ้านดินสามารถหาได้ในท้องถิ่น (ดิน, ฟาง, น้ำ) และสมาชิกสละแรงงานมาช่วยกันทำ ส่วนความรู้ที่ใช้นั้นเนื่องจาก สมาชิกชุมชนส่วนใหญ่มีความรู้ประสบการณ์ในการทำงานก่อสร้าง ดังนั้นเมื่อลุงไหล มาแนะนำการเตรียมดิน และการย่ำดิน ก็ทำให้สามารถก่อสร้างสโมสรบ้านดินสำเร็จ ล่วงไปด้วยดี โดยมีงบประมาณจากรัฐบาลสนับสนุนในเรื่องเหล็กและกระเบื้องหลังคา สำหรับวัสดุที่ใช้ในการเตรียมดินนั้น จะประกอบด้วย หน้าที่ดินส่วนบน (จะดีที่สุด) 5 ส่วน แกลบ 2 ส่วน ฟาง 2 ส่วน และน้ำ

2) ภูมิปัญญานอก ในต้นปี 2549 องค์กรเอกชนและชาวบ้านผู้ประสบปัญหาความยากจนในบ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ ได้จัดทำโครงการจัดสร้างบ้านดินและตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน ดินสิ่งมหัศจรรย์ของโลก จาก 16 หมู่บ้านของตำบลบ้านไร่ โดยมุ่งหวังให้เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านทั้ง 16 หมู่บ้านมีงานทำอย่างครบวงจร เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ แก้ไขปัญหาความยากจนอย่างเป็น รูปธรรมและยั่งยืน โดยเป็นสถานที่พักผ่อนแบบธรรมชาติสำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปเที่ยวชม อุทยานแห่งชาติป่าหินงามและทุ่งดอกกระเจียวในช่วงเดือนพฤษภาคม ถึง สิงหาคม ของทุกปี โครงการนี้ได้รับการจัดสรรงบประมาณจากจังหวัดและศูนย์ต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ

โครงการนี้มีระยะเวลาไม่มาก ดังนั้น ชาวบ้านเทพนา ไม่สามารถใช้ภูมิปัญญา ดั้งเดิม แต่เพียงอย่างเดียวในการสร้างบ้านดิน มีการนำภูมิปัญญานอกมาใช้ เช่น

* การย่ำดิน ใช้รถแทรกเตอร์ไถ แทนการใช้เท้าย่ำ เพื่อประหยัดเวลาและ แรงงาน

ภาพที่ 6.10 การนำภูมิปัญญาอก มาใช้ในการสร้างบ้านดิน

* หลังคา มีการใช้เหล็กทำโครงหลังคา เพื่อรับน้ำหนักแผ่นกระเบื้องที่มุง หลังคาแทนหญ้า ซึ่งต่อมา ต้องฉาบ โดยคณะนักวิจัยนำอาจารย์จากสถาบันการศึกษา มาเป็นวิทยากรช่วยออกแบบหลังคาบ้านดิน และถ่ายทอดความรู้วิธีการฉาบหลังคา เพื่อให้ดูเป็นธรรมชาติ ไม่ขัดกับบ้านดิน ดังภาพที่ 6.11

ภาพที่ 6.11 การถ่ายทอดความรู้เรื่อง การฉาบหลังคากระเบื้องให้ดูเป็นธรรมชาติ

* การจัดภูมิทัศน์ เป็นภูมิปัญญานอกที่คณะนักวิจัยได้นำเข้ามา โดยรองศาสตราจารย์ ดร. สมจิต โยระคง มหาวิทยาลัยสุโขทัยนครราชสีมา เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ให้แก่สมาชิกชุมชนบ้านเทพนา เพื่อนำมาปรับใช้ในการจัดภูมิทัศน์ของบ้านดินเพื่อให้เป็นท่องเที่ยวที่สวยงาม

ภาพที่ 6.12 การจัดภูมิทัศน์

2.4.2 การผลิตทางการเกษตรเพื่อสร้างรายได้ในขณะที่เร่งสร้างบ้านดิน

ความรู้เกี่ยวกับการผลิตทางการเกษตรเพื่อสร้างรายได้ในขณะที่เร่งสร้างบ้านดินนี้เป็น**ภูมิปัญญา**นอก ประกอบด้วย การผลิตเห็ดโคนญี่ปุ่น และการปลูกแก่นตะวัน

1) การผลิตเห็ดโคนญี่ปุ่น เป็นภูมิปัญญาที่นำเข้ามา โดยผู้นำชุมชนบางส่วนได้ไปฝึกอบรมเทคโนโลยีการผลิตเห็ดจากอาจารย์สำเนา ฤทธิ์นุช วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีชัยนาท แต่ได้รับการสนับสนุนพันธุ์จากทางสำนักงานเกษตรจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งประมวลมาจากพ่อค้าเอกชน

การผลิตค่อนข้างล้มเหลว เพราะขาดข้อมูลพื้นฐาน ลงทุนประมาณ 200,000 บาท แต่ได้รับรายได้คืนเพียง 30,000 บาท เท่านั้น เสียหายมาก มีปัญหา คือ เกิดเชื้อรา ทำให้ไม่ออกดอก และความรู้ที่มียังไม่เพียงพอสำหรับการบริหารจัดการให้ประสบผลสำเร็จ

ภาพที่ 6.13 การผลิตเห็ดโคนญี่ปุ่น และแก่นตะวัน

2) การปลูกแก่นตะวัน เป็นภูมิปัญญาที่ถูกนำเข้ามาในชุมชนบ้านเทพนา เนื่องจาก รองศาสตราจารย์ ดร. สนั่น จอกลอย คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้รับทุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ดำเนินงานวิจัยปรับปรุงพันธุ์แก่นตะวัน ดังนั้นทางทีมงานของอาจารย์ โดยคุณ รัชณี พุทรา จึงมาหาพื้นที่ทดลองปลูก โดยผ่านมาทางองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และบ้านเทพนาได้รับเลือกให้เป็นพื้นที่ทดลอง on-farm research ในโครงการ ดังกล่าว

แก่นตะวัน เป็นพืชหัว สามารถใช้เป็นอาหารประเภทผัก เป็นพืชอาหารเพื่อสุขภาพ เป็นพืชสมุนไพรสัตว์ พืชพลังงานทดแทนและพืชเพื่อการท่องเที่ยว คือ การออกดอกเป็นทุ่งคล้ายทุ่งทานตะวัน

คุณ รัชณี พุทรา เป็นผู้นำเทคโนโลยีมาเผยแพร่ นำหัวพันธุ์มาให้ยืมปลูก เป็นการปลูกเพื่อการท่องเที่ยว เนื่องจากในยามที่ออกดอก ดอกสวยคล้ายทานตะวัน ออกเป็นทุ่ง มีความสวยงาม เหมาะที่จะเป็นสถานที่สำหรับการถ่ายรูปของนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ หัวยังสามารถจำหน่าย

ให้แก่โครงการวิจัย แก่นตะวัน เป็นพืชที่เตรียมแปลงง่าย ปลูกง่าย กำจัดวัชพืชมง่าย โรคแมลงแทบไม่มี อาศัยน้ำฝน ไม่ต้องให้น้ำ ปลูกในเดือนมิถุนายน จะออกดอกเมื่ออายุ 2 เดือน และมีอายุการเก็บเกี่ยว 4 เดือน การเก็บเกี่ยวยาก ต้องถอนต้นขึ้นมา หัวจะอยู่ด้านข้าง ต้องใช้มือค่อยๆ แซะ เมื่อเก็บหัวขึ้นมาแล้ว ต้องล้างทำความสะอาดเอาเศษดินออก จึงจะจำหน่ายได้

การทดลองในการปลูกครั้งแรก พันธุ์ที่ใช้ 30 กิโลกรัมต่อไร่ ผลผลิตที่ได้ 2 ตันต่อไร่ รวมผลผลิตทั้งหมด 2,137 กิโลกรัม ราคารับซื้อ กิโลกรัมละ 6 บาท ทำให้มีรายได้ 12,462 บาท ผลการทดลองถือได้ผลดี ชาวบ้านสนใจที่จะปลูกต่อ ทางโครงการวิจัยแนะนำว่า โดยเฉลี่ยควรจะได้ผลผลิต 2 – 3 ตันต่อไร่ ทางชุมชนจึงมีโครงการจะปลูกครบครัวละ 1 ไร่

นอกจากแก่นตะวันจะสร้างรายได้ในระยะเวลาไม่นานแล้ว ยังมีส่วนสนับสนุนการท่องเที่ยวด้วย เพราะ การปลูกเป็นแปลงใหญ่ ในขณะที่ออกดอก จะสวยงาม มีสีเหลืองไปทั่วทุ่ง ซึ่งนักท่องเที่ยวชื่นชมในความงามและนิยมที่จะบันทึกภาพไว้เป็นที่ระลึก

2.5 สรุปภาพรวมการใช้ภูมิปัญญาในและนอก

ในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน มีการใช้ความรู้ ความรู้ที่คนชุมชนใช้ หากสามารถใช้ให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตหรือสามารถแก้ไขปัญหาได้ จะได้รับการยอมรับเป็นภูมิปัญญาในหรือภูมิปัญญาของชุมชน ที่มีได้เกิดจากบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เกิดจากการสั่งสม กระจายความรู้ และการเข้าถึงตัวความรู้ หรือการบริการความรู้นั้น โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติในลักษณะต่างๆ

เมื่อชุมชนเกิดปัญหาใหม่หรือมีปัญหที่ยังหาทางออกไม่ได้ คนในชุมชนจะหาทางพัฒนาและปรับปรุงภูมิปัญญาในที่กำลังใช้อยู่ เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาใหม่ ซึ่งอาจมีการนำภูมิปัญญาจากภายนอก เข้ามาในชุมชน เป็นภูมิปัญญานอก ซึ่งอาจนำมาใช้แทนภูมิปัญญาเดิมหรืออาจนำมาพัฒนาและปรับปรุงภูมิปัญญาในที่กำลังใช้อยู่ ทำให้เกิดองค์ความรู้ (ภูมิปัญญาใหม่) ที่เหมาะสมต่อสภาพทรัพยากรและสภาพสังคมในขณะนั้น แล้วนำไปใช้ในการดำรงชีวิตและแก้ปัญหา

ภูมิปัญญาจึงมีการเปลี่ยนแปลง มีวิวัฒนาการตามสภาพแวดล้อม ตามปฏิสัมพันธ์ที่มีกับวัฒนธรรมอื่นๆ กับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีการผสมผสาน การบูรณาการ และการประยุกต์เกิดขึ้นตลอดเวลา เพื่อให้สามารถใช้ในการดำรงชีวิตและแก้ปัญหาใหม่ได้อย่างเหมาะสม

3. การดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน

เนื่องจากภูมิปัญญา มีได้เกิดจากบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เกิดจากการสั่งสม กระจายความรู้ และการเข้าถึงตัวความรู้ หรือการบริการความรู้นั้น โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติในลักษณะต่างๆ ภูมิปัญญาจะผ่านการพัฒนาเลือกสรรและปรับปรุงองค์ความรู้ใหม่จากองค์ความรู้ที่สั่งสมมา ให้เหมาะสมต่อสภาพทรัพยากรและสภาพสังคมในขณะนั้น แล้วถูกนำไปใช้ในการแก้ปัญหา หากแก้ปัญหาได้ ก็จะเกิดการถ่ายทอด/สืบทอดองค์ความรู้นั้นให้แก่บุคคลอื่น ในชุมชนและนอกชุมชน เมื่อเกิด

ปัญหาใหม่ ก็จะมีการสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญา เพื่อปรับใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัยในการแก้ปัญหาของการดำรงชีวิต

การดำรงอยู่ของภูมิปัญญา จึงมักจะควบคู่กับการถ่ายทอด ซึ่งเป็นกระบวนการที่เน้นผู้รู้ ผู้ให้ภูมิปัญญา ในขณะที่การสืบทอดภูมิปัญญา จะเน้นผู้เรียนผู้รับภูมิปัญญาที่ผู้รู้หรือผู้อาวุโสกว่าได้รับสืบทอดมาจากคนก่อนหน้านั้น และนำมาถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นต่อไป แต่ในการวิจัยครั้งนี้ ในบางส่วนอาจกล่าวควบคู่กันไปเป็นการดำรงอยู่และสืบทอดของภูมิปัญญาชุมชน

3.1 บ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท

การทำนา

ภูมิปัญญาของชุมชนเกี่ยวกับการทำนาคำรงอยู่และสืบทอดได้ เนื่องจากชุมชนมีการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ การถ่ายทอดความรู้ทางตรงและการถ่ายทอดความรู้ทางอ้อม โดยเนื้อหาในการถ่ายทอดความรู้มี 2 ระดับ คือ

3.1.1. ความรู้ทั่วไป เป็นความรู้ที่ใช้ในการทำนาโดยทั่วไป ทำอยู่ในวิถีชีวิตปกติประจำวัน จะมีการถ่ายทอดความรู้ใน 2 ลักษณะ ดังนี้

1) การถ่ายทอดความรู้ทางตรง แบ่งเป็น

(1) การถ่ายทอดผ่านบุคคลในครอบครัว เป็นการถ่ายทอดผ่านระบบเครือญาติ จากบิดามารดาสู่บุตรหลาน พี่สู่น้อง ญาติสู่ญาติ โดยมีวิธีการต่างๆ เช่น

ก. การสั่งสอนจากบิดามารดา อาจมีการถามและบอก ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดจดจำ และอาจมีการทำเลียนแบบ โดยเริ่มปฏิบัติจากงานที่ง่ายไปสู่งานที่ยากตามลำดับ

ข. การเป็นลูกมือช่วยทำนา หรือเป็นผู้ช่วยงานในครอบครัว ทำให้มีโอกาสได้ดูตัวอย่างของจริง ได้สัมผัสงาน เห็นแบบอย่างและสังเกตการปฏิบัติงานหรือการสาธิตให้ดูของผู้ถ่ายทอดเป็นประจำในชีวิตประจำวัน หลังจากนั้น ผู้รับการถ่ายทอดอาจฝึกฝนและลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ทำให้เกิดการเรียนรู้และเป็นการรับการถ่ายทอดที่เกิดจากการทำงานจริง

ค. การได้รับการบอกกล่าวและแนะนำจากผู้ถ่ายทอดเพิ่มเติมอีก ทำให้เกิดเป็นความชำนาญและความสามารถผลิตผลงานที่มีคุณภาพดีเทียบเท่ากับผลงานของผู้ถ่ายทอด

(2) การถ่ายทอดจากบุคคลอื่น เป็นการถ่ายทอดความรู้โดยตรงจากผู้ที่มีประสบการณ์ ซึ่งไม่ใช่คนในครอบครัว แต่เป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในการทำบางกิจกรรม และอาจถ่ายทอดผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ หรือการถามและบอก หรือได้รับการบอกกล่าวและแนะนำจากผู้ถ่ายทอดเพิ่มเติมอีก ทำให้เกิดเป็นความชำนาญและความสามารถผลิตผลงานที่มีคุณภาพดีเทียบเท่ากับผลงานของผู้ถ่ายทอด

2) การถ่ายทอดความรู้ทางอ้อม เป็นการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะของความเคยชิน และการรู้เห็น ซึมซับจากการดำเนินชีวิตในหมู่บ้าน ประเพณี/พิธีกรรม ซึ่งจะเป็นการถ่ายทอดความรู้ที่

สอดคล้องอยู่ในรายละเอียดพิธีกรรม ผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ แต่การถ่ายทอดในลักษณะนี้ในปัจจุบันมีไม่มากนัก

3.1.2 ความรู้เฉพาะทาง เป็นเรื่องของเทคนิคหรือวิธีการที่เฉพาะเจาะจง เป็นเรื่องของความรู้เฉพาะบุคคล เช่น การป้องกันและกำจัดโรคหรือแมลงศัตรูข้าว ซึ่งมีกระบวนการหรือวิธีการที่แตกต่างจากวิธีการของชาวบ้านทั่วไป จะใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้ทางตรง ใน 2 ลักษณะ ดังนี้

1) การถ่ายทอดความรู้ทางตรงจากผู้ที่มีความรู้และความสามารถด้านนี้ จะถ่ายทอดความรู้ทางตรงให้แก่ผู้รับการถ่ายทอด หรือ ผู้รับการถ่ายทอดเรียนรู้โดยตรงจากผู้รู้เหล่านั้น

2) การถ่ายทอดความรู้ทางตรงจากโรงเรียนเกษตรกร เป็นการถ่ายทอดความรู้จากเกษตรกรผู้เกษตกร โดยนักส่งเสริมเป็นผู้กระตุ้นและสนับสนุน (support) ให้มีความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยการจัดกิจกรรมเพื่อช่วยให้เกษตรกรเรียนรู้จากประสบการณ์ การปฏิบัติจริง ศึกษา ทดลอง และพัฒนาทักษะในการตัดสินใจด้วยตนเอง รวมทั้งการนำวิธีการที่ได้ผลตามคำแนะนำของทางราชการหรือนักวิชาการหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน มาฝึกทำเองอย่างง่ายๆ เพื่อพิสูจน์และเปรียบเทียบผล โดยแบ่งกลุ่มกันทำงานภายใต้กระบวนการหรือหลักสูตรที่สอดคล้องกับปัญหาของเกษตรกร

สำหรับการถ่ายทอดความรู้ชุมชนเกี่ยวกับการทำนา ที่ใช้กันมากหรือเป็นหลักในการถ่ายทอด คือ การถ่ายทอดผ่านคนในครอบครัว ระบบเครือญาติ จากบิดามารดาสู่บุตรหลาน พี่สู่น้องญาติผู้ญาติ แต่การถ่ายทอดความรู้ชุมชน มีอยู่แต่เดิมนั้นเป็นการถ่ายทอดความรู้ในแบบลักษณะตั้งรับหรือเป็นความรู้แบบฝังลึก (tacit knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่อยู่ในวิถีชีวิตปกติประจำวัน มีข้อจำกัด คือความรู้ในลักษณะฝังลึกที่ถ่ายทอดในชุมชนนี้ จะเป็นไปในสภาพเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยของชุมชนแบบในอดีต เช่น การที่คนในชุมชนใช้เวลาอยู่ด้วยกัน ประกอบอาชีพร่วมกันอยู่ในชุมชน ซึ่งสภาพของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน ทำให้วิธีการถ่ายทอดแบบดั้งเดิม ซึ่งมักเป็นการถ่ายทอดโดยตรงผ่านคนในครอบครัวนั้น อาจใช้ไม่ได้ผลอีกต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลพวงจากปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบชุมชน เช่น การอพยพย้ายถิ่นไปทำงานและไปศึกษานอกหมู่บ้านของคนในท้องถิ่น ซึ่งทำให้ระยะเวลาในการถ่ายทอดความรู้ชุมชนนั้นอยู่ในช่วงระยะเวลาที่จำกัดมากกว่า

3.2 บ้านห้วยหินดำ ป่าผาก และห้วยขนุน ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี

3.2.1 การจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่าการใช้ประโยชน์จากป่า และการรักษาต้นน้ำลำธาร สามารถดำรงอยู่และสืบทอดได้ เนื่องจากชุมชนมีการดำเนินการใน 2 รูปแบบ ดังนี้

1) การถ่ายทอดความรู้ ชุมชนดำเนินการใน 2 ลักษณะ คือ

(1) การถ่ายทอดความรู้ทางตรง เป็นการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะเดียวกับ บ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท คือ การถ่ายทอดผ่านบุคคลในครอบครัว การถ่ายทอดความรู้จากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งตามกระบวนการธรรมชาติ ภายในครอบครัวหรือเพื่อนบ้าน ใกล้เคียง เช่น การเล่าเรื่องให้ลูกหลานฟัง การปฏิบัติงานหรือการสาธิตให้ดู และการได้รับการบอกกล่าวและแนะนำจากผู้ถ่ายทอดเพิ่มเติมอีก

(2) การถ่ายทอดความรู้ทางอ้อม เป็นการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะของความเคยชิน และการรู้เห็น ซึมซับจากการดำเนินชีวิตในหมู่บ้าน ประเพณี/พิธีกรรม ซึ่งจะเป็นการถ่ายทอดความรู้ที่สอดแทรกอยู่ในรายละเอียดพิธีกรรม ผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ แต่การถ่ายทอดในลักษณะนี้ มีมากกว่าชุมชนที่ศึกษาแห่งอื่นๆ

สำหรับบ้านห้วยหินดำ ซึ่งเป็นชุมชนกะเหรี่ยงนั้น มีการสืบทอดวัฒนธรรม ให้กับบุตรหลาน ให้รู้จักและเข้าใจวัฒนธรรมประเพณี รวมถึงการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม ผ่านการแสดงของเด็กและเยาวชนในชุมชน

ภาพที่ 6.14 การสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ผ่านการแสดงของเด็กและเยาวชนในชุมชน

เด็กและเยาวชน เป็นวัยที่รับสิ่งต่างๆ ได้ง่าย และง่ายต่อการปลูกฝังจิตสำนึกและ สร้างทัศนคติให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน อีกทั้งวัยเด็กยังเป็นวัยแรงงานในอนาคต ซึ่งเป็นผู้ทำการผลิตและถ่ายทอดความรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นผู้ที่ใช้ทรัพยากร ธรรมชาติต่อไปในภายภาคหน้า

2) การสืบทอดภูมิปัญญาโดยการจัดกิจกรรม ชุมชนดำเนินการดังนี้

(1) การจัดตั้งกลุ่มเยาวชนรักษ์ป่าต้นน้ำ เพื่อดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม โดยใช้ภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และอาจมีการผสมผสานกับภูมิปัญญา

ภายนอกชุมชนบ้าง กิจกรรมหนึ่งที่กลุ่มดำเนินการ คือ การทำ CD เยาวชนทอฝัน โดยผู้นำและสมาชิกกลุ่มบางส่วนไปร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมกับเยาวชนใน 3 ภาค แล้วร่วมกันจัดทำ CD เยาวชนทอฝัน ด้วยการบันทึกเพลงในภาษากะเหรี่ยงและภาษาไทย แสดงถึงความรักพื้นที่และการรักษาป่า โดยศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFTC) เป็นผู้จัดทำและเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ มีการวางจำหน่ายด้วย

(2) การจัดตั้งกลุ่มป่าชุมชน เพื่อดำเนินกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน โดยใช้ภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และอาจมีการผสมผสานกับภูมิปัญญาภายนอกชุมชนบ้าง เช่น การติดป้ายแสดงสรรพคุณของพืช ทำให้คนเห็นประโยชน์และไม่ทำลายต้นไม้

การติดป้ายแสดงสรรพคุณของพืช

การออกเป็นกฎระเบียบชุมชน
เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ภาพที่ 6.15 การจัดกิจกรรมเพื่อการสืบทอดภูมิปัญญา ของชุมชนบ้านห้วยหินดำ สุพรรณบุรี

(3) การออกกฎระเบียบชุมชน ชุมชนมีการออกเป็นกฎระเบียบชุมชนเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อถือปฏิบัติทั้งคนในชุมชนและผู้มาเยือน เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืน

(4) การเรียนรู้นอกชุมชน ผู้นำชุมชนและสมาชิกบางส่วนมีการไปอบรม ศึกษา ดูงาน และ สัมมนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เชื่อมโยงและถ่ายทอดกับเครือข่ายป่าชุมชนผืนป่าตะวันตก เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการป่าชุมชน

(5) การรวบรวม/จัดเก็บความรู้ที่มีอยู่ให้เป็นระบบ เช่น การรวบรวม/จัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการจัดสรรโซนการใช้ประโยชน์ สรรพคุณ/ประโยชน์ใช้สอยของผลผลิตจากป่า เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มกันรวบรวมความรู้เกี่ยวกับป่าจากผู้อาวุโสมาเก็บบันทึกไว้ด้วย

(6) การสอดแทรกภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชนให้อยู่ในหลักสูตรการศึกษาท้องถิ่น ของ โรงเรียนบ้านห้วยหินดำ เนื่องจากเด็กทุกคนต้องได้รับการศึกษาถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่.3 ซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ และเพื่อเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลา ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยหินดำ (นายคำรณ ชื่นจิต) จึงจัดการความรู้ให้มีแบบแผน มีระบบและขั้นตอนที่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยนำภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนบรรจุอยู่ในหลักสูตรการศึกษาท้องถิ่น เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ตามหลักสูตรและนำมาปฏิบัติได้จริงในชุมชน ซึ่งจะ使得เด็กได้ตระหนักและรู้คุณค่าในสิ่งที่เขาเรียน และเมื่อเขาเรียนจบการศึกษา ก็จะสามารถใช้ความรู้นั้นในการพึ่งตนเองได้ในชุมชน ทั้งในด้านการดำรงชีวิตและด้านเศรษฐกิจ ต่อไป

3.2.2 ผ้าทอข้อมสี่ธรรมชาติ

การทำผ้าทอข้อมสี่ธรรมชาติ เป็นหัตถกรรมที่ทำสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ผู้หญิงทุกบ้านจะต้องทอผ้าเป็น ดังนั้นชาวกะเหรี่ยงบ้านห้วยหินดำสามารถผลิตเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มขึ้นใช้เองภายในครัวเรือน สามารถพึ่งตนเองได้ ตั้งแต่วัตถุดิบในการผลิต ตลอดจนกระบวนการผลิต อุปกรณ์ และเครื่องมือ มีการมัดข้อมเส้นฝ้ายด้วยสี่ธรรมชาติก่อนที่จะนำมาทอเป็นลาย ต่อมา มีใช้สี่เคมีข้อมเส้นฝ้ายกันอย่างแพร่หลาย จนกระทั่งปี พ.ศ. 2535 คุณระวีวรรณ ศรีทอง ซึ่งเป็นนักพัฒนาอิสระ ได้เข้าไปวิจัยเกี่ยวกับการใช้พืชให้สีในการข้อมผ้าของชาวกะเหรี่ยง ทำให้มีการรื้อฟื้นภูมิปัญญาในการข้อมผ้าและมีพัฒนาการด้านการข้อมมากขึ้น ปัจจุบันมีการนำวัสดุที่หลากหลายจากธรรมชาติมาใช้ในการข้อมผ้า เกิดสีใหม่ๆ ขึ้น ทำให้เกิดการอนุรักษ์ ดูแลรักษา และเพาะพันธุ์กล้าพืชพรรณต่างๆ ที่ให้สีซึ่งส่งผลให้มีการดูแลรักษาป่าไม้ไปด้วย

การดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำผ้าทอข้อมสี่ธรรมชาติ สามารถดำรงอยู่และสืบทอดได้ เนื่องจากชุมชนมีการดำเนินการในลักษณะที่คล้ายคลึงกับการจัดการป่าชุมชนใน 2 รูปแบบ ดังนี้

1) การถ่ายทอดความรู้ ชุมชนดำเนินการใน 2 ลักษณะ คือ

(1) การถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยส่วนใหญ่ใช้วิธีการบอกเล่าและทำให้ดูหรือสาธิต รวมทั้งเปิดบันทึกอ่านให้ฟัง ซึ่งการถ่ายทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับกระบวนการในการผลิตผ้าทุกขั้นตอน มีเรื่องราวและความรู้ต่างๆ สอดแทรกผสมผสานกันอยู่อย่างแยกย่อย โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ มีการเชื่อมโยงความเชื่อที่จะทำให้เกิดการดูแลรักษาป่า เพราะเห็นความสำคัญของป่าว่าเป็นแหล่งปัจจัยสี่

(2) การถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ได้จากการรื้อฟื้นภูมิปัญญาเดิมร่วมกับการพัฒนาขึ้นมาใหม่ ความรู้ใหม่ๆ เกิดขึ้น ใช้ฐานความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เช่น ความรู้ในเรื่องของการใช้ตัวสกัด ซึ่งเป็นวัสดุจากธรรมชาติที่มีรส เบี้ยว ขม หรือฝาด ที่จะทำให้สีติดดี และสีไม่ตก ก็ได้มีการทดสอบ/ทดลองโดยใช้ฐานความรู้นี้ เช่น การข้อมสีด้วยใบหูกวาง ก็ให้ใส่สารส้มเป็น

ตัวสกัด หรือหากข้อมสีจากใบไม้ เปลือกไม้ ฯลฯ ที่มีรส เบี้ยว ขม และฝาด อยู่แล้วก็ไม่ต้องเพิ่มตัวสกัด

การถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ ดำเนินการดังนี้

ก. กลุ่มสตรีทอผ้าสี่ธรรมชาติดำเนินการถ่ายทอดให้สมาชิก โดยให้สมาชิกกลุ่มทดสอบ/ทดลอง/ปฏิบัติ ภายใต้การดูแลแนะนำของผู้รู้ จนเกิดความเข้าใจอย่างถูกต้องแล้ว จึงนำไปปฏิบัติจริงต่อไป ในขณะที่ทดสอบ/ทดลอง/ฝึกปฏิบัติ จะมีการจดบันทึกสูตรหรือส่วนผสมต่างๆ ไว้เป็นหลักฐาน เพื่อการปฏิบัติจริงและการถ่ายทอดต่อไป ด้วย

ข. กลุ่มสตรีทอผ้าสี่ธรรมชาติดำเนินการถ่ายทอดให้บุตรหลาน เพื่อสอนให้เข้าใจ ทำให้เกิดความรู้สึกถึงคุณค่า ความรักและความห่วงใย จะได้ฟื้นฟูอนุรักษ์ และสืบทอดให้ภูมิปัญญายังคงอยู่ต่อไป นอกจากนั้นในขณะที่สมาชิกกลุ่มทดสอบ/ทดลอง/ฝึกปฏิบัติ ภายใต้การดูแลแนะนำของผู้รู้นั้น หากเป็นช่วงวันหยุด ที่เด็กไม่ต้องไปโรงเรียน หรือช่วงปิดภาคการศึกษา เด็กๆ บางส่วนจะมาร่วมกิจกรรม ด้วยการสังเกตและอาจช่วยจดบันทึกสูตรหรือส่วนผสมต่าง ๆ ไว้เป็นหลักฐาน เพื่อการปฏิบัติจริงและการถ่ายทอดต่อไป สำหรับเด็กที่สนใจ ก็จะมีการสอนการทอผ้า ให้เด็กเช่นกัน

ภาพที่ 6.16 การถ่ายทอดการทอผ้าสี่ธรรมชาติดำเนินการให้บุตรหลาน

2) การสืบทอดภูมิปัญญาโดยการจัดกิจกรรม ชุมชนดำเนินการดังนี้

(1) การจัดตั้งกลุ่มสตรีทอผ้าสี่ธรรมชาติ โดยมีเป้าหมายที่จะฟื้นฟูการทอผ้า เพื่อเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ และมีผลพลอยได้เป็นอาชีพเสริมที่

สร้างรายได้ให้กับครอบครัว อีกทั้งยังเป็นที่พักการทำงานกลุ่มร่วมกัน ในช่วงแรกๆ ไม่ได้ได้รับความสนใจมากนัก แต่ก็ยังคงรวมกลุ่มกันทำงาน มีการเชิญวิทยากรเข้ามาฝึกอบรม ให้ความรู้ในการย้อม การออกแบบวางลายผ้า รวมถึงการทอผืนผ้า ถึงแม้จะเป็นความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทอผ้าที่มีอยู่แล้วในชุมชน แต่การได้รับการฝึกอบรมจากคนภายนอก ก็ช่วยเสริมฐานความรู้และทำให้เกิดมุมมองในการสร้างผลงานที่มีรูปแบบใหม่ๆ มีการพัฒนาทอวัสดุที่ใช้ในการย้อมสีให้หลากหลายมากขึ้น มีการคิดค้นวิธีการย้อมที่มีประสิทธิภาพ มีการคิดลายเพิ่มเติม และดำเนินกิจกรรมการย้อมและทอผ้าจนถึงปัจจุบัน

(2) การสืบทอดลายผ้า ลายผ้าที่ทอ มีทั้งลายที่ทอง่ายและลายที่ทอยาก เพื่อเป็นการสืบทอดลายผ้าที่ทอยาก และช้า แต่เป็นลายที่สวยงามและแน่น กลุ่มสตรีทอผ้าสี่ธรรมชาติได้กำหนดการหักเงินจากสมาชิกที่นำผ้ามาให้กลุ่มจำหน่าย ดังนี้

ก. ลายพื้นธรรมดา ซึ่งทอได้ง่ายและเร็ว จะหักเงินเข้ากลุ่มไว้ร้อยละ 15

ข. ลายยก ซึ่งทอช้า จะหักเงินเข้ากลุ่มไว้ ร้อยละ 10

ค. ลายจก ซึ่งเป็นลายที่ทอช้ามาก จะหักเงินเข้ากลุ่มไว้ ร้อยละ 5 เพื่อเป็นการจูงใจให้สมาชิกทอ ต่อไป

(3) การเรียนรู้นอกชุมชน ผู้นำชุมชนและสมาชิกบางส่วนมีการไปอบรมศึกษาดูงาน เมื่อได้รับเอกสารตำรา มา ก็จะนำมาแบ่งกันอ่าน เพื่อถ่ายทอดความรู้กันอย่างกว้างขวางขึ้น

(4) การรวบรวม/จัดเก็บความรู้ที่มีอยู่ให้เป็นระบบ เช่น การจัดเก็บความรู้ในเรื่องการทำผ้าทอสี่ธรรมชาติที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเดิมใช้วิธีจำเป็นส่วนใหญ่ นั้น ปัจจุบันได้เพิ่มการจดบันทึกไว้อ่านกันสืบ และบางครั้งมีการจัดเก็บผ้าที่มีลวดลายสวยงามไว้เป็นตัวอย่างของจริงและใช้ในการถ่ายทอดความรู้ ต่อไป

(5) การสอดแทรกภูมิปัญญาให้อยู่ในหลักสูตรการศึกษาท้องถิ่น ของ โรงเรียนบ้านห้วยหินดำ เช่นเดียวกับการสืบทอดภูมิปัญญาการจัดการป่าชุมชน ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยหินดำ (นายคำณ ชื่นจิต) ได้นำภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทอผ้า บรรจุอยู่ในหลักสูตรการศึกษาท้องถิ่น เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ตามหลักสูตรและนำมาปฏิบัติได้จริงในชุมชน ซึ่งจะทำให้เด็กได้ตระหนักและรู้คุณค่าในสิ่งที่เขาเรียน ในช่วงปิดภาคการศึกษา เด็กบางส่วนสามารถทอผ้าลายพื้นธรรมดา จำหน่ายได้ และเมื่อเขาเรียนจบการศึกษา ก็จะสามารถใช้ความรู้ที่เรียนมาในการพึ่งตนเองได้ในชุมชน ทั้งในด้านการดำรงชีวิตและด้านเศรษฐกิจ ต่อไป

3.3.3 การเลี้ยงแพะ

การดำรงอยู่และสืบทอดความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงแพะ ชุมชนดำเนินการใน 2 ลักษณะ ได้แก่

1) การถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นทางการ ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงแพะถูกถ่ายทอดสู่ชุมชนผ่านกระบวนการฝึกอบรม โดยที่ผ่านมานั้นได้จัดการฝึกอบรมให้แก่ผู้สนใจไปแล้ว 2 ครั้ง

ครั้งแรก เป็นการฝึกอบรมหลักสูตรการเลี้ยงแพะเบื้องต้น ให้ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับแพะ พันธุ์แพะ อาหารแพะ เวียนโรงและการเลี้ยงดู และโรคที่พบบ่อย มีผู้เข้ารับการฝึกอบรมทั้งสิ้น 35 คน

ครั้งที่ 2 เป็นการฝึกอบรมที่ได้เพิ่มเติมในเรื่องการใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างแพะกับพืชไร่/สวน (ข้าวโพด ถั่ว ไม้ผล) กระจินและมะขามเทศที่ปลูกเป็นแนวกันลม

2) การถ่ายทอดความรู้อย่างไม่เป็นทางการ เป็นการถ่ายทอดความรู้โดยการบอกเล่าและทำให้ผู้ที่สนใจดู

3.3.4 การทำเกษตรอินทรีย์

การดำรงอยู่และสืบทอดความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์ในส่วนที่เป็นภูมิปัญญาใน ชุมชนดำเนินการถ่ายทอดความรู้อย่างไม่เป็นทางการ เป็นการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยการบอกเล่าและทำให้ดู

3.3 ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

3.3.1 การทำนา

การดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาการทำนา ชุมชนท่างามมีการทำนามานานมาแล้ว ภูมิปัญญาของชุมชนเกี่ยวกับการทำนาดำรงอยู่และสืบทอดได้ เนื่องจากชุมชนมีการถ่ายทอดความรู้คล้ายชุมชนบ้านวังยาว ตำบลเทียงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท ซึ่งมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ การถ่ายทอดความรู้ทางตรงและการถ่ายทอดความรู้ทางอ้อม โดยเนื้อหาในการถ่ายทอดความรู้มี 2 ระดับ คือ

1) ความรู้ทั่วไป เป็นความรู้ที่ใช้ในการทำนาโดยทั่วไป ทำอยู่ในวิถีชีวิตปกติประจำวัน จะมีการถ่ายทอดความรู้ใน 2 ลักษณะ ดังนี้

(1) การถ่ายทอดความรู้ทางตรง โดยการถ่ายทอดผ่านบุคคลในครอบครัว โดยมีวิธีการต่างๆ เช่น การสั่งสอนจากบิดามารดาผู้บุตรหลาน การเป็นลูกมือช่วยทำนา หรือเป็นผู้ช่วยงานในครอบครัว และการได้รับการบอกกล่าวและแนะนำจากผู้ถ่ายทอดเพิ่มเติมอีก รวมทั้ง การถ่ายทอดจากบุคคลอื่น ที่เป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในการทำนา

(2) การถ่ายทอดความรู้ทางอ้อม เป็นการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะของความเคยชิน และการรู้เห็น ซึมซับจากการดำเนินชีวิตในหมู่บ้าน ประเพณี/พิธีกรรม ซึ่งจะเป็นการถ่ายทอดความรู้ที่สอดแทรกอยู่ในรายละเอียดพิธีกรรม ผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ แต่การถ่ายทอดในลักษณะนี้ ในปัจจุบันแทบจะไม่มีแล้ว

2) ความรู้เฉพาะทาง เป็นเรื่องของเทคนิคหรือวิธีการที่เฉพาะเจาะจง เป็นเรื่องของความรู้เฉพาะบุคคล เช่น การเก็บเมล็ดข้าวพันธุ์ขาวเหลือง ไว้ปลูกเอง จะถ่ายทอดความรู้ทางตรงให้แก่ผู้รับการถ่ายทอด หรือ ผู้รับการถ่ายทอดเรียนรู้โดยตรงจากผู้รู้เหล่านั้น

3.3.2 ภูมิปัญญาเพื่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ

สถานการณ์การทำนาของชุมชนท่างาม มีปัญหาที่จากภัยธรรมชาติ คือ น้ำท่วมทำให้ผลผลิตเสียหายมากและหลายครั้ง ทำให้เกษตรกรผู้ทำนาส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ต้องเช่าที่ดินทำนา มีอายุมาก และบางส่วนทำด้วยความจำใจ โดยระบุว่า “ไม่ทำก็ไม่มีเค” คือ ถ้าไม่ทำนา ก็ไม่สามารถกู้เงินจากธนาคารเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้ ทำให้ไม่มีเงินทุนและเงินหมุนเวียน สำหรับการดำรงชีวิต ดังนั้น ในปัจจุบันเกษตรกรผู้ทำนาส่วนใหญ่ จึงไม่นิยมถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทำนาให้บุตรหลาน แต่จะส่งเสริมให้ศึกษาในระบบ เพื่อไปประกอบอาชีพอื่น จะได้ไม่ต้องยากจนเหมือนตนเอง

ด้วยเหตุที่บิดามารดายากจน และต้องใช้ชีวิตส่วนใหญ่ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำให้ไม่มีเวลาอบรมสั่งสอนบุตรหลาน ทำให้เด็กและเยาวชนบางส่วนปัญหาในเรื่องการมั่วสุม ดื่มสุรา สูบบุหรี่ เล่นสนุก เล่นเกม ขับรถซิ่ง ไม่มีเงินศึกษาต่อและไม่มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพ รวมถึงการดำรงชีวิตในท้องถิ่น และยังมีเด็กและเยาวชนบางส่วนที่กำลังศึกษาแต่มีเวลาว่างในช่วงวันหยุดหรือปิดภาคการศึกษา ดังนั้นชุมชนท่างาม ธรรมเกษตร หน่วยงานต่างๆ รวมทั้งคณาจารย์บางส่วนจากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช จึงได้จัดการทอดป่าการศึกษาเพื่อสนับสนุน “กองทุนสวัสดิการเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนตำบลท่างาม” โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายดังนี้

1. เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ให้แก่เด็กและเยาวชน โดยใช้กิจกรรมที่สร้างสรรค์
2. เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียน
3. เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ของทุกฝ่ายในชุมชน ให้กลายเป็นชุมชนน่าอยู่ในอนาคต

การจัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนตำบลท่างาม

ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านของ ดร. เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ ร่วมกับชุมชน ได้จัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน ดังนี้

1. เด็กในวัยเรียน

- ในช่วงปิดภาคการศึกษา ได้จัดกิจกรรม 23 วัน
- โดยเปิดสอน 3 หลักสูตร ได้แก่ 1) ศิลปะ เพื่อให้มีอารมณ์สุนทรีย์ 2) วิชาการ ประกอบด้วย วิชาภาษาไทยและคณิตศาสตร์. เพื่อช่วยส่งเสริมการศึกษาในระบบ และ 3) คนตรีไทย ประกอบด้วย ขลุ่ย ซอ ระนาด และจะเข้ เพื่อให้เกิดความรู้สึถึงคุณค่า ความรักและความห่วงใยในวัฒนธรรมไทย
- ภาคเช้า มีรถไปรับ เด็กห่อข้าวมารับประทานเองและภาคบ่าย มีรถไปส่ง

ภาพที่ 6.17 การจัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนตำบลท่างาม

2. เยาวชนที่ไม่ได้เรียนในระบบ ได้จัดการอบรมวิชาชีพทางการเกษตรให้
เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ ต่อไป

ภาพที่ 6.18 การจัดกิจกรรมอบรมวิชาชีพ เพื่อการพัฒนาเยาวชนที่ไม่ได้เรียนในระบบ

3.4 บ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ

3.4.1 การสร้างและปรับปรุงบ้านดิน

การดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาการสร้างและปรับปรุงบ้านดิน สามารถดำรงอยู่และสืบทอดได้ เนื่องจากชุมชนมีการดำเนินการ ใน 2 รูปแบบ ดังนี้

1) การถ่ายทอดความรู้ ชุมชนดำเนินการใน 2 ลักษณะ คือ

(1) การถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบิดาสู่บุตร เริ่มจาก นาย อี๊ว เพชรสุก (ลุงไหล) ได้ไปร่วมกับชุมชนมันฮิ้น ทำบ้านดินเมื่อปี 2546 แล้วนำความรู้ที่ได้จากการฝึกปฏิบัติและร่วมทำบ้านดินกับชุมชนมันฮิ้น มาปลูกบ้านดินของตนเองในตำบลบ้านไร่ ลุงไหลจึงถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทำบ้านดินให้แก่บุตรสาว การถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีการบอกเล่า ทำให้ดูหรือสาธิต ฝึกปฏิบัติและทำจริง เพื่อช่วยกันสร้างบ้านดินขึ้นมาเป็นที่อยู่อาศัยและเปิดเป็นร้านค้าของชำและขายกล้วยเดี่ยว

(2) การถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้สู่ผู้ร่วมงาน โดยการใช้ภูมิปัญญาเดิมร่วมกับการพัฒนาขึ้นมาใหม่ เมื่อต้นปี 2547 ชุมชนบ้านเทพนาได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำบ้านดิน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำเป็นโฮมสเตย์ เพื่อให้มีรายได้แก่ชุมชน โดยอาศัยความรู้จากลุงไหล ขณะเดียวกันคุณวิเชียร พรหมทุ่งก็ก็ได้มาช่วยในการบริหารจัดการเรื่องที่ดิน และการจัดการ สมาชิกชุมชนจึงรวมตัวกันเพื่อสร้างบ้านดิน โดยเริ่มจากการสร้างสโมสร์ สำหรับวัสดุที่ใช้ในการสร้างบ้านดินสามารถหาได้ในท้องถิ่น (ดิน, ฟาง, น้ำ) และสมาชิกสละแรงงานมาช่วยกันทำ ส่วนความรู้ที่ใช้นั้น เนื่องจาก สมาชิกชุมชนส่วนใหญ่มีความรู้ประสบการณ์ในการทำงานก่อสร้าง เช่น ช่างไม้ ช่างปูน ดังนั้นเมื่อลุงไหล และบุตรสาว ซึ่งเป็นผู้รู้เกี่ยวกับการสร้างบ้านดินมาถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการเตรียมดิน การย่ำดิน และ การสร้างบ้านดิน ให้แก่สมาชิกชุมชนในฐานะผู้ร่วมงาน โดยวิธีการบอกเล่า ทำให้ดูหรือสาธิต ฝึกปฏิบัติและทำจริง ผู้ร่วมงานทั้งหมดก็สามารถผสมผสานระหว่างความรู้เกี่ยวกับการสร้างบ้านดินและความรู้เกี่ยวกับการก่อสร้าง พัฒนาขึ้นมาใหม่เป็น ความรู้เกี่ยวกับการสร้างบ้านดินที่แตกต่างไปจากความรู้เดิมที่ลุงไหลเคยได้รับมาจากชาวชุมชนมันฮิ้น ทำให้สามารถก่อสร้างบ้านดินที่มีลักษณะแตกต่างไปจากบ้านดินบน ของชาวบ้านชุมชนมันฮิ้น

เนื่องจากโครงการจัดสร้างบ้านดินสิ่งมหัศจรรย์ของโลก จาก 16 หมู่บ้านของตำบลบ้านไร่ มีระยะเวลาไม่มาก ดังนั้น ชาวบ้านเทพนา ไม่สามารถใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิม แต่เพียงอย่างเดียวในการสร้างบ้านดิน มีการนำภูมิปัญญาออกมาใช้ และเนื่องจากมีงบประมาณจากรัฐบาลสนับสนุนในเรื่องเหล็กและกระเบื้องหลังคา ดังนั้น บ้านดินที่สร้างขึ้นจึงใช้โครงเหล็กและหลังคากระเบื้อง ดังภาพที่ 8.10 การนำภูมิปัญญาออกมาใช้ในการสร้างบ้านดิน

(3) การถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้รุ่นหนึ่งไปสู่อีกเยาวชนและเด็กอีกรุ่นหนึ่ง เนื่องจากโครงการจัดสร้างบ้านดินสิ่งมหัศจรรย์ของโลก จาก 16 หมู่บ้านของตำบลบ้านไร่ โครงการนี้มีระยะเวลาไม่มาก ดังนั้น ชาวบ้านเทพนาจึงนำบุตรหลานมาช่วยงานสร้างบ้านดิน จึงเกิดการถ่ายทอด

ภูมิปัญญาจากผู้รู้หนึ่งไปสู่อีกเยาวชนและเด็กอีกรุ่นหนึ่ง โดยวิธีการบอกเล่า ทำให้ดูหรือสาธิต ฝึกปฏิบัติและทำจริง เยาวชนสามารถช่วยงานสร้างบ้านดินได้ทันทีที่ได้รับความรู้ ส่วนเด็กนั้น ชาวบ้านเทพนาต้องการให้สืบทอดองค์ความรู้การสร้างบ้านดิน เพื่อให้คงอยู่และนำไปปรับใช้ในการสร้างบ้านต่อไป

(4) การถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นทางการ โดยใช้วิทยากร เนื่องจากบ้านดินที่สร้างขึ้นใช้โครงเหล็กและหลังคากระเบื้อง ทำให้หลังคาไม่เป็นธรรมชาติและไม่เข้ากับบ้านดิน ทางจังหวัดชัยภูมิได้ขอให้ปรับเปลี่ยนหลังคาใหม่ ทีมนักวิจัยจึงนำวิทยากรซึ่งเป็นอาจารย์จากสถาบันการศึกษา มาช่วยออกแบบหลังคาบ้านดิน และถ่ายทอดความรู้วิธีการฉาบหลังคา เพื่อให้ดูเป็นธรรมชาติ ไม่ขัดกับบ้านดิน ดังภาพที่ 8.11 การถ่ายทอดความรู้เรื่อง การฉาบหลังคากระเบื้องให้ดูเป็นธรรมชาติ

2) การสืบทอดภูมิปัญญาโดยการจัดกิจกรรม เป็นการกระตุ้นเสริมจากกิจกรรมต่างๆ ของทีมนักวิจัย ร่วมกับชุมชน แล้วคืนข้อมูลสู่ชุมชน โดยดำเนินการดังนี้

(1) โครงการนักสืบพันธุ์ไม้ ตามเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนบ้านดิน เป็นกิจกรรมที่สืบเนื่องมาจากทีมนักวิจัย ร่วมกับชุมชนบ้านดิน ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ ได้ดำเนินงานวิจัยเพื่อศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เหมาะสม จนเกิดการรวบรวมศึกษาข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว และทำการออกแบบเส้นทางท่องเที่ยวบริเวณชุมชน ซึ่งพบว่าตลอดเส้นทางท่องเที่ยวที่ออกแบบนั้น มีพันธุ์ไม้ที่เป็นประโยชน์และควรค่าแก่การศึกษาอยู่มากมาย จึงทำให้ชาวบ้านที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำชมเส้นทางท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่า ควรจัดทำโครงการนักสืบพันธุ์ไม้ตามเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนบ้านดิน โดยมีวัตถุประสงค์ของโครงการ ดังนี้

- ก. เพื่อศึกษาพันธุ์ไม้ตามเส้นทางท่องเที่ยว ที่จัดโดยชุมชนบ้านดิน ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ
- ข. เพื่อศึกษาแนวทางในการอนุรักษ์ และขยายพันธุ์ไม้ที่สำคัญในท้องถิ่น
- ค. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนบ้านดินอย่างเหมาะสมและยั่งยืน

โครงการนี้ เป็นการสืบทอดความรู้ในลักษณะการรวบรวมข้อมูลความรู้จากผู้รู้ในชุมชน และรวบรวมความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้ ผสมผสานกับแหล่งความรู้อื่นๆ เช่น ชื่อที่เรียกกันโดยทั่วไป ชื่อทางวิทยาศาสตร์ การใช้ประโยชน์ และวิธีการขยายพันธุ์ เป็นต้น เพื่อเป็นประโยชน์ในการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นแก่ชาวชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนคนรุ่นใหม่ในชุมชน ได้มีโอกาสทำกิจกรรมที่จะช่วยเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ในการทำงานวิจัยร่วมกัน นอกเหนือไปจากการให้บริการด้านข้อมูลกับนักท่องเที่ยวและผู้สนใจทั่วไป

ผลการดำเนินโครงการ ทำให้เกิดผล ดังนี้

- ก. มีคู่มือพันธุ์ไม้ที่พบตามเส้นทางท่องเที่ยว สำหรับผู้นำชมแหล่งท่องเที่ยว
- ข. เพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ในการทำงานวิจัยร่วมกันระหว่างเยาวชนในชุมชน กับผู้รู้ในชุมชน ผู้นำชมท้องถิ่นและคณะผู้วิจัย
- ค. เป็นกิจกรรมที่เพิ่มเนื้อหาที่สำคัญในการตระหนักรู้เกี่ยวกับการใช้รักษาและวางแผนทรัพยากรของชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นสิ่งที่เพิ่มเติมจากการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบของชุมชนที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม

ภาพที่ 6.19 การสืบทอดภูมิปัญญาโดยการจัด โครงการนักสืบพันธุ์ไม้ ตามเส้นทางท่องเที่ยว

3.5 สรุปภาพรวมของการดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน

การดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน สามารถสรุปภาพรวมได้ดังนี้

3.5.1 มีการถ่ายทอดความรู้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1) การถ่ายทอดความรู้ทางตรง เป็นการถ่ายทอดความรู้จากคนหนึ่งสู่คนหนึ่งตามกระบวนการธรรมชาติ ภายในครอบครัวหรือเพื่อนบ้านใกล้เคียง เช่น

- การที่บิดามารดาสั่งสอนว่า เครื่องมือชนิดนี้ใช้ทำอะไร
- การเป็นลูกมือช่วยทำนาและการเป็นผู้ช่วยงานในครอบครัว

วิธีการถ่ายทอดความรู้ทางตรง มีดังนี้

- (1) ได้คู่ตัวอย่างของจริงหรือดูงาน ทำให้ได้สัมผัสงาน
- (2) เห็นแบบอย่างและสังเกตการปฏิบัติงานหรือการสาธิตให้ดูของผู้ถ่ายทอดเป็นประจำในชีวิตประจำวัน
- (3) ผู้รับการถ่ายทอดจึงจดจำได้ มีการทำเลียนแบบ

- (4) การฝึกฝนและลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง โดยการเรียนรู้จะเป็นการรับ การถ่ายทอดที่เกิดจากการทำงานจริง
- (5) เริ่มจากงานที่ง่ายไปสู่งานที่ยากตามลำดับ
- (6) การได้รับการบอกกล่าวและแนะนำจากผู้ถ่ายทอดเพิ่มเติมอีก ทำให้เกิด เป็นความชำนาญและความสามารถผลิตผลงานที่มีคุณภาพดีเทียบเท่า กับผลงานของผู้ถ่ายทอด
- (7) การฝึกอบรมอย่างเป็นทางการ มีการจัดเนื้อหาสาระของหลักสูตรตาม ความต้องการของผู้เข้าอบรม

2) การถ่ายทอดความรู้ทางอ้อม เป็นการถ่ายทอดความรู้ใน 2 ลักษณะ ดังนี้

- (1) ในลักษณะของความเคยชิน และการรู้เห็น ซึมซับจากการดำเนินชีวิต ในหมู่บ้าน ซึ่งมีประเพณีหรือพิธีกรรมต่างๆ
- (1) ในรูปแบบนิทาน/เพลงกล่อมเด็ก/เรื่องเล่า/ตำนาน โดยในอดีตความรู้ เรื่องต่างๆ จะสอดแทรกอยู่ในสิ่งเหล่านี้

3.5.2 มีการถ่ายทอดให้แก่เยาวชนหรือ เด็กที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัว ทำให้เกิด ความรู้สึกถึงคุณค่า ความรักและความห่วงใย

3.5.3 มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันของกลุ่มประกอบอาชีพเดียวกัน ที่อยู่ใน ชุมชนเดียวกัน

3.5.4 มีการถ่ายทอด/สืบทอด/แพร่ขยายเป็นเครือข่าย เป็นกระบวนการถ่ายทอด ความรู้สู่กันและกันดังกล่าวเป็นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันของคนและชุมชน รวมทั้งชุมชน อื่นด้วย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ เครือข่ายการเรียนรู้สามารถ รักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ โดยบุคคลหรือชุมชนนั้นๆ พยายามอนุรักษ์ความรู้ดั้งเดิม และเลือกรับ วิทยาการความรู้ ทักษะ และความชำนาญใหม่ๆ โดยนำมาปรับใช้ในสังคมได้อย่างเหมาะสมหรือชาญฉลาด

3.5.5 มีการกระตุ้นเสริมจากกิจกรรมต่างๆ ของทีมนักวิจัย และองค์กรต่างๆ แล้วคืน ข้อมูลสู่ชุมชน

3.5.6 มีความรู้ ความเข้าใจ ตระหนักในความสำคัญและห่วงใย เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้อย่างยั่งยืน

3.5.7..มีการพัฒนาและปรับปรุงภูมิปัญญาที่กำลังใช้อยู่ให้สามารถแก้ไขปัญหาใหม่ เมื่อมีปัญหายุ่งยากที่หาทางออกไม่ได้ จึงเกิดการพัฒนาและปรับปรุงภูมิปัญญาที่กำลังใช้อยู่ให้สามารถ แก้ไขปัญหาใหม่ ทำให้เกิดองค์ความรู้ (ภูมิปัญญาใหม่) ภูมิปัญญาจึงมีการเปลี่ยนแปลง มีวิวัฒนาการ ตามสภาพแวดล้อม ตามปฏิสัมพันธ์ที่มีกับวัฒนธรรมอื่นๆ กับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีการ ผสมผสาน การบูรณาการ การประยุกต์เกิดขึ้นตลอดเวลา

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาของชุมชน เป็นการสะสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน และมีการสืบทอด ถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่างๆ ในการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับธรรมชาติและสังคมมนุษย์ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติไม่ว่าจะโดยวิธีใดก็ตาม ถือเป็นศักยภาพที่ก่อให้เกิดดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน

4. รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดี (best practice)

4.1 รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดีของชุมชนปฏิบัติการ

ชุมชนปฏิบัติการทั้ง 4 แห่ง ได้แก่

4.1.1 บ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท

4.1.2 บ้านห้วยหินดำ ป่าผากและห้วยขนุน ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี

4.1.3 ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

4.1.4 บ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ

ได้นำเสนอเป็นขั้นตอน ดังตารางที่ 6.4 ต่อไปนี้

ตารางที่ 6.4 ขั้นตอนที่แสดงรูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดีของชุมชนปฏิบัติการ

ขั้นตอน	จ.ชัยนาท	จ.สุพรรณบุรี	จ.ปราจีนบุรี	จ. ชัยภูมิ
	การหมักฟางข้าว	การทอผ้าสี่ธรรมชาติ	การพัฒนาการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวและการทดสอบพันธุ์ข้าว	การสร้างบ้านดิน
1. วิเคราะห์ความต้องการความรู้	*วิเคราะห์ความต้องการความรู้ของสมาชิกภายในกลุ่มร่วมกัน	*วิเคราะห์ความต้องการความรู้ของสมาชิกภายในกลุ่มร่วมกัน	* ตั้งวงวงสนทนา พูดคุย และ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ถึง ความ ต้องการ ความรู้	* ตั้งวงวงสนทนา พูดคุย และ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ถึงความต้องการความรู้
2. ร่วมกันกำหนดสมาชิกในกลุ่มร่วมกัน กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายให้ชัดเจน	*สมาชิกภายในกลุ่ม ร่วมกัน กำหนด วัตถุประสงค์และ เป้าหมายให้ชัดเจน	* สมาชิกภายในกลุ่ม ร่วมกัน กำหนด วัตถุประสงค์และ เป้าหมายให้ชัดเจน	* สมาชิกภายในกลุ่ม ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ในการพัฒนาการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ขาวหลวงและการทดสอบพันธุ์ข้าว โดยทำในคราวเดียวกันกับขั้นตอนที่ 1	* สมาชิกร่วมกัน กำหนดวัตถุประสงค์ เพื่อจัดทำเป็น home stay เพื่อให้มีรายได้แก่ชุมชน
3. สืบหาความรู้	*สืบหาความรู้เดิมที่มี	*สืบหาพบภูมิปัญญาในการ	*พบว่ามีความรู้เดิมในการ	*สืบหาความรู้ในการทำ

ขั้นตอน	จ.ชัยนาท	จ.สุพรรณบุรี	จ.ปราจีนบุรี	จ. ชัยภูมิ
เดิม ที่มีอยู่เพื่อพิจารณาความเพียงพอ	อยู่พบว่า มีไม่เพียงพอ	ข้อแม้ใช้ตัวสกัดเป็นวัสดุจากธรรมชาติที่มีรสเปรี้ยวขมหรือฝาด ทำให้สีติดดีและไม่ตกจึงไม่ต้องเพิ่มตัวสกัด *ความรู้ที่ได้ยังไม่เพียงพอ	คัดพันธุ์ข้าวจากวงจรมีการฟื้นฟูความรู้เดิม *พร้อมกับแสวงหาความรู้เรื่องการคัดพันธุ์ข้าวเพิ่มเติมที่มีความเหมาะสมกับตนเอง	บ้านดินจากนาย อีวพรสุก(ลุงไหล) ได้ไปร่วมกับชุมชนมันฮิ้น *สมาชิกชุมชนส่วนใหญ่มีความรู้ประสบการณ์ในการทำงานก่อสร้าง *ความรู้ที่ได้ยังไม่เพียงพอ
4. สืบหาแหล่งความรู้และรวบรวมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ส่วนที่ขาด	* สืบหาทั้งในชุมชนและนอกชุมชน * เพื่อเพิ่มพูนความรู้ส่วนที่ขาด เช่น -	* สืบหาวัสดุที่หลากหลายจากธรรมชาติมาใช้ในการข้อเฝ้าย * ศึกษาค้นคว้าขึ้น * ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์พืชพรรณต่างๆ มีการดูแลรักษาตะกอนที่กล้าไม้ที่ให้สี ซึ่งเป็นการส่งผลถึงการดูแลรักษาป่าไม้	* สืบหาทั้งในชุมชนและนอกชุมชน * เพื่อเพิ่มพูนความรู้ส่วนที่ขาด	* สืบหาทั้งในชุมชนและนอกชุมชน * เพื่อเพิ่มพูนความรู้ส่วนที่ขาด เช่น -การจัดภูมิทัศน์ -วิธีการฉาบหลังคาเพื่อให้ดูเป็นธรรมชาติไม่ขัดกับบ้านดิน พื้นดิน
5. จัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้	* สมาชิกชุมชนแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยคุยกันในกลุ่มเล็กๆ และไปเยี่ยมชมแปลงชุมชนข้างเคียง * นาวาวิชาญ เหล็กเพชรและเพื่อน ไปฝึกอบรมและทัศนศึกษาเพื่อรับความรู้จากหน่วยงานราชการ * ในระหว่างฝึกอบรมก็แลกเปลี่ยนความรู้แนวคิดกับเกษตรกรอื่น แล้วนำกลับมาแลกเปลี่ยนกับเพื่อนในชุมชน * ทีมวิจัยจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการจัดกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ	* สมาชิกกลุ่มจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยการทดสอบ/ทดลอง/ปฏิบัติ ภายใต้อการดูแลแนะนำของผู้รู้จนเกิดความเข้าใจอย่างถูกต้อง	* ทีมวิจัยจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเกษตรกรและจัดศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายและกลับมาวิเคราะห์ปัญหาหารือกันในกลุ่ม เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเองในเรื่องผลผลิตตกต่ำ	* ทีมวิจัยจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสมาชิกชุมชนและจัดอาจารย์จากสถาบัน การศึกษา มาถ่ายทอดความรู้ให้

ขั้นตอน	จ.ชัยชนะ	จ.สุพรรณบุรี	จ.ปราจีนบุรี	จ. ชัยภูมิ
6. นำความรู้มาใช้ประโยชน์	* สมาชิกชุมชน นำความรู้ที่ได้มาปฏิบัติ เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์และสามารถลดปริมาณปุ๋ยเคมีลงทำให้สามารถลดต้นทุน	* สมาชิกกลุ่มนำความรู้ที่มีความเข้าใจอย่างถูกต้องแล้ว ไปปฏิบัติจริง	* นำความรู้ที่ได้มาปฏิบัติ เพื่อแก้ไขปัญหา	* นำความรู้มาปรับใช้ - จัดภูมิทัศน์ของบ้านดินเพื่อให้เป็นห้องที่เขี้ยวที่สวยงาม - ฉาบ หลังคา เพื่อให้ให้ดูเป็นธรรมชาติ ไม่ขัดกับบ้านดิน
7. จัดเก็บความรู้	* จัดเก็บความรู้ โดยบันทึกไว้เป็นข้อมูลงานวิจัย ที่สามารถนำไปวิเคราะห์ปริมาณธาตุอาหารในดิน	* ในขณะที่ทดสอบ/ทดลอง/ปฏิบัติ จะมีการจดบันทึกสูตรหรือส่วนผสมต่างๆ ไว้เป็นหลักฐาน เพื่อการปฏิบัติจริงและการถ่ายทอดต่อไป	* จัดเก็บในรูปแบบของการจดจำ และการจดบันทึกในสมุดบันทึกของตนเอง	* จัดเก็บในรูปแบบของการจดจำ และการจดบันทึกในสมุดบันทึกของตนเอง
8. สรุปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ	* จากการทดสอบ/ทดลอง/ปฏิบัติ ภายใต้อาการดูแลแนะนำของทีมวิจัย แล้วสรุปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ	* จากการทดสอบ/ทดลอง/ปฏิบัติ ภายใต้อาการดูแลแนะนำของผู้รู้แล้วสรุปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ	* โดยการทดลองปฏิบัติ เรียนรู้ถูกผิด แล้วสรุปเป็นบทเรียนของตนเอง	* สรุปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ
9. คัดเลือกความรู้ที่ดีเก็บไว้	* คัดเลือกความรู้ที่ดี ที่มีเหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น และตนเอง จดบันทึกเก็บไว้	* คัดเลือกความรู้ที่ดี ที่มีเหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น จดบันทึก เก็บไว้	* คัดเลือกความรู้ที่ดี ที่มีเหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น และตนเอง จดบันทึก เก็บไว้	* คัดเลือกความรู้ที่ดี ที่มีเหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น จดบันทึก เก็บไว้

4.2 สรุปภาพรวมของรูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดี

รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดี สามารถสรุปภาพรวมได้ดังนี้

4.2.1 การวิเคราะห์ความต้องการความรู้ของสมาชิกในกลุ่มหรือชุมชน อาจดำเนินการอย่างเป็นทางการ ในลักษณะเวทีชุมชน หรือไม่เป็นทางการ เช่น การตั้งวงสนทนาพูดคุยกัน หรืออภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ก็ได้ ซึ่งความรู้ที่สมาชิกในกลุ่มหรือคนในชุมชนต้องการ ส่วนใหญ่จะเป็นความรู้ที่นำมาใช้ประกอบอาชีพและอาชีพเสริม อาจมีความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมบ้าง

4.2.2 การร่วมกันกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ อาจจะดำเนินการพร้อมกับการวิเคราะห์ความต้องการความรู้ของสมาชิกในกลุ่มหรือชุมชน ก็ได้

4.2.3 การสำรวจความรู้เดิมที่มีอยู่ ว่าเพียงพอต่อความต้องการ หรือไม่ หากชุมชนมีความรู้เดิมอยู่ และไม่ได้ใช้ ก็จะมีการฟื้นฟูความรู้เดิม หากความรู้เดิมที่มีอยู่ไม่เพียงพอ คนในชุมชนก็จะแสวงหาความรู้เพิ่มเติม หากชุมชนไม่มีความรู้เดิมอยู่ ก็จะแสวงหาความรู้ภายนอกที่มีความเหมาะสมกับตนเอง

4.2.4 การสำรวจแหล่งความรู้และรวบรวม เพื่อเพิ่มพูนความรู้ส่วนที่ขาด โดยการสำรวจทั้งในชุมชนและนอกชุมชน

4.2.5 การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้ เช่น บอกเล่า พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น จัดเวที ฯลฯ กิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้จะเกิดขึ้นหลังจากได้ลงมือปฏิบัติ เมื่อคนในชุมชนเริ่มปฏิบัติ ทำให้มีประสบการณ์เป็นของตนเอง จากนั้นจึงมีการแลกเปลี่ยนความรู้กันทั้งโดยแบบธรรมชาติ ที่เมื่อเพื่อนในกลุ่มเจอกัน ทักทายกัน และจะเล่าสู่กันฟัง และทั้งเกิดจากการจัดเวที พูดคุย แสดงความคิดเห็น เพื่อสรุปบทเรียนร่วมกัน

4.2.6 การนำความรู้มาใช้ประโยชน์ ความรู้ที่ได้จากการแสวงหาความรู้ และจากการปฏิบัติของแต่ละคน มีการนำความรู้มาใช้แตกต่างกันตามบทเรียนของตนเองที่สรุปได้ จึงเกิดเป็นความรู้ที่มีผลกระทบต่อของแต่ละคน

4.2.7 การจัดเก็บความรู้ เช่น จำ จดบันทึก บันทึกภาพ และเสียง ฯลฯ ซึ่งการจัดเก็บความรู้ส่วนใหญ่ จะอยู่ในรูปแบบของการจดจำ และการจดบันทึกในสมุดบันทึกของตนเอง

4.2.8 การสรุปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เมื่อคนในชุมชนได้ทดลองหรือปฏิบัติจริง จะเกิดการเรียนรู้ ทราบถึงสิ่งที่ถูกผิด แล้วสรุปเป็นบทเรียนของตนเอง

4.2.9 การคัดเลือกความรู้ที่ดีเก็บไว้ ความรู้ที่ดี ที่มีเหมาะสมกับสภาพของคนในชุมชนหรือท้องถิ่น จะถูกคัดเลือก และเก็บไว้ อาจอยู่ในลักษณะการจำเป็นส่วนใหญ่ และอาจมีการจดบันทึกและบันทึกภาพ บ้าง

รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดี ที่มี 9 ขั้นตอน สามารถเขียนเป็นภาพได้ ดังนี้

ภาพที่ 6.20 รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดี

5. ปัญหา เงื่อนไขและปัจจัยในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน และการแก้ไขปัญหาของชุมชน

5.1 บ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท

การศึกษาครั้งนี้ พบว่า เงื่อนไขในการฝึกอบรมตามโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ ส่งผลให้กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง และมีการตัดสินใจในการใช้ความรู้และข้อมูล กิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนี้ สามารถนำไปสู่โจทย์ที่จะเกิดการเรียนรู้ในประเด็นใหม่ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์การผลิต ที่เป็นประเด็นการพัฒนา

สมาชิกในชุมชน ได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา ปัจจัย เงื่อนไข และการแก้ไขปัญหา แล้วได้ข้อสรุปดังนี้

5.1.1 ปัญหา

- พื้นที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากปลูกข้าวต่อเนื่องกันเป็นเวลานาน
- ต้องใส่ปุ๋ยเคมีในปริมาณมาก แต่ปุ๋ยมีราคาแพงมาก ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงมาก

- เมล็ดพันธุ์ถูกผสมจากศูนย์ขยายพันธุ์พืช หรือสถานีวิจัยข้าว มีจำนวนไม่พอเพียง จึงต้องเลี้ยงใช้พันธุ์ที่ซื้อมาจากตลาด และส่วนหนึ่งจะเลือกซื้อเมล็ดพันธุ์จากแปลงนาในหมู่บ้านที่เห็นว่าข้าวมีความสูงสม่ำเสมอ
- ในแปลงปลูกบางแปลงมีข้าวดีดมาก
- การแก้ปัญหาแบบแยกส่วน ไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เป็นองค์รวมได้
- การจัดการความรู้ด้วยวิธีการถ่ายทอดโดยตรงผ่านคนในครอบครัวโดยผ่านวิถีชีวิตปกติประจำวัน และการถ่ายทอดในชุมชนแบบดั้งเดิม ไม่ได้ผลดีเท่าที่ผ่านมา เพราะ สภาพของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป เช่น คนในชุมชนใช้เวลาอยู่ด้วยกัน ประกอบอาชีพร่วมกันน้อยลง ระยะเวลาในการถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชนนั้น อยู่ในช่วงระยะเวลาที่จำกัด

5.1.2 ปัจจัยสนับสนุน

- มีผู้นำการเปลี่ยนแปลง (เจ้าหน้าที่ส่งเสริม) ที่มีความกระตือรือร้น ตั้งใจและเอาใจใส่ในการทำงาน
- มีผู้นำเกษตรกรหลายคนที่มีประสบการณ์ในการปลูกข้าวมานาน และชวนขยายหาความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ
- มีการพัฒนาผู้นำใหม่ๆ โดยการเพิ่มพูนความรู้ในการทำงาน เพื่อช่วยแบ่งเบาภารกิจของผู้นำชุมชน
- ผู้นำเกษตรกรและสมาชิกบางคนมีประสบการณ์ทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- ในชุมชนมีการร่วมมือในโครงการพัฒนาจากรัฐด้วยดีตลอดมา การจัดการความรู้ของชุมชน โดยส่วนใหญ่จะเกิดจากหน่วยงานภายนอกเข้ามาดำเนินงาน ช่วยให้ชุมชนมีการจัดการความรู้ที่เป็นระบบ สามารถนำความรู้มาใช้แก่คนในชุมชนเมื่อต้องการ
- มีวัตถุดิบ คือ หยวกกล้วยที่สามารถใช้ทำสารสกัดชีวภาพได้
- มีการสร้างแรงจูงใจ

5.1.3 ปัจจัยอุปสรรค

- โครงสร้างของฝน ทำให้ต้องเก็บเกี่ยวแล้วเสร็จก่อนเดือนตุลาคม หรือ ต้นเดือนพฤศจิกายน เพื่อหลีกเลี่ยงการออกรวงในช่วงอากาศหนาวเย็น
- ภาวะน้ำท่วมที่มีโอกาสเกิดขึ้นในเดือนพฤศจิกายน ถึงธันวาคม

5.1.4 เงื่อนไข

- ความร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชนในการสร้างและใช้ความรู้เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ โดยมี “การจัดการความรู้” เป็นกลไกสำคัญ
- การจัดการความรู้จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อวัฒนธรรมการทำงานของสมาชิกในชุมชนปรับเปลี่ยนมาสู่การมีการศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ ตลอดชีวิต ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น และมีความขยัน อดทน

5.1.5 แนวทางการแก้ไข

- มีเวทีเรียนรู้ร่วมกัน
- มีการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน โดยผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- การจัดการความรู้ในลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่มีการตั้งโจทย์วิจัยที่ตรงกับประเด็นของชุมชน ผู้เข้ามามีส่วนร่วมจะให้ความสนใจเป็นอย่างดี รวมทั้งการเก็บข้อมูลและการนำไปสู่การสรุปที่ดี จะมีส่วนช่วยเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และนำไปสู่การเก็บและเผยแพร่ความรู้
- การจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการบูรณาการงานปกติของเจ้าหน้าที่พื้นที่ ทั้งในด้านการประสานงานหน่วยวิชาการ และการปฏิบัติงานจากนักวิจัยภายนอก เพื่อให้กระบวนการเดินไปได้ หากลำพังการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่พื้นที่เพียงอย่างเดียว เจ้าหน้าที่นั้นจะติดภารกิจงานประจำ ไม่สามารถให้เวลาแก่การทำงานได้เต็มที่ กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติการที่เป็นไปตามเงื่อนไขเวลาการเจริญเติบโตของข้าว จะไม่มีโอกาสมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้

5.2 บ้านห้วยหินดำ ป่าผากและห้วยขุ่น ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี

เนื่องจากบ้านห้วยหินดำ ป่าผากและห้วยขุ่น ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง ในจังหวัดสุพรรณบุรี มีการจัดการความรู้ของกลุ่มอาชีพต่างๆ อยู่หลายกลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการรวมกลุ่มในลักษณะกลุ่มธรรมชาติ โดยการจัดการความรู้ที่เห็นได้ชัดและน่าสนใจของชุมชนที่ศึกษานี้ เป็นการจัดการความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ผูกพันใกล้ชิดกับชุมชน วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน และอาชีพที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ การจัดการความรู้เรื่องการจัดการป่าชุมชน เรื่องผ้าทอข้อมลีสรรมาชาติ เรื่องการเลี้ยงแพะ และเรื่องการทำเกษตรอินทรีย์ ดังกล่าวแล้วนอกจากนี้ ในช่วง 4-5 ปีแรกที่ชุมชนบ้านห้วยหินดำทำกิจกรรมป่าชุมชน จนเป็นที่รู้จักในวงกว้าง ก็มีการเข้ามาดูงาน ดูป่าชุมชนบ่อยครั้งจนชาวบ้านผู้นำชมไม่มีเวลาทำมาหากิน เลยเกิดความคิดที่จะทำเป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้ชาวบ้านมีรายได้ทดแทนรายได้จากการทำอาชีพปกติที่ต้องเสียไป ดังนั้น เมื่อได้รับการกระตุ้นจากคณะผู้วิจัยว่าน่าจะมีการวางแนวทาง

พัฒนา กลุ่มต่างๆ ไปพร้อมๆ กัน จึงมีการทบทวนร่วมกันระหว่างผู้นำกลุ่มต่างๆ ในเรื่องของการพัฒนา และหลังจากได้ทำการวิเคราะห์ศักยภาพและความต้องการของชุมชนร่วมกันแล้วก็ได้ข้อสรุปออกมาว่า น่าจะใช้ประเด็นการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆ ให้มีการทำงานพัฒนาไปพร้อมกัน โดยการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายท่องเที่ยว จะอยู่บนฐานการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตภายใต้ แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกกลุ่มต่างๆ ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกของกลุ่มอาชีพต่างๆ ที่สำคัญ ของชุมชน ได้แก่ กลุ่มป่าชุมชน กลุ่มผ้าทอข้อมลีสรรพชาติ กลุ่มเลี้ยงแพะ และกลุ่มเกษตรอินทรีย์ ดังกล่าวแล้ว นอกจากนี้ยังมีกลุ่มแม่บ้านแปรรูปผลผลิตและทอพรหมเช็ดทำมาร่วมในเครือข่ายท่องเที่ยว นี้ด้วย สมาชิกกลุ่มต่างๆ เหล่านี้กระจายอยู่ใน 5 หมู่บ้านของตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัด สุพรรณบุรี ได้แก่ หมู่ที่ 2 บ้านป่าผาก หมู่ที่ 3 บ้านวังยาว หมู่ที่ 6 บ้านห้วยหินดำ หมู่ที่ 7 บ้านม่วงมะ และหมู่ที่ 8 บ้านใหม่วังยาว

สมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา ปัจจัย เงื่อนไข และการแก้ไขปัญหามาแล้ว ได้ข้อสรุปดังนี้

5.2.1 ปัญหา

- แต่ละกลุ่มมีการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ
- แต่ละกลุ่มขาดเป้าหมายที่ชัดเจน
- สมาชิกในชุมชนขาดความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยว
- ขาดผู้นำที่มีความรู้ความสามารถในการจัดการที่มี ประสิทธิภาพ เพื่อขับเคลื่อน การจัดการความรู้แบบบูรณาการ ที่มีความซับซ้อนกว่าการจัดการความรู้ โดยทั่วไป
- การไม่จดบันทึกความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร การถ่ายทอดความรู้เป็นลักษณะบอก เล่าปากเปล่า ทำให้ยากแก่การจัดทำเป็นหมวดหมู่และศึกษาต่อไปในระยะยาว ความรู้บางเรื่องสูญหายไปพร้อมกับการเสียชีวิตของผู้รู้ หรือปราชญ์ จึงไม่ ก่อให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ต่อไปในชุมชน

5.2.2 ปัจจัยสนับสนุน

- มีภูมิทัศน์สวยงาม
- มีวิถีเกษตรอินทรีย์
- มีการประสานเครือข่ายภายนอก ภาครัฐ เอกชน ภาคีป่า
- มีฐานทรัพยากร
- มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมท้องถิ่นที่น่าสนใจ

5.2.3 ปัจจัยอุปสรรค

- การคมนาคมไกลจากชุมชนเมือง

- ฝนตกมากเกินไป แต่บางครั้งก็ขาดน้ำ

5.2.4 เงื่อนไข

- ความร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชนในการสร้างและใช้ความรู้ท้องถิ่นเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่โดยมี “การจัดการความรู้” เป็นกลไกสำคัญ
- การจัดการความรู้จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อวัฒนธรรมการทำงานของสมาชิกในชุมชนปรับเปลี่ยนมาสู่การมีการศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ ตลอดชีวิต ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น และมีความขยัน อดทน

5.2.5 แนวทางการแก้ไข

- มีเวทีเรียนรู้ร่วมกัน
- มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ ป่าชุมชน ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ การเลี้ยงแพะ และผักอินทรีย์
- มีการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน โดยผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- การจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน โดยใช้การท่องเที่ยวเชิงเกษตร เป็นการบูรณาการเนื้อหาสาระที่มีความหลากหลาย จากหลายกลุ่ม มาเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงกลุ่มต่างๆ มาร่วมกันจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ทำให้กลุ่มต่างๆ มีการทำงานพัฒนาไปพร้อมกัน โดยอยู่บนฐานการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตภายใต้แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
- การปรับรูปแบบการบันทึก อาจบันทึกเป็นภาพ จดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร โดยบันทึกในสมุดบันทึกของตนเอง

5.3 ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

เกษตรกรทำนา มีทั้งทำนาปีและนาปรัง มีแนวคิดสำคัญคือ “ฟื้นฟูสภาพดิน รักษาพันธุ์ข้าว” เช่น เกษตรกรพยายามรักษาสิ่งแวดล้อม ดูแลดินไม่ใช้ยาฆ่าหญ้าหรือสารเคมี เป็นต้น แนวคิดดังกล่าวเกิดขึ้นมาจากการทบทวนร่วมกันของสมาชิกกลุ่มแล้วพบว่า พันธุ์ข้าวพื้นเมืองเริ่มสูญหาย ทำให้ชาวนาต้องซื้อพันธุ์ข้าวจากข้างนอกชุมชนเข้ามา ซึ่งไม่เหมาะกับพื้นที่สภาพแวดล้อมของพื้นที่ทำให้อายุสั้นปุ๋ยยาสารเคมี ซึ่งกระทบต่อสภาพดินสภาพน้ำ ข้าวพันธุ์ที่นำมาปลูกพบว่ายิ่งปลูกข้าวหญ้ายิ่งมากขึ้น แต่กลุ่มยังไม่สามารถผลักดันเรื่องลดการใช้สารเคมีให้เป็นรูปธรรมครอบคลุมพื้นที่ทำนาของครัวเรือนสมาชิกทั้งหมดได้ โดยทำได้เพียงรวมคนแต่รวมพื้นที่ไม่ได้ เพราะดินนาของครัวเรือนสมาชิกไม่ติดกันเป็นผืนใหญ่ และนาใกล้เคียงกันครอบครองโดยคนจากต่างหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ ซึ่งพูดคุยตกลงกันลำบาก

ชาวนาส่วนใหญ่ไม่มีที่นาเป็นของตัวเองจึงทำนาเช่า และต้องแบกรับความเสี่ยงที่เกิดจากภัยธรรมชาติ คือ ฝนไม่ตกตามฤดูกาล น้ำท่วม (ปีพ.ศ. 2526, 2535 และ 2548) เพลี้ยกระโดดทำให้ต้องใช้

ยาฆ่าแมลงมากขึ้น รวมไปถึงการเผชิญกับต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น เนื่องจากราคาน้ำมัน ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงที่สูงขึ้น ขณะที่ราคาข้าวที่พ่อค้าคนกลางรับซื้อถูก ทำให้ชาวนามีหนี้สินมากขึ้น บางรายขายที่นาตัวเองและเช่าคนอื่นทำต่อ เพื่อให้มีเครดิตในการกู้ ธกส.ต่อไปได้ นอกจากนี้ชาวบ้านยังตั้งข้อสังเกตว่า มีการเจ็บป่วยเป็นแผลอักเสบอันเนื่องมาจากการลงแปลงนามากขึ้น

สมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา ปัจจัย เงื่อนไข และการแก้ไขปัญหาแล้วได้ข้อสรุปดังนี้

5.3.1 ปัญหา

- นาเช่า และต้องแบกรับความเสี่ยงที่เกิดจากภัยธรรมชาติ
- สภาพดินเสื่อมโทรม
- พันธุ์ข้าว ไม่เหมาะกับสภาพแวดล้อมทำให้มีต้นทุนการผลิตสูง เพราะใช้ปัจจัยการผลิตมาก เช่น ต้องใส่ปุ๋ยมากแต่ก็ยังให้ผลผลิตไม่สูง
- หนี้สิน เพราะมีต้นทุนการผลิตสูง แต่จำหน่ายไม่ได้ราคา
- การจัดการความรู้ด้วยวิธีการถ่ายทอดโดยตรงผ่านคนในครอบครัวโดยผ่านวิถีชีวิตปกติประจำวัน และการถ่ายทอดในชุมชนแบบดั้งเดิม ไม่ได้ผลดีเท่าที่ผ่านมา เพราะ เด็กต้องไปโรงเรียน และบิดามารดาไม่สนับสนุนให้สืบทอดอาชีพการเกษตร รวมทั้งสภาพของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป เช่น คนในชุมชนใช้เวลาอยู่ด้วยกัน ประกอบอาชีพร่วมกันน้อยลง ระยะเวลาในการถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชนนั้นอยู่ในช่วงระยะเวลาที่จำกัด

5.3.2 ปัจจัยสนับสนุน

- มีศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน โดยอาจารย์ ดร.เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ คอยให้การสนับสนุนทั้งด้านการรวมกลุ่ม การแก้ไขปัญหาอย่างมีระบบ
- มีผู้นำเกษตรกรหลายคนที่มีประสบการณ์ในการปลูกข้าวมานาน และชวนขยายหาความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ
- มีการพัฒนาผู้นำใหม่ๆ โดยการเพิ่มพูนความรู้ในการทำงาน เพื่อช่วยแบ่งเบาภารกิจของผู้นำชุมชน
- มีการประสานเครือข่ายภายนอกชุมชน ทั้งเจ้าหน้าที่ภาครัฐระดับนโยบาย ส่วนกลาง ระดับจังหวัดและอำเภอ รวมทั้งนักวิชาการจากสถาบันการศึกษา
- มีการประเมินผล เพื่อให้ทราบว่า การดำเนินการเป็นไปตามแผนหรือไม่ และบรรลุตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ต้องการ หรือไม่

5.3.3 ปัจจัยอุปสรรค

- ในฤดูฝน บางปี ฝนตกมากเกินไป จนเกิดภาวะน้ำท่วม ที่นาและพืชผลเสียหาย แต่ในบางปีก็ขาดน้ำ
- เกษตรกรมีประสบการณ์ในการดำเนินโครงการพัฒนาการเกษตรของรัฐมานาน ซึ่งเป็นโครงการที่ไม่ต่อเนื่อง ทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาคความยากจนของเกษตรกรได้ ดังนั้น เกษตรกรบางส่วนจึงไม่คิดจะเปลี่ยนไปปลูกพืชอื่นนอกจากข้าว

5.3.4 เงื่อนไข

- ความร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชนในการสร้างและใช้ความรู้ท้องถิ่นเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ โดยมี “การจัดการความรู้” เป็นกลไกสำคัญ
- การจัดการความรู้จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อวัฒนธรรมการทำงานของสมาชิกในชุมชนปรับเปลี่ยนมาสู่การมีการศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ ตลอดชีวิต ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น และมีความขยัน อดทน

5.3.5 แนวทางการแก้ไข

- มีเวทีเรียนรู้ร่วมกัน
- มีการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน โดยผ่านกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม
- การจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน โดยการบูรณาการบุคลากรที่ปฏิบัติงาน ที่มีการร่วมมือกันทุกภาคส่วน ตั้งแต่ผู้บริหารระดับนโยบายจากส่วนกลาง ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ในระดับพื้นที่ จากสำนักงานเกษตรจังหวัดปราจีนบุรี สำนักงานเกษตรอำเภอเมือง ทั้งในด้านการประสานงานหน่วยวิชาการ คือ ศูนย์วิจัยข้าว จังหวัดปราจีนบุรี และการปฏิบัติงานร่วมกับศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน และคณะผู้วิจัย เพื่อร่วมมือกับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของสมาชิกในชุมชน

5.4 บ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ

ชุมชนบ้านเทพนาเกิดจากการรวมตัวของชาวบ้านในตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 16 หมู่บ้าน เนื่องจากสภาพดินเป็นดินลูกรัง แห้งแล้งมาก ทำการเกษตรได้เฉพาะในฤดูฝนเท่านั้น หลังฝนชาวบ้านจะไปทำงานต่างถิ่น เกิดปัญหาครอบครัวขาดความอบอุ่น ปัญหานี้สืบจากการเกษตร ชาวบ้านจึงรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว และเนื่องจากมีสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่ความสวยงาม อากาศดี ระยะเวลาไม่ไกลจากกรุงเทพมหานคร รวมถึงมีการจัดเทศกาลชมทุ่งดอกกระเจียวในพื้นที่ใกล้เคียง ทำให้มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวตลอดปี ด้วยเหตุนี้ ชุมชนบ้านเทพนาจึงเห็นว่า

การท่องเที่ยวจะเป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหา จึงคิดที่จะสร้างบ้านดินเป็นที่พักเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ที่มีการบริหารจัดการโดยชาวบ้านเอง และคนในชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับการทำบ้านดิน ประกอบกับเสียค่าใช้จ่ายน้อย

สมาชิกในชุมชน ได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา ปัจจัย เงื่อนไข และการแก้ไขปัญหา แล้วได้ข้อสรุปดังนี้

5.4.1 ปัญหา

- หนี้สินจากการเกษตร
- การบริหารเวลาและแรงงานเพื่อใช้ในการสร้างบ้านดิน จำนวน 50 หลัง โดยใช้เงินสนับสนุนจากภาครัฐในระยะเวลาอันสั้น
- การบริหารจัดการสโมสรบ้านดิน เพื่อเปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยว เป็นการสร้างรายได้แก่ชุมชน ภายใต้สภาวะการบริหารเวลาและแรงงานที่ต้องใช้ร่วมกับการสร้างบ้านดิน
- การสร้างรายได้เพื่อยังชีพ ภายใต้สภาวะการบริหารเวลาและแรงงานที่ต้องใช้ร่วมกับการสร้างบ้านดิน

5.4.2 ปัจจัยสนับสนุน

- มีประสบการณ์การเรียนรู้และภูมิปัญญา จากโครงการศึกษาการจัดวางรูปแบบแผนงานเกษตรอินทรีย์เชิงท่องเที่ยวและการฝึกอบรมให้ความรู้และอาชีพ ตำบลบ้านไร่ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ของคณาจารย์สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- มีเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนา โดยมีผู้รู้เกี่ยวกับการสร้างบ้านดินและสมาชิกชุมชนส่วนใหญ่มีความรู้ประสบการณ์ในการทำงานก่อสร้าง เช่น งานปูน งานไม้ เป็นต้น ทำให้สามารถพัฒนาความรู้เกี่ยวกับการสร้างบ้านดินขึ้นมาใหม่เป็นเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนา ที่แตกต่างไปจากความรู้เดิม
- ความสนับสนุนจากภาครัฐ ทั้งในส่วนสาธารณสุขปภค และปัจจัยในการผลิตต่างๆ ได้รับเงินสนับสนุนจากภาครัฐในการสร้างถนนเข้ามายังบ้านดิน และเงินสำหรับใช้ในการสร้างบ้านดิน เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยชุมชน
- การจัดกิจกรรมเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้มีการทดลองปฏิบัติจริง เช่น การทำเรือนเพาะชำ สำหรับเพาะต้นกระเจียวจำหน่าย การปลูกแก่นตะวัน การเพาะเห็ดญี่ปุ่น

5.4.3 ปัจจัยอุปสรรค

- ขาดการวางแผนการพัฒนากลุ่มอย่างชัดเจน

- ขาดการพัฒนาผู้นำใหม่ๆ ที่ได้รับการเพิ่มพูนความรู้ในการทำงาน เพื่อช่วยแบ่งเบาภารกิจของผู้นำชุมชน
- ขาดผู้ที่ทำหน้าที่ส่งเสริมเอื้ออำนวย ที่จะทำให้วงจรของการจัดการความรู้ ชุมชนเริ่มต้นและหมุนไปอย่างได้สมดุล เป็นธรรมชาติ

5.4.4 เงื่อนไข

- ความร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชนในการสร้างและใช้ความรู้ท้องถิ่นเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ โดยมี “การจัดการความรู้” เป็นกลไกสำคัญ
- การจัดการความรู้จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อวัฒนธรรมการทำงานของสมาชิกในชุมชนปรับเปลี่ยนมาสู่การมีการศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ ตลอดชีวิต ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น และมีความขยัน อดทน

5.4.5 แนวทางแก้ไขปัญหา

- มีเวทีเรียนรู้ร่วมกัน
- มีการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน โดยผ่านกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม
- การจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน โดยการบูรณาการการปฏิบัติงาน ที่มีการร่วมมือกันทุกภาคส่วน ตั้งแต่ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ ระดับจังหวัด เช่น เกษตรจังหวัด ชลประทานจังหวัด และโยธาธิการจังหวัด เป็นต้น ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ในระดับพื้นที่ จากสำนักงานเกษตรอำเภอ และการปฏิบัติงานร่วมกับคณะผู้วิจัย เพื่อร่วมมือกับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของสมาชิกในชุมชน

5.5 สรุปภาพรวมของปัญหา เงื่อนไขและปัจจัยในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน และการแก้ไขปัญหาของชุมชน

5.5.1 ปัญหา

- การจัดการความรู้โดยใช้วิธีการถ่ายทอดโดยตรงผ่านคนในครอบครัว ไม่ได้ผลดีเท่าที่ผ่านมา เนื่องจากคนในชุมชนไปทำงานและไปศึกษานอกหมู่บ้านของคนในท้องถิ่น ทำให้ระยะเวลาในการถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชนนั้นอยู่ในช่วงระยะเวลาที่จำกัด
- ความรู้สูญหาย จึงไม่ก่อให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ต่อไปในชุมชนเพราะการไม่จดบันทึกความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ถ่ายทอดความรู้เป็นลักษณะบอกเล่าปากเปล่า ทำให้ยากแก่การจัดทำเป็นหมวดหมู่และศึกษาต่อไปในระยะยาว ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ความรู้บางเรื่องสูญหายไปพร้อมกับ

การเสียชีวิตของผู้รู้ หรือปราชญ์ ดังนั้น จึงไม่ก่อให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ต่อไปในชุมชน

- ผู้นำ ขาดความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อขับเคลื่อนงานการจัดการความรู้แบบบูรณาการ ที่ซับซ้อนกว่าการจัดการความรู้โดยทั่วไป ในบางพื้นที่ เช่น ชุมชนบ้านวังยาวและบ้านห้วยหินดำ อำเภอด่านช้าง ผู้นำชุมชน ยังไม่สามารถรับภารกิจงานได้ทั้งหมด จึงต้องเป็นภาระของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมที่กระตุ้นผลักดันให้เกิดการจัดการความรู้แบบบูรณาการ
- หนี้สินจากการประกอบการเกษตร หรือ จากการมีต้นทุนการผลิตที่สูงและจำหน่ายได้ราคาต่ำ
- การสร้างรายได้เพื่อยังชีพ
- กลุ่มขาดเป้าหมายที่ชัดเจน
- การแก้ปัญหาแบบแยกส่วน ไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เป็นองค์รวมได้

5.5.2 แนวทางการแก้ปัญหาของชุมชน

- การปรับวิธีการและเนื้อหาสาระที่จะทำการถ่ายทอดให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาของสังคมภายนอกให้มากขึ้น เช่น
 - * ร่วมมือกับ โรงเรียนให้มีส่วนร่วมในการถ่ายทอดให้เด็กที่อยู่ในวัยเรียน
 - * นำภูมิปัญญาท้องถิ่น/ความรู้ชุมชนที่มีประโยชน์บรรจุในหลักสูตรท้องถิ่น
- การปรับรูปแบบการบันทึก
 - * เริ่มมีการบันทึก ในลักษณะเป็นภาพ การจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร โดยบันทึกในสมุดบันทึกของตนเอง
 - * แต่ก็ยังมีไม่มากนัก
- ผู้นำ
 - * มีการพัฒนาผู้นำใหม่ๆ โดยการเพิ่มพูนความรู้ในการทำงาน เพื่อช่วยแบ่งเบาภารกิจของผู้นำชุมชน
 - * แต่ก็ยังมีไม่มาก

5.5.3 เงื่อนไข

- ชุมชน
 - * นำเกษตรกรการรู้จักซึ่งกันและกัน ความเข้าใจซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

- * ความร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชนในการสร้างและใช้ความรู้ชุมชน เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ โดยมี “การจัดการความรู้” เป็นกลไกสำคัญ

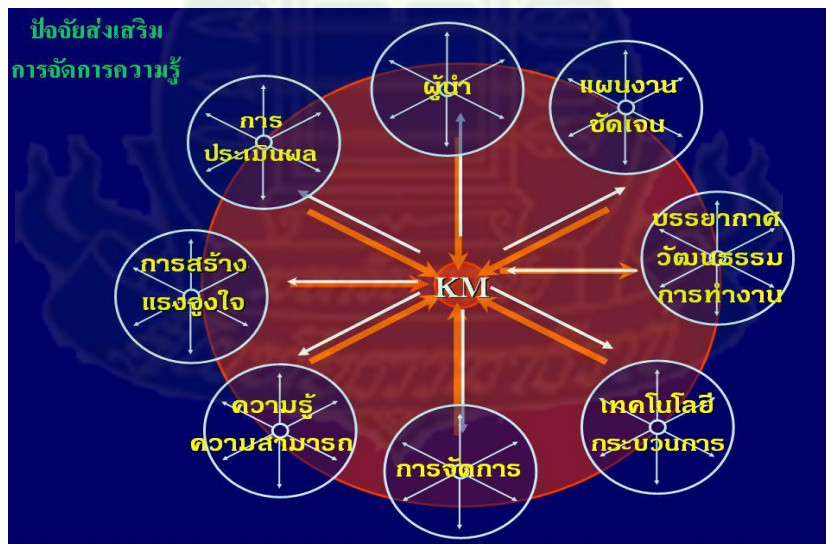
- **สมาชิกในชุมชน**

การจัดการความรู้จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อวัฒนธรรมการทำงานของสมาชิกในชุมชนปรับเปลี่ยนมาสู่

- * การมีการศึกษา คั้นคว้า เรียนรู้ ตลอดชีวิต
- * ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น
- * มีพลังในการคิดสร้างสรรค์
- * มีความขยัน อดทน
- * มีจิตสำนึกของการเป็น "ผู้ให้"
- * มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย

- **การสนับสนุน**

- * ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการความรู้แต่สิ่งที่ต้องการ
- * อาจเป็นเพียงผู้ที่ทำหน้าที่ส่งเสริมเอื้ออำนวย ทำให้วงจรของการจัดการความรู้เริ่มต้น และหมุนไปอย่างได้สมดุล เป็นธรรมชาติ ไม่ขัดต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่

ภาพที่ 6.21 ปัจจัยส่งเสริมการจัดการความรู้แบบบูรณาการ

5.5.4 ปัจจัยส่งเสริมการจัดการความรู้แบบบูรณาการ

1) ผู้นำ

- เห็นความสำคัญและให้การสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

- ควรสร้างวัฒนธรรมแห่งความไว้วางใจและการแบ่งปันความรู้ให้เกิดขึ้น เพื่อก่อให้เกิดความมุ่งมั่นร่วมกันทั้งชุมชนองค์กร และประเมินผลลัพธ์จากที่คาดหวัง
- 2) **แผนงานชัดเจน**
- ชุมชนควรมีแผนงานที่ชัดเจนและมาจากการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย
- 3) **บรรยากาศและวัฒนธรรมการทำงาน**
- การมีการศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ ตลอดชีวิต
 - ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น
 - มีพลังในการคิดสร้างสรรค์
 - มีความขยัน อดทน
 - มีจิตสำนึกของการเป็น "ผู้ให้"
 - มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย
- 4) **เทคโนโลยีและกระบวนการ**
- ที่เอื้อและสามารถสนับสนุนการทำงาน และการเรียนรู้ของสมาชิก
 - รวมทั้ง เอื้อต่อการจัดการข้อมูล สารสนเทศ องค์กรความรู้
 - ก่อให้เกิดความสะดวก รวดเร็ว และง่ายต่อการใช้งาน
- 5) **การจัดการ**
- หลังจากที่ได้กำหนดทิศทางและเลือกทำสิ่งที่ถูกต้องแล้ว
 - ควรมีทีมจัดการที่สามารถจัดการให้เกิดขึ้นจริงตามแผนงานได้
- 6) **ความรู้ ทักษะ และขีดความสามารถ**
- ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ควรได้รับความรู้เรื่องการจัดการความรู้และการใช้เทคโนโลยี เพื่อให้มีความรู้ ทักษะ และขีดความสามารถที่เกี่ยวข้องกับการจัดการองค์ความรู้
- 7) **การสร้างแรงจูงใจ**
- อาจใช้การยอมรับ เพื่อสร้างแรงจูงใจต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์
 - เพราะการที่ผู้รู้จะแบ่งปันหรือถ่ายทอดองค์ความรู้ของตนออกมา ควรเกิดจากการสมัครใจเป็นหลักและจะเป็นจริงได้ต้องมีแรงเกื้อหนุนและจูงใจเป็นสิ่งสำคัญ

8) การประเมินผล

- เพื่อจะได้ทราบว่า บรรลุตามเป้าหมายหรือไม่
- มีปัญหาหรืออุปสรรคที่ควรได้รับการแก้ไข / ปรับปรุงกระบวนการให้ดีขึ้นได้
- ควรมีการระบุตัวชี้วัดที่ชัดเจน
- ผลไปใช้ เพื่อสร้างแรงขับเคลื่อนให้สมาชิกต้องการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการสร้างฐานความรู้ให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

6. รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม

การจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม เพื่อเป็นกรอบสำหรับการศึกษาคณะผู้วิจัยขอกล่าวถึงคำที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

การจัดการความรู้ของชุมชน เป็นการจัดการความรู้ให้เกิดประโยชน์ ในการประกอบกิจกรรมที่เหมาะสมและสอดคล้องกับปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของแต่ละชุมชน เนื่องจากความรู้ชุมชนไม่หยุดนิ่ง มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง พัฒนาความรู้ อาจเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสม สร้างขึ้นเองในชุมชน หรืออาจนำมาจากชุมชนอื่น และทำให้ความรู้ชุมชนเกิดประโยชน์กว้างขวางขึ้น ดีขึ้น เป็นกระบวนการนำทุนทางปัญญา ไปสร้างมูลค่าและเพิ่มคุณค่า โดยใช้ความรู้เป็นเครื่องมือ พัฒนาคน ครอบครัวและชุมชน

“การบูรณาการ” เป็นการก่อตัวหรือดึงส่วนย่อยเข้ามาเป็นส่วนเดียวกับส่วนใหญ่ เกิดเป็นเอกภาพ มิใช่การนำความรู้มาจัดหมวดหมู่ให้เป็นระบบเหมือนห้องสมุด แต่เป็นการบูรณาการการจัดการความรู้ที่จะช่วยให้สมาชิกในชุมชน สามารถแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือสนองความต้องการสำคัญของคนในชุมชนในการทำงาน การประกอบอาชีพหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ประสบผลสำเร็จ ส่งผลดีต่อชุมชน ทำให้พัฒนา เข้มแข็ง และ ยั่งยืน

การจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน เป็นการจัดการความรู้ โดยนำความรู้เกี่ยวกับการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เหมาะสมและสอดคล้องกับปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของแต่ละชุมชน เช่น ด้านการผลิตทางการเกษตร ด้านการแปรรูปและหัตถกรรม ด้านการจัดการตลาด และการจัดการความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณี การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ที่มีความสัมพันธ์กันเกื้อกูลกัน มาบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการเข้าด้วยกัน อาจมีการจัดการเครือข่าย ที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ขยายสู่เด็กและเยาวชน โดยที่ในแต่ละขั้นตอนของกิจกรรม อาจมีการสร้างความรู้ใหม่ขึ้นมาใช้งาน และมีการนำความรู้จากการปฏิบัติ มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

เมื่อการจัดการความรู้ของชุมชนถูกบูรณาการ โดยมีการจัดการที่เหมาะสม ชุมชนควรจะเกิดสภาพการณ์ ดังนี้

1. สมาชิกทุกคนมีความเข้าใจว่า งานแต่ละงานของชุมชนจะดำเนินการให้แล้วเสร็จอย่างไร
2. แต่ละกลุ่มเข้าใจบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของกลุ่ม
3. วิธีการทำงานที่ตรงกับความเข้าใจของสมาชิกกลุ่ม
4. ปัญหาอุปสรรคจะถูกหยิบยกขึ้นมาและหาทางแก้ไขได้อย่างง่ายดาย และ
5. แนวปฏิบัติที่ได้ผล จะถูกเสนอและนำไปปฏิบัติอย่างรวดเร็ว

เป้าหมายการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน

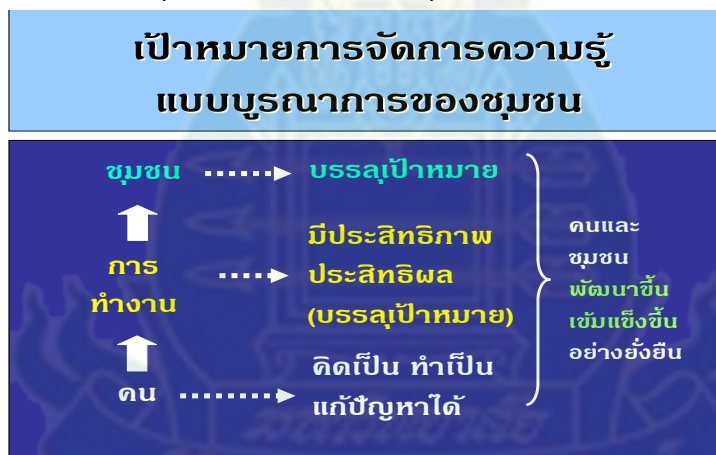
การจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน มีเป้าหมาย ดังนี้

1. คนในชุมชน

- คิดเป็น ทำเป็น และ แก้ไขปัญหาได้
- สามารถทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล คือ บรรลุตามเป้าหมายที่ต้องการ คือ สามารถแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือสนองความต้องการของคนในชุมชนได้

2. ชุมชน

- บรรลุเป้าหมาย คือ คนและชุมชนพัฒนาขึ้น เข้มแข็งขึ้น อย่างยั่งยืน

ภาพที่ 6.22 เป้าหมายการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน

ตัวชี้วัดการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม เนื่องจากการจัดการความรู้แบบบูรณาการ เป็นการจัดการความรู้ที่สอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชนให้เกิดประโยชน์ในการแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือสนองความต้องการสำคัญของคนในชุมชน ดังนั้น ตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นทราบว่า การจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนนั้นเหมาะสมหรือไม่ คือ ความสามารถในการแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือสนองความต้องการสำคัญของคนในชุมชน และ ความสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน

ในการวิจัยครั้งนี้ พบว่า รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสมใน 4 ชุมชนปฏิบัติ เป็นดังนี้

6.1 รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสมใน 4 ชุมชนปฏิบัติ

รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสมในชุมชนปฏิบัติทั้ง 4 แห่ง ได้แก่

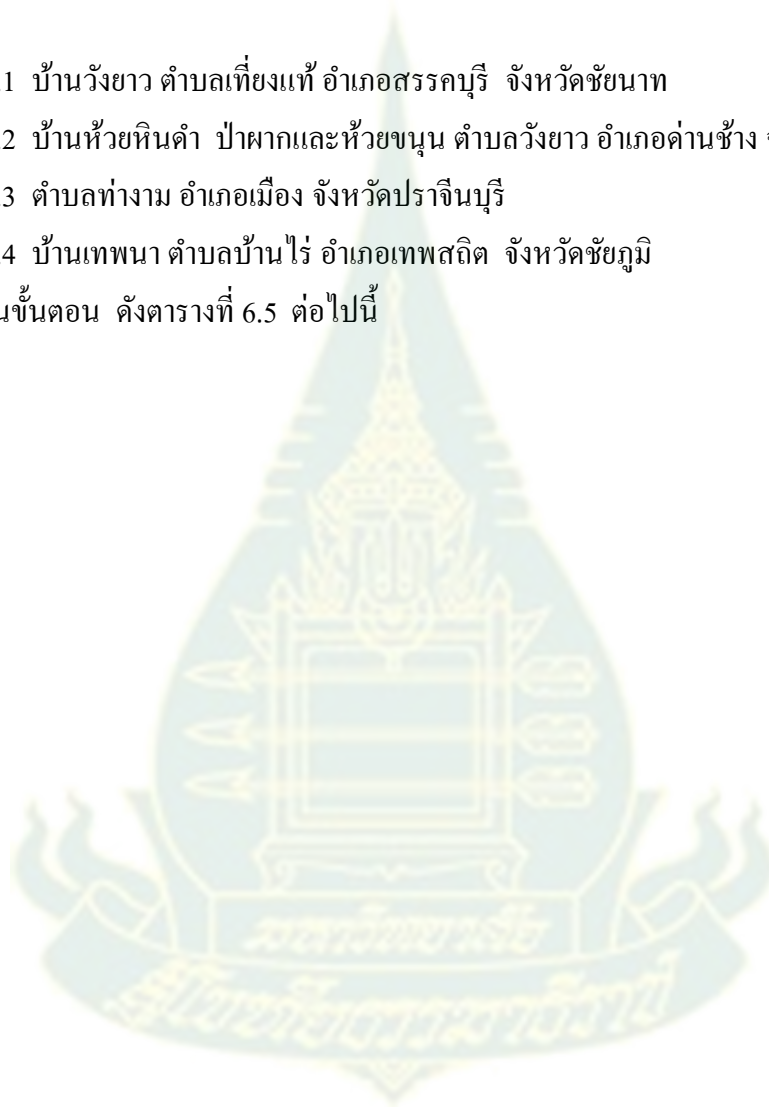
6.1.1 บ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท

6.1.2 บ้านห้วยหินดำ ป่าผากและห้วยขนุน ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี

6.1.3 ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

6.1.4 บ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ

ได้นำเสนอเป็นขั้นตอน ดังตารางที่ 6.5 ต่อไปนี้

ตารางที่ 6.5 ขั้นตอนที่แสดงรูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม

พื้นที่ศึกษา ขั้นตอน	บ้านวังยาว ต.เที่ยงแท้ อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท	บ้านห้วยหินดำป่าสัก และห้วยขนุน ต.วังยาว ต.บางช้าง จ.สุพรรณบุรี	ตำบลท่างาม อ.เมือง จ.ปราจีนบุรี	บ้านเทพนา ต.บ้านไร่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ
1.ทูกซ์: กำหนดปัญหา ที่ต้องการแก้ไข ให้ชัดเจน (พิจารณาจาก อดีต มาสู่ ปัจจุบัน)	<ul style="list-style-type: none"> จัดเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็น ปัญหาสำคัญ <ol style="list-style-type: none"> ต้นทุนการผลิตสูง เมล็ดพันธุ์ที่ดีมีจำนวนไม่พอเพียง 	<ul style="list-style-type: none"> จัดเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็น ปัญหาสำคัญ <ol style="list-style-type: none"> การท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนบนฐานการทำอาชีพและใช้ชีวิตภายใต้แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง 	<ul style="list-style-type: none"> จัดเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็น ปัญหาสำคัญ <ol style="list-style-type: none"> ความยากจนของสมาชิกชุมชนและหนี้สิน 	<ul style="list-style-type: none"> จัดเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็น ปัญหาสำคัญ <ol style="list-style-type: none"> การบริหารจัดการให้สิ่งต่อไปนี้สำเร็จพร้อมกันในเวลาอันจำกัด <ul style="list-style-type: none"> * การเร่งสร้างบ้านดินที่ใด้รับงบประมาณ 50 หลังให้เสร็จภายในวันที่ 30 กย. 2550 *การจัดสภาพแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกที่จะให้บริการแก่นักท่องเที่ยว *การหารายได้ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้
2.สมุทัย: วิเคราะห์ สาเหตุของ ปัญหาและ ความรู้ที่ชุมชน จำเป็นต้องมี 2.1 วิเคราะห์ สาเหตุของ ปัญหา	<ul style="list-style-type: none"> จัดเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็น 1.ต้นทุนการผลิตสูง ค่าใช้จ่ายสูงกว่าในอดีตมากในเรื่อง * การเตรียมดิน 	<ul style="list-style-type: none"> จัดเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็น 1.กิจกรรมของแต่ละกลุ่ม มีความเข้มแข็งไม่เท่ากัน 2.สมาชิกชุมชนที่อยู่ 	<ul style="list-style-type: none"> จัดเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็น 1.สมาชิกชุมชนร้อยละ 70 – 80 ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ต้องเช่าที่ 	<ul style="list-style-type: none"> จัดเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็น 1.งบประมาณแผ่นดินซึ่งเป็นงบประมาณหลักที่ใช้ในการก่อสร้างและปรับปรุง

ตารางที่ 6.5 (ต่อ)

พื้นที่ศึกษา ขั้นตอน	บ้านวังยาว ต.เที่ยงแท้ อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท	บ้านห้วยหินดำป่าผก และห้วยขนุน ต.วังยาวอ. คำท้าง จ.สุพรรณบุรี	ตำบลท่างาม อ.เมือง จ.ปราจีนบุรี	บ้านเทพนา ต.บ้านไร่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ
	<p>* การใส่ปุ๋ยเคมีเพื่อ ปรับ ปรงดิน</p> <p>* การใช้สารเคมี ป้องกันกำจัดโรค แมลงและศัตรู โดย เฉพาะหอยเชอร์รี่</p> <p>* การซื้อเมล็ดพันธุ์ เดิม เก็บใช้เอง ต่อมา ซื้อลูกผสมจากศูนย์ ขยายพันธุ์พืช หรือ สถานีวิจัยข้าว ที่ไม่ สามารถเก็บพันธุ์ได้ เกิน 2-3 รุ่น</p> <p>2.เมล็ดพันธุ์ที่ดีมี จำนวนไม่พอเพียง</p> <p>* การทำนามากขึ้นใน เขตพื้นที่ (เขตจตุรป ที่ดิน) เมล็ดพันธุ์ที่ดี จึงมีไม่พอเพียง</p> <p>* ต้องเลี้ยงที่จะใช้พันธุ์ ที่ซื้อมาจากตลาด</p>	<p>เป็นสมาชิกกลุ่ม ยังไม่ สามารถพึ่งพาตนเอง ได้</p>	<p>ทำนา</p> <p>2.การปลูกข้าว ซึ่ง เป็นอาชีพหลัก ใช้ พันธุ์ข้าวไม่ได้ มาตรฐาน ผลผลิต ข้าวไม่เพิ่มขึ้น</p> <p>3.ไม่มีอำนาจต่อรอง ราคาข้าวตกต่ำ แต่ ค่าปุ๋ย ค่ายา สูงขึ้น มาก ทำให้รายได้ เสมอตัวหรือ ขาดทุน</p> <p>4. น้ำท่วม ทำให้ผล ผลิตเสียหาย และ ทุก 10 ปี จะมีน้ำ ท่วมใหญ่ ทำ ให้ผลผลิตเสียหาย ทั้งหมด</p>	<p>บ้านดิน ซึ่งต้อง ดำเนินการให้แล้ว เสร็จภายในวันที่ 30 กย.2550 ดังนั้น จึง ต้องเร่งดำเนินการ ข้าวไม่เพิ่มขึ้น</p> <p>2.ฐานะยากจน คนใน ชุมชนบ้านเทพนา มี ฐานะยากจน ไม่มีเงิน ไปจ้างแรงงานมาช่วย ในการสร้างและปรับ ปรุงบ้านดินจึงจำป็น ต้องใช้แรงงานเป็น ทุนดำเนินการ</p> <p>3.การหารายได้ เนื่อง จากคนในชุมชนบ้าน เทพนามีฐานะยากจน ในขณะที่เร่งสร้างและ ปรับปรุงบ้านดิน ก็ จำเป็นต้องหาราย รายได้ เพื่อให้สามารถ ดำรงชีวิตอยู่ได้</p>
2.2 ความรู้ที่ชุมชน จำเป็นต้องมี	<p>1.การวิเคราะห์ต้นทุน การผลิต</p> <p>2.การปรับปรุงบำรุง ดินเพื่อลดต้นทุนการ ผลิต</p>	<p>1.การจัดการท่องเที่ยว โดยชุมชน</p> <p>2.การพัฒนากลุ่มและ เครือข่าย</p> <p>3.เศรษฐกิจพอเพียง</p>	<p>1.การผลิตข้าว</p> <p>2.การจัดการด้าน การตลาด</p> <p>3.การจัดการที่ดิน</p> <p>4.เกษตรอินทรีย์</p>	<p>1.ความรู้เกี่ยวกับการ ก่อสร้างที่ช่วยให้การ สร้างบ้านดินเสร็จ เร็ว เช่น การใช้รถ แทรกเตอร์ย่ำ</p>

ตารางที่ 6.5 (ต่อ)

พื้นที่ศึกษา ขั้นตอน	บ้านวังยาว ต.เที่ยงแท้ อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท	บ้านห้วยหินดำ ป่าผาก และห้วยขนุน ต.วังยาว อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี	ตำบลท่างาม อ.เมือง จ.ปราจีนบุรี	บ้านเทพนา ต.บ้านไร่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ
	3.การหมักฟาง เตรียมดิน 4.การใส่ปุ๋ยที่เหมาะสม 5.การทำน้ำหมักชีวภาพ 6.การทำฮอร์โมนไข่ 7.การใช้สารเคมีที่ถูกต้องวิธี 8.โรคที่เกิดกับข้าว 9.การวิเคราะห์ระบบนิเวศน์ 10.การจัดการศัตรูพืชโดยชีววิธี 11.การกำจัดหอยเชอรี่ 12.การตัดพันธุ์ข้าวปน 13.วิทยาการหลังการเก็บเกี่ยว 14.การจัดการเมล็ดพันธุ์ 15.การจัดการรับรองมาตรฐาน 16.การจัดการกลุ่ม 17.การตลาด ที่มุ่งในชุมชนเองก่อน 18.การพัฒนากลุ่มและเครือข่าย		5.การพัฒนาเด็กและเยาวชน 6.การพัฒนาแนวเศรษฐกิจพอเพียง 7.การพัฒนากลุ่มและเครือข่าย	ดิน

ตารางที่ 6.5 (ต่อ)

พื้นที่ศึกษา ขั้นตอน	บ้านวังยาว ต.เที่ยงแท้ อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท	บ้านห้วยหินดำป่าผก และห้วยขนุน ต.วังยาว อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี	ตำบลท่างาม อ.เมือง จ.ปราจีนบุรี	บ้านเทพนา ต.บ้านไร่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ
3. นิโรธ: การตระหนักรู้ ถึงความคิดและ ความสามารถ ของตนหรือ กลุ่ม และพลัง ชุมชน	● จัดเวทีชุมชน เพื่อ ระดมความคิดเห็น	● จัดเวทีชุมชน เพื่อ ระดมความคิดเห็น	● จัดเวทีชุมชน เพื่อ ระดมความ คิดเห็น	● จัดเวทีชุมชน เพื่อ ระดมความคิดเห็น
3.1 กำหนด เป้าหมาย/ วัตถุประสงค์ (มองอนาคต สู่ ปัจจุบัน)	● นำความรู้มาบูรณา การเข้าด้วยกัน ดังนี้ 1.การผลิตเมล็ดพันธุ์ ข้าว ชุมชน 2.การปรับปรุงบำรุง ดินเพื่อลดต้นทุน การผลิต 3.การจัดการศัตรูพืช โดยชีววิธี 4.การพัฒนาแนว เศรษฐกิจพอเพียง 5.การพัฒนากลุ่มและ เครือข่าย	● นำความรู้ในกิจกรรม ของกลุ่มต่างๆ ใน ชุมชน มาบูรณาการ เข้าด้วยกัน ดังนี้ 1.การจัดการท่องเที่ยว โดยชุมชนทุกกลุ่ม อาชีพมีส่วนร่วม ทำ เป็นเครือข่าย 2.การพัฒนาวิสาหกิจ ชุมชนกลุ่มเลี้ยง แพะ * การจัดการเรื่อง ฟาร์มมาตรฐาน 3.การจัดการป่าชุมชน * เรื่องการจัดตั้ง ศูนย์เรียนรู้ ธรรมชาติและ วัฒนธรรม 4.การพัฒนากลุ่มสตรี	● นำความรู้มา บูรณาการเข้า ด้วยกัน ดังนี้ 1.การผลิตข้าว 2.การจัดการด้านการ ตลาด 3.การจัดการที่ดิน 4.เกษตรอินทรีย์ 5.การพัฒนาเด็กและ เยาวชน 6.การพัฒนาแนว เศรษฐกิจพอเพียง 7.พัฒนากลุ่มและ เครือข่าย	● นำความรู้มาบูรณา การเข้าด้วยกัน ดังนี้ 1.การสร้างและตกแต่ง บ้านดิน 2.การจัดภูมิทัศน์ 3.การจัดการท่องเที่ยว โดยชุมชน 4.การทำเกษตรอินทรีย์ 5.การจัดทำโครงสร้าง พื้นฐานในชุมชน 6.การพัฒนาเยาวชน โดยการวิจัยเกี่ยวกับ นกกีสพันธุ์ไม้ 7.พัฒนากลุ่มและ เครือข่าย

ตารางที่ 6.5 (ต่อ)

พื้นที่ศึกษา ขั้นตอน	บ้านวังยาว ต.เที่ยงแท้ อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท	บ้านห้วยหินดำป่าผก และห้วยขนุน ต.วังยาว อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี	ตำบลท่างาม อ.เมือง จ.ปราจีนบุรี	บ้านเทพนา ต.บ้านไร่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ
		ฟ้าทอสีธรรมชาติ ชุมชนกะเหรี่ยง 5.การพัฒนากลุ่มวิสาหกิจ ชุมชนแม่ บ้านเกษตรกร วิทยา * การแปรรูป ผลิตภัณฑ์เกษตร 6.การผลิตผักอินทรีย์ * การจำหน่าย ผลผลิตในตลาด ท้องถิ่น * การปรับปรุงศูนย์ เรียนรู้ 7.การพัฒนาแนว เศรษฐกิจพอเพียง 8.การพัฒนากลุ่ม และเครือข่าย		
3.2 การสำรวจ ความรู้ชุมชน เดิมที่มีอยู่	พิจารณาถึงความ เพียง พอดีความ ต้องการในการปฏิบัติ เพื่อการแก้ไขปัญหา หรือสนองความ ต้องการ	พิจารณาถึงความ เพียง พอดีความ ต้องการในการ ปฏิบัติ เพื่อการ แก้ไขปัญหาหรือ สนองความต้องการ	พิจารณาถึงความ เพียงพอดีความ ต้องการในการ ปฏิบัติ เพื่อการแก้ ไขปัญหาหรือ สนองความต้องการ	พิจารณาถึงความ เพียง พอดีความ ต้องการในการปฏิบัติ เพื่อการแก้ไขปัญหา หรือสนองความ ต้องการ
3.3 การสำรวจ แหล่งความรู้ และรวบรวม				

ตารางที่ 6.5 (ต่อ)

พื้นที่ศึกษา ขั้นตอน	บ้านวังยาว ต.เที่ยงแท้ อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท	บ้านห้วยหินดำป่าผก และห้วยขนุน ต.วังยาว อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี	ตำบลท่างาม อ.เมือง จ.ปราจีนบุรี	บ้านเทพนา ต.บ้านไร่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ
3.3.1 ภายใน ชุมชน	1. “ค้นหา” best practice เกี่ยวกับการปลูกข้าวอย่างมีประสิทธิภาพ คือ นายวิชาญ เหล็กเพชร 2. “คบหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้รู้ ผู้ชำนาญการ เช่น นายจ็อค ม่วงบง นายประยูร บุญสาลี นายอินทร์ จำทัพและนางจำเรียง สุกใส เป็นต้น	1. “ค้นหา” ผู้ชำนาญการเกี่ยวกับการเลี้ยงแพะ คือ นายเสน่ห์ นานคงเนบ 2. “ค้นหา” ผู้ชำนาญการเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน คือ นายไกว งามยิ่ง 3. “คบหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้รู้ ผู้ชำนาญการเกี่ยวกับการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ เช่น นางสุดา งามยิ่ง และ นางลำไย กองแกง	1. “ค้นหา” best practice เกี่ยวกับการปลูกข้าวที่สามารถทำแปลงพันธุ์ได้ คือ นายอภิชาติ อินทะปัญญา 2. “คบหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ เกี่ยวกับการเลี้ยงปลาในกระชัง คือ นางเบญจา จันดี	1. “ค้นหา” ผู้ชำนาญการเกี่ยวกับการทำบ้านดิน คือ นายอ้วน เพชรสุก (ลุงไหล) 2. “คบหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ เกี่ยวกับการก่อสร้าง เช่น นาย บุญร่วม ดงหนองบัว นาย สมนึก อิ่มสิน เป็นต้น
3.3.2 ภายนอก ชุมชน	1. เศรษฐกิจพอเพียง 2. ความรู้เรื่องข้าวแก่ชุมชน 3. การใช้น้ำหมักชีวภาพ 4. วิธีการทำจุลินทรีย์หน่อกล้วย 5. การวางแผนทำแปลงทดสอบการใช้จุลินทรีย์	1. เศรษฐกิจพอเพียง 2. การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน 3. การจัดการ home stay 4. การทำวิจัยภูมิปัญญาและลายผ้าพื้นเมืองโดยนักวิจัยชาวบ้าน	1. เศรษฐกิจพอเพียง 2. การวิจัยปรับปรุงพันธุ์ข้าว 3. การจัดการด้านการตลาด 4. การจัดการที่ดิน 5. การทำปุ๋ยชีวภาพ 6. การทำแก๊สชีวภาพ 7. เกษตรอินทรีย์ 8. การพัฒนาเด็กและเยาวชน	1. เศรษฐกิจพอเพียง 2. เทคโนโลยีการผลิตเห็ด 3. การย่ำดินโดยใช้รถแทรกเตอร์ 4. การฉาบหลังคากระเบื้องให้ดูเป็นธรรมชาติ 5. การออกแบบและตกแต่งภูมิทัศน์ภายในบริเวณบ้านดิน

ตารางที่ 6.5 (ต่อ)

พื้นที่ศึกษา ขั้นตอน	บ้านวังยาว ต.เที่ยงแท้ อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท	บ้านห้วยหินดำป่าผาก และห้วยขนุน ต.วังยาว อ.ดำเนิน จ.สุพรรณบุรี	ตำบลท่างาม อ.เมือง จ.ปราจีนบุรี	บ้านเทพนา ต.บ้านไร่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ
				6. การผลิตเห็ดโคน ญี่ปุ่น 7. การผลิตแก๊นตะวัน 8. การวิจัยเกี่ยวกับนัก สืบพันธุ์ไม้ของ เยาวชน
3.4 การเรียนรู้ “ก่อนทำ”	1.ดูงาน: เศรษฐกิจ พอเพียงบ้านลุงทอง เหมาะ จ.สุพรรณบุรี 2.อบรม 2.1ความรู้เรื่องข้าว 2.2 การทดสอบการใช้ น้ำหมักชีวภาพ 2.3 วิธีการทำจุลินทรีย์ หน่อกล้วย 2.4 การวางแผนทำ แปลงทดสอบการใช้ จุลินทรีย์	1.ดูงาน 1.1 เศรษฐกิจพอเพียง บ้านลุงทองเหมาะ จ. สุพรรณบุรี 1.2 home stayที่แม่ กลอง จ. สมุทรสงคราม 2.อบรม 2.1 การท่องเที่ยวโดย ชุมชนอย่างยั่งยืน 2.2 การวิจัยภูมิปัญญา และลายผ้าพื้นเมือง โดยนักวิจัยชาวบ้าน	1.ดูงาน 1.1 เศรษฐกิจพอเพียง บ้านลุงทองเหมาะ จ. สุพรรณบุรี 1.2 การปรับปรุง พันธุ์ข้าว 1.3 การเพาะเห็ดใน ถุง 2.จัดเวทีแลกเปลี่ยน เรียนรู้ เกี่ยวกับ * ชนิดพันธุ์ * ข้อดีข้อด้อยของ แต่ละพันธุ์ * พันธุ์ข้าวที่เหมาะสม สำหรับตำบล ท่างาม ได้พันธุ์ ข้าวหลวง * การคัดเมล็ดข้าว ไว้ทำพันธุ์	1.ดูงาน 1.1 เศรษฐกิจพอเพียง บ้านลุงทองเหมาะ จ. สุพรรณบุรี 1.2 เทคโนโลยีการผลิต เห็ด ที่ฟาร์มอาจารย์ สำเนา อุตธีรช วิทยาลัยเกษตรและ เทคโนโลยีชัยนาท 2.อบรม 2.1 การฉาบหลังคา กระเบื้องให้ดูเป็น ธรรมชาติ 2.2 การออกแบบและ ตกแต่งภูมิทัศน์ ภายในบริเวณบ้าน ดิน 2.3 การผลิตเห็ดโคน ญี่ปุ่น 2.4 การผลิตแก๊นตะวัน 2.5 นักสืบพันธุ์ไม้

ตารางที่ 6.5 (ต่อ)

พื้นที่ศึกษา ขั้นตอน	บ้านวังยาว ต.เที่ยงแท้ อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท	บ้านห้วยหินดำป่าผก และห้วยขนุน ต.วังยาว อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี	ตำบลท่างาม อ.เมือง จ.ปราจีนบุรี	บ้านเทพนา ต.บ้านไร่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ
4.การปฏิบัติหรือ ดำเนินการ แก้ไขปัญหา หรือสนอง ความต้องการ				
4.1การนำความรู้ มาปรับใช้	<p>1.การวิจัยเชิงปฏิบัติ การแบบมีส่วนร่วม</p> <p>1.1 การทดสอบการ หมักฟางข้าว โดย ใช้สารสกัดจาก หยวกกล้วย</p> <p>* ทดสอบความอุดม สมบูรณ์ของดิน</p> <p>* ทดสอบการลดการ ระบาดของข้าวดีด</p>	<p>1.จัดเวทีการ เตรียมการทดลอง ท้องเที่ยว</p> <p>2.การทดลองจัด ท้องเที่ยวโดยเครือข่าย เอง เพื่อฝึกการเป็น มักคูเทศก์</p> <p>3.การทดลองจัด ท้องเที่ยวแก่ นักท้องเที่ยว</p> <p>* จากสำนักงาน เกษตรอำเภออุทุม *</p> <p>* จากคณะนักวิจัย และ หน่วยงาน ต่างๆ</p> <p>* จากคณาจารย์และ นักศึกษาปริญญา โทมสธ.</p> <p>4. การสืบสานภูมิ ปัญญา เช่น การ จัดการป่าชุมชนและ การทอผ้าข้อมสี</p>	<p>1.การผลิตพันธุ์ข้าว ชุมชน</p> <p>* ค้นหาและ คัดเลือกแปลง ข้าวขาวหลวงที่ ดีที่สุดในตำบล เพื่อทำแปลง พันธุ์</p> <p>* กิจกรรมดูแล แปลงพันธุ์ เช่น การตัดกอและ รวงพันธุ์ข้าวอื่น ที่มาปะปนทิ้ง</p> <p>* เกี่ยวข้าวด้วยมือ เพื่อรอนำมาคัด เป็นรวง</p> <p>* การคัดเลือก เมล็ดไว้ทำ พันธุ์</p> <p>* ทดลองวิจัย พัฒนาข้าวขาว หลวงเป็นสาย</p>	<p>1.การสร้างและตกแต่ง บ้านดิน</p> <p>ใช้ภูมิปัญญาเดิม ร่วมกับการพัฒนาขึ้น มาใหม่ เช่น</p> <p>* ใช้รถแทรกเตอร์ แทนคนในการย่ำดิน</p> <p>* การฉาบผนังหรือฝ้า บ้าน โดยหาวิธีการ ฉาบ หรือหาวัสดุมา ผสม เพื่อลดเวลา</p> <p>* การฉาบหลังคา กระเบื้องให้ดูเป็น ธรรมชาติ</p> <p>2.การออกแบบและ ตกแต่งภูมิทัศน์ ภายในบริเวณบ้าน ดิน</p> <p>3.ต้อนรับนักท่องเที่ยว</p> <p>4..ดำเนินกิจกรรม ต่างๆในบ้านดิน</p>

ตารางที่ 6.5 (ต่อ)

พื้นที่ศึกษา ชั้นตอน	บ้านวังยาว ต.เที่ยงแท้ อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท	บ้านห้วยหินดำป่าภอก และห้วยขนุน ต.วังยาว อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี	ตำบลท่างาม อ.เมือง จ.ปราจีนบุรี	บ้านเทพนา ต.บ้านไร่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ
		<p>ธรรมชาติและ วัฒนธรรมดั้งเดิมเช่น การแสดงเพื่อการ สร้างจิตสำนึกการ อนุรักษ์ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม</p> <p>5.การวางแผนการทำ วิจัยภูมิปัญญาและลาย ผ้าพื้นเมืองโดยนักวิจัย ชาวบ้าน</p>	<p>พื้นที่ที่มีคุณภาพ โดยชุมชน ร่วมกับศูนย์วิจัย ข้าวจังหวัด ปราจีน</p> <p>2.การทำปุ๋ยชีวภาพ เพื่อลดต้นทุนการ ผลิต</p> <p>3.การปลูกผักปลอด สารพิษ</p> <p>4.การเพาะถั่วงอก เพื่อลดรายจ่าย</p> <p>5.การทำแก๊ส ชีวภาพ</p> <p>6. การจัดตั้ง “กองทุน สวัสดิการเพื่อการ พัฒนาเด็กและ เยาวชนตำบลท่า งาม”</p> <p>7.การทอดผ้าป่าการ ศึกษาแก่เยาวชน และชุมชน เพื่อ สนับสนุนกองทุน</p> <p>8.การจัดกิจกรรม เพื่อการพัฒนาเด็ก ในวัยเรียน</p> <p>9.การจัดอบรมวิชา ชีพทางการเกษตร</p>	<p>* บริการนวด และอบ ชาวนา</p> <p>* การก่อสร้างหอดูดาว</p> <p>5. การผลิตเห็ดโคน ญี่ปุ่น</p> <p>6. การผลิตแก๊นตะวัน</p> <p>7.เยาวชนในชุมชน ศึกษาพื้นที่ไม้ตาม เส้นทางท่องเที่ยว ที่จัดโดยชุมชนบ้าน ดิน</p>

ตารางที่ 6.5 (ต่อ)

พื้นที่ศึกษา ชั้นตอน	บ้านวังยาว ต.เที่ยงแท้ อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท	บ้านห้วยหินดำป่าภก และห้วยขนุน ต.วังยาว อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี	ตำบลท่างาม อ.เมือง จ.ปราจีนบุรี	บ้านเทพนา ต.บ้านไร่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ
			ให้แก่เยาวชนที่ ไม่ได้เรียน	
4.2 การจัดการ เรียนรู้				
4.2.1 การเรียนรู้ “ระหว่างทำ”	การจัดกิจกรรม แบ่งปัน แลกเปลี่ยน เรียนรู้ * บอกเล่า * พุดคุย * แลกเปลี่ยนความ คิดเห็น * จัดเวที	การจัดกิจกรรม แบ่งปัน แลกเปลี่ยน เรียนรู้ * บอกเล่า * พุดคุย * แลกเปลี่ยนความ คิดเห็น * จัดเวที	การจัดกิจกรรม แบ่งปัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ * บอกเล่า * พุดคุย * แลกเปลี่ยนความ คิดเห็น * จัดเวที	การจัดกิจกรรม แบ่งปันแลกเปลี่ยน เรียนรู้ * บอกเล่า * พุดคุย * แลกเปลี่ยนความ คิดเห็น * จัดเวที
4.2.2 การเรียนรู้ “หลังทำ”	1.การทบทวนสิ่งต่าง ๆ ที่ได้ทำมาแล้ว 2.จัดเวทีเครือข่าย 4 ชุมชน เพื่อ ประชุมสัมมนาและ เสนอผลงานของ นักวิจัยและชาวบ้าน ที่มสธ.	1.การทบทวนสิ่งต่าง ๆ ที่ได้ทำมาแล้ว 2.ชุมชนได้จัดการแลก เปลี่ยนความคิดเห็น กับนักท่องเที่ย ว 3.จัดเวทีเครือข่าย 4 ชุมชนเพื่อ ประชุมสัมมนาและ เสนอผลงานของ นักวิจัยและชาวบ้านที่ มสธ.	1.การทบทวนสิ่ง ต่าง ๆ ที่ได้ทำ มาแล้ว 2.จัดเวทีเครือข่าย 4 ชุมชนเพื่อ ประชุมสัมมนาและ เสนอผลงานของ นักวิจัยและ ชาวบ้านที่มสธ.	1.การทบทวนสิ่งต่าง ๆ ที่ได้ทำมาแล้ว 2.จัดเวทีเครือข่าย 4 ชุมชน เพื่อ ประชุมสัมมนาและ เสนอผลงานของ นักวิจัยและชาวบ้านที่ มสธ.
4.3 การประเมินผล สรุปบทเรียน เพื่อ การปรับปรุงและ พัฒนา				

ตารางที่ 6.5 (ต่อ)

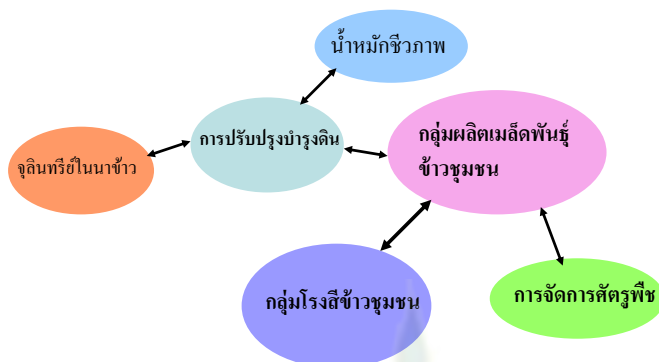
พื้นที่ศึกษา ขั้นตอน	บ้านวังยาว ต.เที่ยงแท้ อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท	บ้านห้วยหินดำป่าผก และห้วยขนุน ต.วังยาวอ. คำท้าง จ.สุพรรณบุรี	ตำบลท่างาม อ.เมือง จ.ปราจีนบุรี	บ้านเทพนา ต.บ้านไร่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ
4.3.1 การ ประเมินผล	จัดเวทีชุมชนเพื่อ ประเมินผลแบบมี ส่วนร่วม	จัดเวทีชุมชนเพื่อ ประเมินผลแบบมี ส่วนร่วม	จัดเวทีชุมชนเพื่อ ประเมินผลแบบมี ส่วนร่วม	จัดเวทีชุมชนเพื่อ ประเมินผลแบบมี ส่วนร่วม
4.3.2 สรุปบทเรียน เพื่อการปรับปรุง และพัฒนา	มีการถอดบทเรียน ทำให้ได้ความรู้ที่ สามารถนำไปใช้ใน โอกาสต่อไป	มีการถอดบทเรียน ทำให้ได้ความรู้ เพื่อ การปรับปรุงและ พัฒนา รวมทั้งได้วาง แนวทางท่องเที่ยวให้ สอดคล้องกับ เป้าหมาย	มีการถอดบทเรียน ทำให้ได้ความรู้ที่ สามารถนำไปใช้ ในโอกาสต่อไป	มีการถอดบทเรียน ทำให้ได้ความรู้ที่ สามารถนำไปใช้ใน โอกาสต่อไป
4.3.3 การจัดเก็บ ความรู้ที่เหมาะสม และมี ประโยชน์	มีการจำและจด บันทึกความรู้ที่ได้รับ เพื่อ“ควัก” มาปรับ ใช้ได้	มีการบันทึกความรู้ และพัฒนาระบบ ข้อมูล จัดทำศูนย์ ข้อมูลให้เป็นระบบทำ ให้สามารถ “ควัก” ความรู้มาปรับใช้ได้	มีการจำและจด บันทึกความรู้ที่ ได้รับ เพื่อ“ควัก” มาปรับใช้ได้	มีการจำและจด บันทึกความรู้ที่ได้รับ เพื่อ“ควัก” มาปรับ ใช้ได้
4.3.3 การจัดเก็บ ความรู้ที่เหมาะสม และมี ประโยชน์	มีการจำและจด บันทึกความรู้ที่ได้รับ เพื่อ“ควัก” มาปรับ ใช้ได้	มีการบันทึกความรู้ ไว้ ทำให้สามารถ “ควัก” มาปรับใช้ได้	มีการจำและจด บันทึกความรู้ที่ ได้รับ เพื่อ“ควัก” มาปรับใช้ได้	มีการจำและจด บันทึกความรู้ที่ได้รับ เพื่อ“ควัก” มาปรับ ใช้ได้

6.2 รูปแบบการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้ของ 4 ชุมชนปฏิบัติการ

6.2.1 บ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท

รูปแบบการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้ของชุมชนบ้านวังยาว ตำบล
เที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท ประกอบด้วย

1) รูปแบบการบูรณาการเชิงเนื้อหา เป็นการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการ
ความรู้เชิงเนื้อหา โดยการนำเนื้อหาวิชาการมาบูรณาการผ่านกิจกรรมกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว
ชุมชน ดังภาพที่ 6.23 ต่อไปนี้

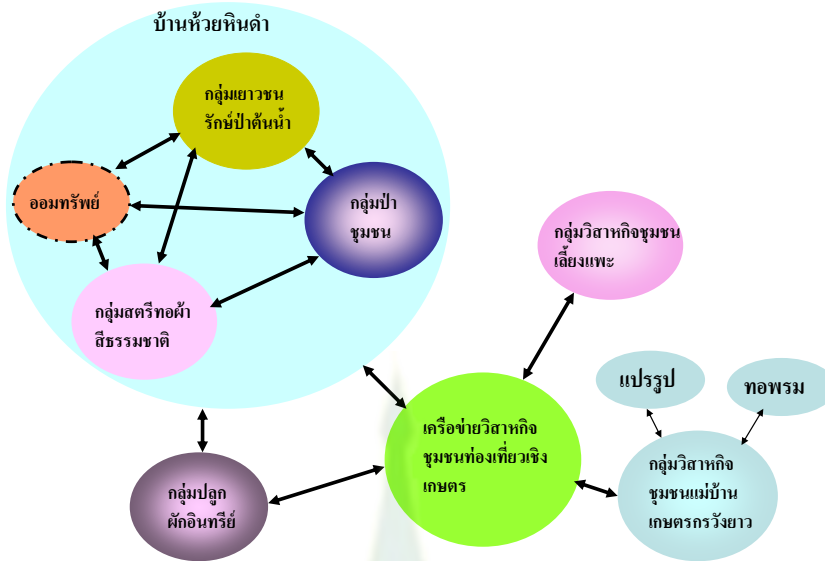
ภาพที่ 6.23 กิจกรรมกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน บ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท

2) รูปแบบการบูรณาการเชิงวิธีการ เป็นการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้เชิงวิธีการ ซึ่งวิธีการต่างๆ ที่นำมาบูรณาการ ได้แก่ การบอกเล่า พูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ การจัดเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็น การจัดเวทีเครือข่าย 4 ชุมชน เพื่อประชุมสัมมนาและเสนอผลงาน การจัดกิจกรรมแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การทัศนศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การสาธิต การทดลอง/ทดสอบ การปฏิบัติจริง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การ “ค้นหา” best practice และการ “ค้นหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้รู้ รวมทั้งการ บูรณาการบุคลากรที่ปฏิบัติงาน แต่วิธีการที่ใช้เป็นหลัก คือ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อหาปัญหาที่แท้จริงและแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบด้วยคนในชุมชนเอง และการบูรณาการบุคลากรที่ปฏิบัติงาน โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้

6.2.2 บ้านห้วยหินดำ ป่าผากและห้วยขนุน ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี

รูปแบบการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้ของชุมชนห้วยหินดำ ป่าผาก และห้วยขนุน ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี ประกอบด้วย

1) รูปแบบการบูรณาการเชิงเนื้อหา เป็นการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้เชิงเนื้อหา โดยการนำความรู้ในกิจกรรมของกลุ่มต่างๆ ในตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรีมาบูรณาการ โดยมีเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นแกนกลาง ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ คือ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร ดังภาพ และมีการนำภูมิปัญญาใน เช่น การจัดการป่าชุมชน และการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ของชุมชนกะเหรี่ยง บ้านห้วยหินดำ รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนกะเหรี่ยง บ้านห้วยหินดำ มาบูรณาการร่วมด้วย

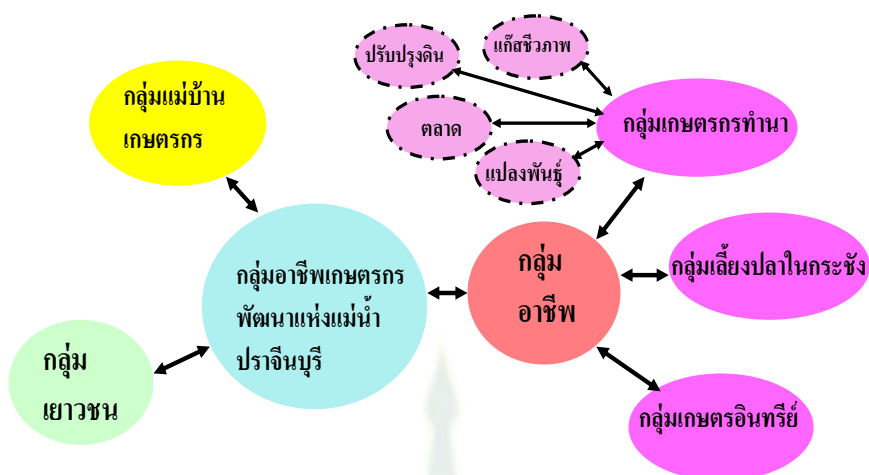
ภาพที่ 6.24 กิจกรรมของกลุ่มต่างๆ ในตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี

2) รูปแบบการบูรณาการเชิงวิธีการ เป็นการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้เชิงวิธีการ ซึ่งวิธีการต่างๆ ที่นำมาบูรณาการ ได้แก่ การบอกเล่า พูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ การจัดเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็น การจัดเวทีเครือข่าย 4 ชุมชน เพื่อประชุมสัมมนาและเสนอผลงาน การจัดกิจกรรมแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การทัศนศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การสาธิต การทดลอง/ทดสอบ การปฏิบัติจริง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การ “ค้นหา” ผู้ชำนาญการ และการ “ค้นหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้รู้ รวมทั้งการ บูรณาการบุคลากรที่ปฏิบัติงาน แต่วิธีการที่ใช้เป็นหลัก คือ การนำ กิจกรรมของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน มาบูรณาการเข้าด้วยกัน และการบูรณาการบุคลากรที่ปฏิบัติงาน จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกพื้นที่ เช่น หน่วยงานราชการจากจังหวัดสุพรรณบุรี และภาคเอกชน เช่น ชมรมการท่องเที่ยวจังหวัดสุพรรณบุรี หน่วยงานราชการจากส่วนกลาง เช่น สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว กลุ่มงานท่องเที่ยวเชิงเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร และมหาวิทยาลัยต่างๆ ได้เข้ามาทดลองท่องเที่ยวจริงในพื้นที่ รวมทั้งการบูรณาการบุคลากรที่ปฏิบัติงาน โดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้

6.2.3 ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

รูปแบบการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้ของชุมชนตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี ประกอบด้วย

1) รูปแบบการบูรณาการเชิงเนื้อหา เป็นการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้เชิงเนื้อหา โดยการนำความรู้ในกิจกรรมของกลุ่มต่างๆ ในตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรีมาบูรณาการ โดยมีกลุ่มอาชีพเกษตรกรพัฒนาแห่งแม่น้ำปราจีนบุรีเป็นแกนกลาง ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 6.25 กิจกรรมของกลุ่มอาชีพเกษตรกรพัฒนาแห่งแม่น้ำป्राจีนบุรี ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดป्राจีนบุรี

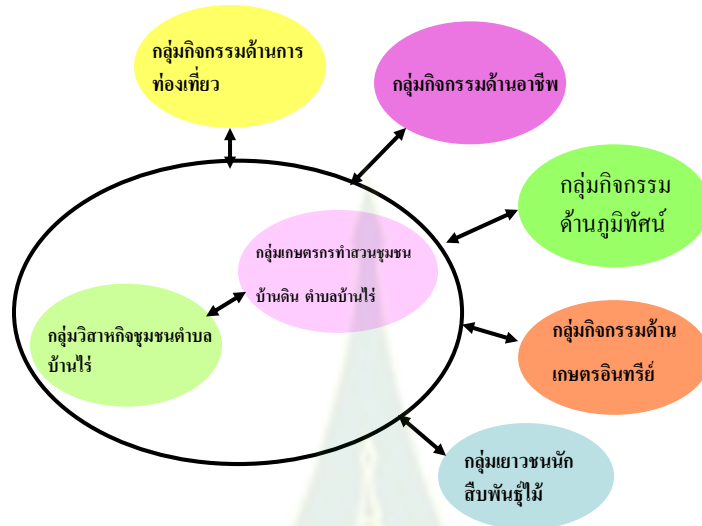
2) รูปแบบการบูรณาการเชิงวิธีการ เป็นการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้เชิงวิธีการ ซึ่งวิธีการต่างๆ ที่นำมาบูรณาการ ได้แก่ การบอกเล่า พูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ การจัดเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็น การจัดเวทีเครือข่าย 4 ชุมชน เพื่อประชุมสัมมนาและเสนอผลงาน การจัดกิจกรรมแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การทำศีกษาดูงาน การฝึกอบรม การสาธิต การทดลอง/ทดสอบ การปฏิบัติจริง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การ “ค้นหา” best practice และการ “คบหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้รู้ รวมทั้งการบูรณาการบุคลากรที่ปฏิบัติงาน แต่วิธีการที่ใช้เป็นหลัก คือ การบูรณาการบุคลากรที่ปฏิบัติงาน ที่มีการร่วมมือกันทุกภาคส่วน โดยมีตร. เพิ่มศักดิ์ มกราทิรมย์จากศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านและเป็นประธานกลุ่มอาชีพเกษตรกรพัฒนาแห่งแม่น้ำป्राจีนบุรี เป็นแกนหลักในการประสานตั้งแต่ผู้บริหารระดับนโยบายจากส่วนกลาง คือ ที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ในระดับจังหวัด เช่น สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด สำนักงานประมงจังหวัด สำนักงานปศุสัตว์จังหวัด สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานพัฒนาการจังหวัด และระดับอำเภอจากสำนักงานเกษตรอำเภอเมือง รวมทั้งการประสานงานกับหน่วยวิชาการ คือ ศูนย์วิจัยข้าวจังหวัดป्राจีนบุรี และการปฏิบัติงานร่วมกับคณะผู้วิจัย เพื่อร่วมมือกับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของสมาชิกในชุมชน

6.2.4 บ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ

รูปแบบการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้ของชุมชนบ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ ประกอบด้วย

1) รูปแบบการบูรณาการเชิงเนื้อหา เป็นการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้เชิงเนื้อหา โดยการนำความรู้ในกิจกรรมของกลุ่มต่างๆ ในบ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิมาบูรณาการ โดยมีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านไร่ และกลุ่มเกษตรกรทำสวน

ชุมชนบ้านดิน ตำบลบ้านไร่เป็นแกนกลาง ดังภาพ และมีการนำภูมิปัญญาในและภูมิปัญญานอก เกี่ยวกับการสร้างบ้านดินมาบูรณาการร่วมกันด้วย

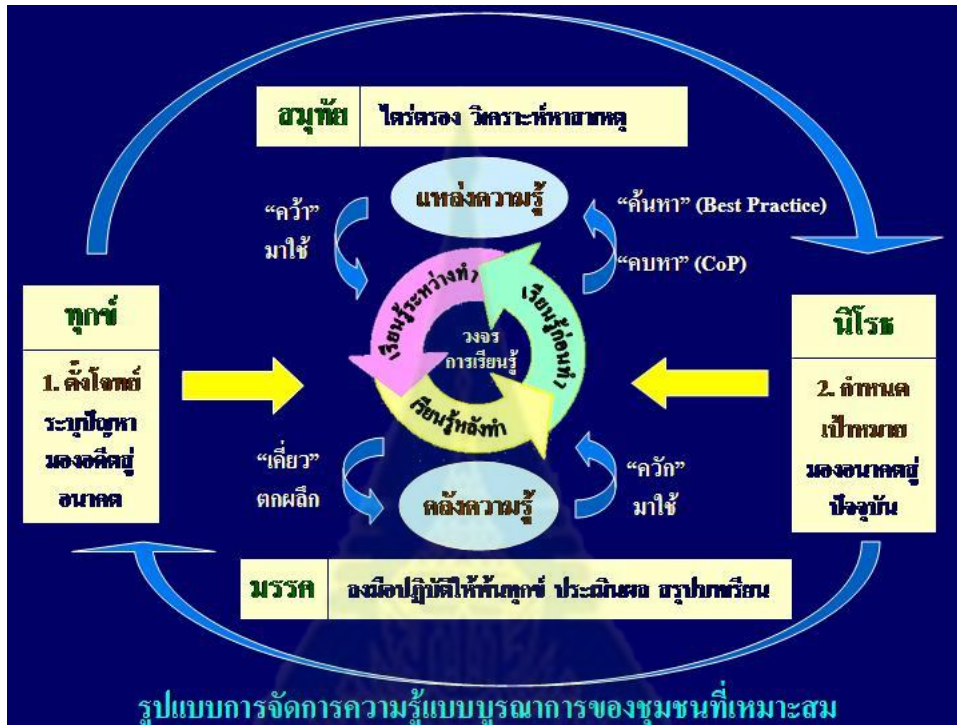

ภาพที่ 6.26 กิจกรรมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และกลุ่มเกษตรกรทำสวนชุมชนบ้านดิน ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ

2) **รูปแบบการบูรณาการเชิงวิธีการ** เป็นการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้เชิงวิธีการ ซึ่งวิธีการต่างๆ ที่นำมาบูรณาการ ได้แก่ การบอกเล่า พูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ การจัดเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็น การจัดเวทีเครือข่าย 4 ชุมชน เพื่อประชุมสัมมนาและเสนอผลงาน การจัดกิจกรรมแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การทัศนศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การสาธิต การทดลอง/ทดสอบ การปฏิบัติจริง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การ “ค้นหา” ผู้ชำนาญการ และการ “ค้นหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้รู้ รวมทั้งการ บูรณาการบุคลากรที่ปฏิบัติงาน **แต่วิธีการที่ใช้เป็นหลัก คือ การปฏิบัติจริงในการสร้างและปรับปรุงบ้านดิน โดยใช้ภูมิปัญญาในและภูมิปัญญานอกมาบูรณาการด้วย รวมทั้งการบูรณาการบุคลากรที่ปฏิบัติงาน** ที่มีการร่วมมือกันทุกภาคส่วน ตั้งแต่ผู้บริหารระดับนโยบายจากส่วนกลาง ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ในระดับพื้นที่ จากสำนักงานจังหวัดชัยภูมิ สำนักงานโยธาธิการจังหวัดชัยภูมิ สำนักงานชลประทานจังหวัดชัยภูมิ สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม จังหวัดชัยภูมิ สำนักงานเกษตรจังหวัดชัยภูมิ สำนักงานเกษตรอำเภอเทพสถิต และคณะนักวิจัย เพื่อร่วมมือกับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของสมาชิกในชุมชน

6.3 สรุปภาพรวมของรูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม

สืบเนื่องจากขั้นตอนที่แสดงรูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสมใน 4 ชุมชนปฏิบัติการ สามารถสรุปเป็นรูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม ดัง ภาพที่ 6.27 ต่อไปนี้

ภาพที่ 6.27 รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม

รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม ประกอบด้วย รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชน ที่ใช้หลักอริยสัจ 4 พร้อมกับวงจรการเรียนรู้ “ก่อน-ระหว่าง-หลังทำ” วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาปรับใช้” และ วงจรการ “สร้างคลังความรู้-ปรับใช้” ที่มีการบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการ ให้เหมาะสมกับปัญหา ความจำเป็น หรือความต้องการของคนในชุมชน รวมทั้งสอดคล้องกับบริบทภายในและ ภายนอกชุมชน ด้วย ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

1. หลักอริยสัจ 4 ประกอบด้วย

1.1 ทุกข์ เกิดจากปัญหาและความต้องการต่างๆ ประกอบด้วยในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ดำเนินการโดย

- การตั้งโจทย์ หรือระบุปัญหาที่ต้องการการแก้ไขให้ชัดเจน
 - * ส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาเกิดจากหนี้สินและความยากจนของครัวเรือน เครือญาติ เพื่อนบ้านและชุมชนโดยรวม
- มีการพิจารณาจากอดีต มาสู่ปัจจุบัน

1.2 สมุทัย เป็นการตระหนักถึงสาเหตุที่มาแห่งความทุกข์ ในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ดำเนินการโดย

1.2.1 การไต่ร่อง วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา โดย

- ผู้นำชุมชน
- สมาชิกชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรม
- นักวิชาการ
- ภาคราชการ
- อาจมีภาคเอกชนด้วย

1.2.2. การวิเคราะห์ความรู้ที่ชุมชนจำเป็นต้องมี โดย

- วิเคราะห์ว่า ความรู้ที่ชุมชนจำเป็นต้องมี เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการ คือ ความรู้เรื่องอะไร

1.3 นิโรธ เป็นการตระหนักถึงความคิดและความสามารถของตนหรือกลุ่ม และพลังชุมชน ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการ ในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ดำเนินการโดย

1.3.1 กำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ โดย

- มองอนาคต สู่ปัจจุบัน

1.3.2 การสำรวจความรู้ชุมชนเดิมที่มีอยู่ โดย

- พิจารณาถึงความเพียงพอต่อความต้องการในการปฏิบัติ เพื่อการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการ

1.3.3 การสำรวจแหล่งความรู้และรวบรวม เพื่อเพิ่มพูนความรู้ในส่วนที่ขาดหรือส่วนที่
ต้องการพัฒนา

- มีการใช้วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาใช้” ในส่วนของการ “หา-คว้า”
ความรู้ จากแหล่งความรู้ ดังนี้

(1) ความรู้จากภายในชุมชน ประกอบด้วย การ “หา”ความรู้ โดย

- การ “ค้นหา” Best Practice
- การ “คบหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้รู้ ผู้ชำนาญการ ประชาชน ชุมชน หรือชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice : CoP)

(2) ความรู้จากภายนอกชุมชน เป็นการ “คว้า” ความรู้ที่ต้องการจากภายนอก
ชุมชน

1.4 มรรค เป็นการปฏิบัติหรือดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการ เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ ในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ดำเนินการโดย

1.4.1 การนำความรู้มาใช้

- เป็นการใช้วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาใช้” ในส่วนสุดท้าย คือการ “นำความรู้มาใช้”

(3) การจัดเก็บความรู้ ที่เหมาะสมและมีประโยชน์ เข้าคลังความรู้ ซึ่งอาจเป็น ภูมิปัญญาในหรือภูมิปัญญานอก หรือการบูรณาการภูมิปัญญาในและภูมิ ปัญญานอก เพื่อให้เหมาะสมและมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาหรือ สอนองความต้องการของชุมชน โดย

- * จำ
- * จดบันทึก
- * บันทึกภาพ/เสียง

2. วงจรการเรียนรู้ “ก่อน-ระหว่าง-หลังทำ” ในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ที่ เหมาะสม ได้ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริง (learning by doing) เป็นวงจรการ เรียนรู้ ที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของการทำงาน ดังนี้

2.1 การเรียนรู้ก่อนทำ ก่อนเริ่มงานจะต้องมีการศึกษาทำความเข้าใจในสิ่งที่กำลังจะทำ จะ เป็นการเรียนรู้ด้วยตัวเองหรืออาศัยความช่วยเหลือจากเพื่อนร่วมงาน (peer assist) มีการศึกษาวิธีการ และเทคนิคต่าง ๆ ที่ใช้ได้ผลพร้อมทั้งค้นหาเหตุผลด้วยว่าเป็นเพราะอะไร และจะสามารถนำสิ่งที่ได้ เรียนรู้นั้นมาใช้กับงานที่กำลังจะทำนี้ได้อย่างไร

2.2 การเรียนรู้ระหว่างทำ ในระหว่างที่ทำงานอยู่ จะมีการทบทวน (review) การทำงาน หรือเป็นการเรียนรู้ที่ได้จากการทบทวนกิจกรรมย่อยในทุก ๆ ขั้นตอน หรือใช้เครื่องมือที่เรียกว่า After Action Review (AAR) คือ หมั่นตรวจสอบอยู่เสมอว่า จุดมุ่งหมายของงานที่ทำอยู่นี้คืออะไร กำลังเดิน ไปถูกทางหรือไม่ เพราะเหตุใด มีปัญหาอะไรหรือไม่ จะต้องทำอะไรให้แตกต่างไปจากเดิมหรือไม่ อย่างไร

2.3 การเรียนรู้หลังทำ เมื่อเสร็จสิ้นการทำงาน ก็จะต้องมีการทบทวนสิ่งต่าง ๆ ที่ได้ทำ มาแล้ว โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า Retrospect ว่ามีอะไรบ้างที่ทำได้ดี มีอะไรบ้างที่ต้องปรับปรุงแก้ไข หรือรับไว้เป็นบทเรียน (lesson learned)

ซึ่งการเรียนรู้ทั้ง 3 ขั้นตอนนี้ถือว่าเป็นหัวใจของกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นวงจรอยู่ตรง ส่วนกลางของรูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม

3. วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาปรับใช้” เป็นวงจรที่อยู่ด้านบนของวงจรการเรียนรู้ ประกอบด้วย

3.1 การ “หา” ความรู้ เป็นการสำรวจแหล่งความรู้ต่าง ๆ (Source of Knowledge : SoK) ที่ เป็นความรู้หรือภูมิปัญญาในชุมชน ซึ่งสามารถค้นหาในลักษณะต่างๆ ดังนี้

3.1.1 การ “ค้นหา” การปฏิบัติที่ดีหรือวิธีปฏิบัติชั้นเยี่ยม (best practice)

3.1.2 การ “ค้นหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้รู้ ผู้ชำนาญการ ประชาชนชาวบ้าน หรือชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practioners: CoP) เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งโดยแบบธรรมชาติ

ที่พบกัน ทักทายกัน และเล่าสู่กันฟัง และทั้งเกิดจากการจัดเวที พุคคุย แสดงความคิดเห็น เพื่อสรุปบทเรียนร่วมกัน

3.2 การ “คว่ำ” เป็นการรวบรวมความรู้จากวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีหรือภูมิปัญญานอกชุมชน โดยพิจารณาจากที่ความรู้ที่ชุมชนต้องการนำมาปรับใช้ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ในส่วนที่ขาดหรือส่วนที่ต้องการพัฒนา และมีการตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชนด้วย

3.3 การ “นำมาปรับใช้” เป็นการนำความรู้ที่ชุมชนต้องการ โดยผ่านการ “หา-คว่ำ”ความรู้ เพื่อนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมปัญหา ความต้องการและสภาพแวดล้อมของชุมชน

4. วงจรการ “สร้างคลังความรู้-ปรับใช้” เป็นวงจรวงที่อยู่ใต้วงจรการเรียนรู้ ประกอบด้วย

4.1 การ “สร้างคลังความรู้” เป็นการทำคลังความรู้ (knowledge assets) เพื่อจัดเก็บองค์ความรู้ (Body of Knowledge : BoK) ซึ่งอาจเป็นความรู้ ภูมิปัญญาในชุมชนที่มีอยู่ หรือภูมิปัญญานอกชุมชน หรือความรู้ที่เกิดจากการบูรณาการภูมิปัญญาในและนอกชุมชน โดยผ่านการตรวจสอบและปรับใช้ให้เหมาะสม มีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการของชุมชน เพื่อให้เกิดความสะดวกในการ “คว่ำ” ความรู้หรือองค์ความรู้ เหล่านั้น ให้สามารถนำมาปรับใช้ได้ทัน ในเวลาที่ต้องการ

4.2 การ “เคี้ยว” ความรู้ เมื่อวงจรการเรียนรู้หมุนไปได้ ในที่สุดแล้วจะมีขั้นตอนการ “เคี้ยว” โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และคัดเลือกหรือคัดกรอง สิ่งที่ได้เรียนรู้ ความรู้ที่ดี ที่เหมาะสม และมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการของชุมชน ให้ตกผลึก เกิดเป็นองค์ความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นมา ให้เกิดประโยชน์ในการจัดเก็บ และนำมาใช้ต่อไป

4.3 การจัดเก็บความรู้ ที่เหมาะสมและมีประโยชน์ ที่ผ่านการ “เคี้ยว” เข้าคลังความรู้ ซึ่งอาจเป็นภูมิปัญญาในหรือภูมิปัญญานอก หรือการบูรณาการภูมิปัญญาในและภูมิปัญญาออก เพื่อให้เหมาะสมและมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการของชุมชน โดย การจำ หรือจดบันทึกในสมุดบันทึก หรืออาจมีการบันทึกภาพ/เสียง บ้าง

5. การบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้ของชุมชน ประกอบด้วย

5.1 การบูรณาการเชิงเนื้อหา เป็นการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้เชิงเนื้อหา โดย 4 ชุมชนปฏิบัติการ มีการจัดการความรู้ในรูปแบบการบูรณาการเชิงเนื้อหาเกี่ยวกับการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เหมาะสมและสอดคล้องกับปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของแต่ละชุมชน เช่น ด้านการผลิตทางการเกษตร ด้านการแปรรูปและหัตถกรรม ด้านการจัดการตลาด และการจัดการความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณี การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ที่มีความสัมพันธ์กันเกื้อกูลกัน มาบูรณาการเข้าด้วยกัน อาจมีการจัดการเครือข่าย ที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ขยายสู่เด็กและเยาวชน โดยที่ในแต่ละขั้นตอนของกิจกรรม อาจมีการสร้างความรู้ใหม่ขึ้นมาใช้งาน และมีการนำความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติ มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน

5.2 การบูรณาการเชิงวิธีการ เป็นการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้เชิงวิธีการ ซึ่ง 4 ชุมชนปฏิบัติการ มีการจัดการความรู้ในรูปแบบการบูรณาการเชิงวิธีการที่ใช้วิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การบอกเล่า พูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ การจัดเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็น การจัดเวทีเครือข่าย 4 ชุมชน เพื่อประชุมสัมมนาและเสนอผลงาน การจัดกิจกรรมแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การทัศนศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การสาธิต การทดลอง/ทดสอบ การปฏิบัติจริง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การ “ค้นหา” best practice และการ “ค้นหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้รู้ รวมทั้งการ บูรณาการบุคลากรที่ปฏิบัติงาน เพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับเนื้อหาความรู้ โดยคำนึงถึงบริบทภายในและภายนอกชุมชน ลักษณะการประกอบอาชีพ รวมทั้งการใช้เวลาของสมาชิกชุมชนในการดำเนินชีวิตที่ผันไปตามฤดูกาล เป็นต้น โดยการบูรณาการเชิงวิธีการ อาจมีลักษณะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ เช่น การจัดกิจกรรมแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อสนับสนุนความรู้ด้านการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การจัดเวทีชุมชน การทัศนศึกษาดูงาน และการหาหรือพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ เพื่อการพัฒนาด้านกลุ่มและเครือข่าย เป็นต้น

6. ตัวชี้วัดการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม เนื่องจากการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน เป็นการจัดการความรู้ที่สอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชนให้เกิดประโยชน์ในการแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือสนองความต้องการสำคัญของคนในชุมชน ดังนั้นตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นทราบว่า การจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนนั้นเหมาะสมหรือไม่ คือ ความสามารถในการแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือสนองความต้องการสำคัญของคนในชุมชน และ ความสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน หากการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนนั้น สามารถแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือสนองความต้องการสำคัญของคนในชุมชนได้ และมีความสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน แสดงว่า การจัดการความรู้นั้นมีการบูรณาการที่เหมาะสม ในทางตรงกันข้าม หากไม่สอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน หรือไม่สามารถแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือสนองความต้องการได้ ก็แสดงว่า การจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนนั้นไม่เหมาะสม สมาชิกชุมชนจะต้องบูรณาการในรูปแบบอื่นต่อไป เพราะการบูรณาการสามารถทำได้ทั้งในส่วนของการบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการ และเมื่อบูรณาการเสร็จแล้ว ก็ต้องพิจารณาว่า รูปแบบการบูรณาการนั้น สามารถแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือสนองความต้องการสำคัญของคนในชุมชนได้หรือไม่ หรือ สอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน หรือไม่ หากสามารถแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือสนองความต้องการสำคัญของคนในชุมชนได้ หรือ สอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน ก็แสดงว่า การบูรณาการนั้นเหมาะสม หากไม่ได้หรือไม่สอดคล้อง ก็แสดงว่า ไม่เหมาะสม ก็ต้องบูรณาการใหม่ต่อไป

การจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม ตามรูปแบบที่ยืดหลักอริยสัจ 4 และ วงจร 3 วงจร ได้แก่ วงจรการเรียนรู้ ก่อน-ระหว่าง-หลังทำ วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาปรับใช้” และวงจรการ “สร้างคลังความรู้-ปรับใช้” ที่มีการบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการ ให้เหมาะสมกับ

ปัญหา ความจำเป็น หรือความต้องการของคนในชุมชน รวมทั้งสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน มีรูปแบบการบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการที่เป็นพลวัต (dynamics) คือมีการเคลื่อนที่ จะเป็นผลให้เกิดการพัฒนาการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ส่งผลดีต่อคน และชุมชน ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน อันจะนำไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ต่อไป

7. ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการวิจัยและพัฒนา

เนื่องจากแหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพ ซึ่งเป็นกิจกรรมหลักและวิธีการถ่ายทอดความรู้ เป็นส่วนสำคัญของการจัดการความรู้ชุมชน ดังนั้นคณะนักวิจัยได้ศึกษาเปรียบเทียบเพื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนปฏิบัติการระหว่างก่อน-หลังดำเนินโครงการวิจัย และเปรียบเทียบเพื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงระหว่างชุมชนปฏิบัติการกับชุมชนควบคุม ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

7.1 แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการ

การทำกิจกรรมอาชีพ เป็นกิจกรรมสำคัญที่ทำให้สมาชิกชุมชนเกิดรายได้ กิจกรรมอาชีพจึงเป็นส่วนสำคัญของการจัดการความรู้ชุมชน เพราะ การจัดการความรู้ชุมชน เพื่อนำความรู้มาใช้ประโยชน์ในกิจกรรมอาชีพนั้น จำเป็นต้องมีแหล่งความรู้ คณะนักวิจัยจึงได้ศึกษาเปรียบเทียบเพื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนปฏิบัติการระหว่างก่อนและหลังดำเนินโครงการวิจัย ว่า แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพระหว่างก่อนและหลังดำเนินโครงการวิจัยของชุมชนปฏิบัติการ ทั้ง 4 ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ ผลการศึกษา ปรากฏในตารางที่ 6.6 ต่อไปนี้

ตารางที่ 6.6 แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนที่ศึกษา

แหล่งความรู้	จ.ชัยนาท		จ.สุพรรณบุรี		จ.ปราจีนบุรี		จ.ชัยภูมิ	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง
1. ครอบครัว (บิดา มารดา พี่น้อง)	มาก	มาก	มาก	มาก	มาก	มาก	มาก	มาก
2. สมาชิกในกลุ่ม	มาก	มาก	น้อย	ปานกลาง	น้อย	ปานกลาง	น้อย	ปานกลาง
3. สมาชิกในชุมชน / เพื่อนบ้าน	ปานกลาง	ปานกลาง	น้อย	น้อย	น้อย	ปานกลาง	น้อย	ปานกลาง
4. ผู้อาวุโสในชุมชน	น้อย	น้อย	ปานกลาง	ปานกลาง	น้อย	น้อย	น้อย	น้อย
5. ครู / นักวิจัย	น้อย	ปานกลาง	น้อย	ปานกลาง	น้อย	ปานกลาง	น้อย	ปานกลาง

ตารางที่ 6.6 (ต่อ)

แหล่งความรู้	จ.ชัยนาท		จ.สุพรรณบุรี		จ.ปราจีนบุรี		จ. ชัยภูมิ	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง
6. วิทยากรจากหน่วยงานต่างๆ	น้อย	ปาน กลาง	น้อย	ปาน กลาง	น้อย	มาก	น้อย	ปาน กลาง
7. ฝึก / คิดด้วยตนเอง	ปาน กลาง	มาก	ปาน กลาง	มาก	น้อย	มาก	ปาน กลาง	มาก
8. สื่อมวลชน	ปาน กลาง	ปาน กลาง	ปาน กลาง	ปาน กลาง	ปาน กลาง	ปาน กลาง	ปาน กลาง	ปาน กลาง

จากตารางที่ 6.7 แสดงแหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการ โดยเปรียบเทียบระหว่าง ก่อนและหลังโครงการวิจัยดำเนินการ ผลการวิเคราะห์ปรากฏ ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงจากน้อยเป็นมาก แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการที่มีการเปลี่ยนแปลงจากระหว่างก่อนและหลังดำเนินการโครงการวิจัย คือ วิทยากรจากหน่วยงานต่างๆ และ ฝึก / คิดด้วยตนเอง ของชุมชนตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี เนื่องจากโครงการวิจัยได้จัดเวทีชุมชนที่ทำให้วิทยากรจากหน่วยงานต่างๆ มีโอกาสมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะที่ชุมชนตำบลท่างาม มีการบูรณาการการปฏิบัติงานกับหน่วยงานต่างๆ มากกว่าที่ชุมชนปฏิบัติการอื่น ทำให้สมาชิกในชุมชนมีโอกาสได้รับความรู้จากแหล่งความรู้ที่เป็นวิทยากรจากหน่วยงานต่างๆ ซึ่งเดิมมีน้อย จึงเปลี่ยนเป็นมาก และในขณะเดียวกันก็มีโอกาสที่จะ ฝึก / คิดด้วยตนเอง เพิ่มขึ้นด้วย สำหรับการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการ ฝึก / คิดด้วยตนเอง เป็นสิ่งที่น่ายินดี เพราะ จะมีผลต่อการพึ่งพาตนเอง ในที่สุด

การเปลี่ยนแปลงจากปานกลางเป็นมาก แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการที่มีการเปลี่ยนแปลงจากระหว่างก่อนและหลังดำเนินการโครงการวิจัย คือ ฝึก / คิดด้วยตนเอง ของชุมชนปฏิบัติการ ที่เหลืออีก 3 แห่ง คือ ชุมชนบ้านวังยาว เทียงแท้ ชัยนาท ชุมชนบ้านห้วยหินคำ ป่าผากและห้วยขนุน สุพรรณบุรี และ ชุมชนบ้านเทพนา ชัยภูมิ สำหรับการ ฝึก / คิดด้วยตนเองที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นทั้ง 3 ชุมชนนั้น เป็นสิ่งที่น่ายินดี เพราะ จะมีผลต่อการพึ่งพาตนเอง ในที่สุด

การเปลี่ยนแปลงจากน้อยเป็นปานกลาง ทั้ง 4 ชุมชน แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการที่มีการเปลี่ยนแปลงจากระหว่างก่อนและหลังดำเนินการโครงการวิจัย คือ ครู / นักวิจัย ที่มีการเปลี่ยนแปลงเหมือนกันทั้ง 4 ชุมชน แสดงว่า ครู / นักวิจัย เป็นแหล่งความรู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เพิ่มบทบาทมากขึ้น ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะ คณะนักวิจัยส่วนใหญ่เป็นครูหรืออาจารย์ ซึ่งเข้าร่วมกิจกรรมกับสมาชิกชุมชนทั้ง 4 ชุมชนตลอดโครงการ ทำให้สมาชิกชุมชนมีโอกาส

ได้รับความรู้ในด้านต่างๆ เพิ่มมากขึ้น และคณะนักวิจัยได้นำอาจารย์จากสถาบันการศึกษามาเป็นวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้ด้วย

การเปลี่ยนแปลงจากน้อยเป็นปานกลาง แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการที่มีการเปลี่ยนแปลงจากระหว่างก่อนและหลังดำเนินการโครงการวิจัย คือ สมาชิกในกลุ่มของชุมชนด้านช่าง สุพรรณบุรี ชุมชนท่างาม ปราจีนบุรี และชุมชนเทพนา ชัยภูมิ รวมทั้งสมาชิกในชุมชน / เพื่อนบ้าน ของชุมชนท่างาม ปราจีนบุรี และชุมชนเทพนา ชัยภูมิ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะโครงการวิจัยได้จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการเรียนรู้มาก ทั้งมีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเวทีชุมชนระหว่างสมาชิกในกลุ่มและสมาชิกในชุมชน จึงทำให้การใช้แหล่งความรู้จากสมาชิกในกลุ่มและสมาชิกในชุมชน เพิ่มความสำคัญมากขึ้น และอาจเป็นเพราะสมาชิกชุมชนเห็นประโยชน์ของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ดังนั้น สมาชิกจึงใช้แหล่งความรู้จากเพื่อนบ้านเพิ่มมากขึ้น

แหล่งความรู้ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่เป็นแหล่งความรู้ที่ใช้มากเหมือนกันทั้ง 4 ชุมชน คือ ครอบครัว (บิดา มารดา พี่น้อง) และ ใช้ปานกลางไม่เปลี่ยนแปลง คือ สื่อมวลชน ส่วนผู้อาวุโสในชุมชน นั้น เป็นแหล่งความรู้ที่ไม่เปลี่ยนแปลงเช่นกัน คือ เป็นแหล่งความรู้ที่ใช้ปานกลาง ที่ชุมชนด้านช่างสุพรรณบุรี ส่วนอีก 3 ชุมชนที่เหลือ ใช้น้อย

ผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า โครงการวิจัยมีส่วนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับแหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการ โดยเปรียบเทียบระหว่าง ก่อนและหลังโครงการวิจัยดำเนินการ

7.2 วิธีการถ่ายทอดความรู้ของสมาชิกในชุมชนเกี่ยวกับกิจกรรมอาชีพ

วิธีการถ่ายทอดความรู้ของสมาชิกในชุมชนแก่บุคคลต่างๆ เป็นส่วนที่ทำให้บุคคลที่ได้รับการถ่ายทอด มีความรู้ที่อาจนำไปใช้ประโยชน์ได้ และเมื่อดำเนินโครงการวิจัยใน 4 ชุมชนปฏิบัติการแล้ว คณะนักวิจัยได้ประเมินผลโดยศึกษาเปรียบเทียบวิธีการถ่ายทอดความรู้ที่สำคัญ เพื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนปฏิบัติการกับชุมชนควบคุม ดังรายละเอียดในตารางที่ 6.8 ต่อไปนี้

ตารางที่ 6.7 เปรียบเทียบวิธีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมอาชีพระหว่างชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม

แหล่งความรู้	จ.ชัยนาท		จ.สุพรรณบุรี		จ.ปราจีนบุรี		จ. ชัยภูมิ	
	ชุมชนปฏิบัติการ	ชุมชนควบคุม	ชุมชนปฏิบัติการ	ชุมชนควบคุม	ชุมชนปฏิบัติการ	ชุมชนควบคุม	ชุมชนปฏิบัติการ	ชุมชนควบคุม
การบอกเล่า	มาก	มาก	มาก	มาก	มาก	มาก	มาก	มาก
การฝึกปฏิบัติ	มาก	น้อย	มาก	น้อย	ปานกลาง	น้อย	มาก	น้อย
ทัศนศึกษา/ ดูงาน	ปานกลาง	-	ปานกลาง	-	ปานกลาง	-	ปานกลาง	-
การฝึกอบรม	ปานกลาง	-	ปานกลาง	-	ปานกลาง	-	ปานกลาง	-

จากตารางที่ 6.8 เปรียบเทียบวิธีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมอาชีพระหว่างชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ผลการวิเคราะห์ปรากฏ ดังนี้

การบอกเล่า เป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมอาชีพแก่บุคคลเป้าหมาย ที่ชุมชนทั้งที่เป็นชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้มากเหมือนกัน

การฝึกปฏิบัติ เป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมอาชีพแก่บุคคลเป้าหมาย ที่ชุมชนทั้งที่เป็นชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้แตกต่างกัน โดยชุมชนปฏิบัติการของจังหวัดชัยนาท จังหวัดสุพรรณบุรี และ จังหวัดชัยภูมิ มีการใช้มาก และชุมชนปฏิบัติการของจังหวัดปราจีนบุรี มีการใช้ปานกลาง แต่ชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้น้อยเหมือนกัน

ทัศนศึกษา/ดูงาน เป็นวิธีการที่ชุมชนปฏิบัติการใช้ในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมอาชีพแก่บุคคลเป้าหมาย ทั้งที่เป็นชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้แตกต่างกัน โดยชุมชนปฏิบัติการ ทั้ง 4 จังหวัด ใช้ปานกลาง แต่ชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ไม่ใช้ เนื่องจากต้องเสียค่าใช้จ่ายค่อนข้างมาก

การฝึกอบรม เป็นวิธีการที่ชุมชนปฏิบัติการใช้ในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมอาชีพแก่บุคคลเป้าหมาย ทั้งที่เป็นชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้แตกต่างกัน โดยชุมชน 4 จังหวัด ใช้ปานกลาง แต่ชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ไม่ใช้ เนื่องจาก ต้องเสียค่าใช้จ่ายค่อนข้างมาก

ผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า โครงการวิจัยมีส่วนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวิธีการถ่ายทอดความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการ โดยเปรียบเทียบระหว่าง ชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ โครงการวิจัยไปดำเนินการวิจัย ซึ่งมีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการฝึกปฏิบัติ การศึกษา/ดูงาน และการฝึกอบรม ให้แก่สมาชิกในชุมชนปฏิบัติการ จึงทำให้สมาชิกในชุมชนปฏิบัติการ ในโอกาสมากกว่าสมาชิกในชุมชนควบคุม